magazin istoric

ANUL VIII Nr. 1 (82) IANUARIE 1974

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 1 (82)
ianuarie 1974

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① **Unirea Principatelor.** Pictură de Nicolae Grigorescu aflată la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România **(„Spre actul energic al întregii naţiuni române“,** p. 17**)**

② Ştefan cel Mare în viziunea artistului popular Timotei Tohăneanu. Expoziţia de pictură pe sticlă, Bucureşti, ianuarie, 1973 **(„Cei dintîi dintre principii lumii“,** p. 2**)**

③ Domnul Moldovei şi cîţiva dintre contemporanii săi de seamă: René I cel Bun, Tomás de Torquemada, Papa Sixt IV, Mahomed II, (rîndul de sus); Maximilian I şi Girolamo Savonarola (rîndul II) Carol VIII, şi Giovanni Pico della Mirandola (rîndul III) şi Albrecht Dürer, **(„Cei dintîi dintre principii lumii“,** p. 2**)**

④ **Moartea lui Socrate,** pictură de Jacques Louis David **(Socrate în faţa Tribunalului heliaştilor,** p. 82**)**

SUMAR

„Cei dintîi dintre principii lumii“: ION IONAŞCU 2
„Spre actul energic al întregii naţiuni române“: MIRCEA MUŞAT..... 17
Studenţi şi profesori timişoreni împotriva fascismului: WILIAM MARIN..... 29
„Apropierea mea de România a fost un proces constant“. Interviu cu profesorul american Keith Hitchins: LUCIAN BOIA 38
1924-1974. 50 ANI DE LA ÎNCETAREA DIN VIAŢĂ A LUI VLADIMIR ILICI LENIN
● **Omul prin care a vorbit istoria:** AUGUSTIN DEAC 40
● **Cum l-a cunoscut Constantin Stere:** D. MOLDOVEANU 42
● **Nouăzeci de minute în cabinetul lui Vladimir Ilici:** MIHAIL ŞATROV .. 44
Octombrie 1940 — trupe hitleriste în România. Musafiri nedoriţi: A. SIMION.. 50
José San Martin, condorul Anzilor: DUMITRU ALMAŞ 56
Eudoxiu Hurmuzaki — un pionier al istoriografiei româneşti: ŞTEFAN S. GOROVEI 62
Memorii de război: D. EISENHOWER 70
Socrate în faţa Tribunalului heliaştilor: VALERIU BUDURU 82
Asaltul petelor albe de pe continentul negru: DOINA MOTAŞ 90
● **Zîmbete din cronici... 37** ● **Cărţi sosite la redacţie...69** ● **Poşta** Magazin istoric**...97**

„...CEL DINTÎI DINTRE PRINCIPII LUMII...“

ION IONAȘCU
Prof. univ. dr. doc.

„Ștefan vodă... rădicatu-s-au de la Țara Muntenească cu multă mulțime de oaste muntenească și din țară adunați și au intrat în țară. Și silind spre scaunul Sucèvii i-au ieșitu înainte Pătru vodă Aron pe Sirètiu, la Doljăști, la tină... și înfrînse Ștefan vodă pe Aron. Ci Aron vodă nu să lasă cu atîta, ci de iznoavă s-au bulucitu și al doilea rîndu să lovi la Orbic și iară birui Ștefan vodă...

Déciia, Ștefan vodă strîns-au boierii țării și mari și mici și altă curte măruntă, dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce se chiamă Direptatea și i-au întrebatu pre toți: ieste-le cu voia tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: « În mulți ani de la Dumnezeu să domnești». Și décii cu toții l-au rădicatu domnu...“

Oameni și evenimente contemporane lui Ștefan cel Mare*

1455-1485:

în Anglia începe războiul celor două roze; luptele pentru tron dintre casele Lancaster (blazon „Trandafirul roșu") și York (blazon „Trandafirul alb").

1457:

întemeierea Comunității Fraților Cehi, care desfășoară o activitate critică la adresa regimului feudal și a bisericii.

1459:

turcii cuceresc Semendria; sfîrșitul despotatului sîrb.

---

* Vezi și Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.

Cine era omul** a cărui venire fusese primită cu atîta bucurie și acceptat în unanimitate ca domn de reprezentanții tuturor stărilor ?

Mulți, desigur, știau despre el că-i „os domnesc"***. Tradiția ne spune că se născuse și copilărise la Borzești pe Trotuș. Ea pare să fi fost întărită chiar de Ștefan, care a ridicat acolo, prin anii 1493-1494, o frumoasă biserică „pentru amintirea sfîntrăposaților moși și părinți". Se presupune că Ștefan, în 1450, fusese printre luptători, în timpul bătăliei din pădurea Crasnei (Vaslui), unde Bogdan II (1449-1451) — tatăl său — învinsese oastea pretendentului la tron Alexăndrel. Ștefan avea pe atunci cam 15 ani și nu este exclus ca tatăl său să-l fi luat în tabără, tocmai pentru a-l deprinde de timpuriu cu meșteșugul armelor. Gîndea, poate, Bogdan că mai devreme sau mai tîrziu, fiul său va fi domn...

După numai un an însă, în 1451, un alt pretendent la tron, Petru Aron, fratele lui Bogdan, a intrat în țară cu oaste. Bogdan se găsea la o nuntă, la Reuseni, lîngă Suceava; a fost prins și ucis. Fiind în primejdie, tînărul Ștefan a ieșit pe ascuns din țară, stabilindu-se o vreme la curtea lui Iancu de Hunedoara. Mai apoi a trecut în Muntenia, unde avea rude din partea mamei sale, Oltea. Trăind pe lîngă Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș a avut multe de învățat în domeniul politicii și artei militare de la cei doi mari contemporani ai săi. De altfel, cîțiva ani mai tîrziu, Ștefan va prelua steagul glorioasei lupte antiotomane purtat cu bărbăție de Iancu și Vlad Țepeș și la fel ca și înaintașii săi din Transilvania și Muntenia va căuta să ridice în fața primejdiei Semilunii un front comun al celor trei țări surori.

În vremea cînd se afla în Muntenia, îi vor fi ajuns mai repede vești despre relele ce se petreceau în Moldova cîrmuită de ucigașul tatălui său. În primăvara anului 1456, într-o adunare ținută la Vaslui, Petru Aron, în înțelegere cu marii boieri, acceptase să plătească anual un haraci de 2 000 galbeni sultanului Mahomed II. Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș — considerînd periculoasă supunerea lui Petru Aron către Poartă, nu numai pentru Moldova, dar și pentru propriile lor planuri antiotomane au hotărît să-l scoată pe acesta din domnie și să-l ajute pe Ștefan să ocupe tronul Moldovei. Dar în 1456, viteazul Iancu de Hunedoara, animatorul luptei antiotomane, a căzut răpus de ciumă în tabăra de lîngă Belgrad. Conducerea luptei pentru stăvilirea expansiunii otomane a fost preluată de Vlad Țepeș. Cu sprijinul său, profitînd și de adînca nemulțumire a țărănimii, tîrgoveților și boierilor mărunți împotriva domniei lui Petru Aron, Ștefan a intrat în Moldova și a preluat domnia.

Un om pe măsura vremurilor

Înzestrat cu un remarcabil simț politic în aprecierea situației creată în Moldova — sărăcită în urma luptelor dintre diferiții pretendenți la tron — Ștefan, de îndată ce a ocupat tronul, a socotit necesar să-și asigure domnia. A încercat să și-i apropie pe marii boieri din țară și, mai ales, să-i atragă pe cei fugiți împreună cu Petru Aron — oameni experimentați în guvernarea țării. Tot pentru consolidarea domniei, a trebuit să-și asigure și sprijinul unui stat vecin și puternic. Polonia acordase azil fostului domn și boierilor fugiți împreună cu el. Profitînd de faptul că în anii 1458-1459, Cazimir IV — regele polon — era angajat într-un război cu cavalerii teutoni, Ștefan a trimis trupe în sudul Polo-

---

** Despre domnia și personalitatea lui Ștefan cel Mare, revista noastră a scris în repetate rînduri; vezi numerele: 3/1967, 6/1968, 1/1969 și 2/1971.

*** Vezi Magazin istoric, nr.1/1969.

niei pentru a-l prinde pe Petru Aron. Aceste acţiuni i-au determinat pe poloni să iscălească Tratatul de la Overchelăuţi (1459)*, prin care Cazimir păstra în continuare cetatea Hotin (cedată de Petru Aron polonilor), dar se obliga să-l alunge din ţară pe domnul fugar. Ştefan s-a recunoscut ca vasal al regelui, rămînînd însă ca omagiul de credinţă să-l depună personal, atunci cînd îşi va fi consolidat poziţia în ţară. În urma acestui tratat, unii dintre marii boieri refugiaţi în Polonia au revenit în ţară, apărînd ca membri în sfatul domnesc. Prin strîngerea relaţiilor cu Polonia, Ştefan a înregistrat, de fapt, un prim şi important succes de politică externă, lăsînd să se întrevadă încă de pe atunci însuşirile şi abilitatea sa de mare diplomat.

În 1458, Matei Corvin a fost ales rege al Ungariei; în anul următor, însă, unii nobili l-au „contraales" pe Frederic III, împăratul Germaniei, acesta fiind susţinut şi de Ştefan. Drept răspuns, în 1460, Matei i-a acordat azil lui Petru Aron, care s-a stabilit lîngă graniţa Transilvaniei cu Moldova, de unde uneltea îndepărtarea lui Ştefan din domnie. Situaţia creată l-a obligat pe domnitorul Moldovei să facă o incursiune armată în Transilvania, pentru prinderea pretendentului şi pedepsirea susţinătorilor acestuia (5 iunie 1461). Nereuşind să-l prindă pe Aron, incursiunile s-au repetat şi în anii următori.

În vara anului 1462, pentru a evita căderea Chiliei sub turci, cînd Ţepeş se războia cu Mahomed II, Ştefan a atacat cetatea, dar n-a putut s-o cucerească**. În această nenorocoasă încercare, domnul a fost rănit de un glonte la glezna stîngă.

Pentru a-şi asigura sprijinul regelui polon, Ştefan a reînnoit relaţiile de vasalitate (2 martie 1462). Căsătoria domnului moldovean, în 1463, cu Evdochia, fiica lui Simion Olelcovici, cneazul Kievului, a întărit şi mai mult legăturile sale politice cu Polonia, care stăpînea atunci şi Ucraina. În anul următor, polonii au restituit Moldovei cetatea Hotin, unde Ştefan a aşezat ca pîrcălab pe unchiul său, Vlaicul.

Folosindu-se de faptul că Matei Corvin avea complicaţii politice şi militare în Europa Centrală, în ianuarie 1465 Ştefan a atacat din nou, prin surprindere, Chilia, reuşind s-o cucerească fără mari dificultăţi; între domn şi locuitorii cetăţii a existat, se pare, o înţelegere de predare fără rezistenţă, deoarece aceştia aflaseră că Radu cel Frumos, succesorul lui Ţepeş, intenţiona să-i ajute pe turci să ocupe cetatea. Reîncorporarea Chiliei la teritoriul Moldovei a însemnat o mare victorie a lui Ştefan, care a reuşit, deocamdată, să potolească mînia sultanului, trimiţîndu-i solii cu daruri bogate.

Urmărind să ajungă şi rege al Boemiei, Matei Corvin a comis o gravă eroare politică; a renunţat la planul tatălui său, Iancu, de concentrare a tuturor forţelor Ungariei şi Transilvaniei împotriva expansiunii otomane — pe atunci primejdia imediată şi esenţială pentru regatul său. În vederea realizării intenţiilor sale, Matei a impus populaţia la grele sarcini fiscale, ceea ce a stîrnit adînci nemulţumiri. În vara anului 1467, acestea s-au transformat într-o răscoală a nobililor şi secuilor, sprijinită, după cît se pare, de Ştefan. Matei a acţionat energic, înăbuşind aspru răzvrătirea; după aceea a pornit spre Braşov cu 40 000 oşteni, hotărît să atace Moldova şi să-l înlocuiască pe Ştefan. Trecînd în Moldova pe la Oituz, în noiembrie 1467, oastea lui Matei a ars oraşele Trotuş şi Bacău, a pustiit Romanul şi Tg. Neamţ şi apoi s-a îndreptat spre Baia, fosta capitală a Moldovei. Ştefan i-a hărţuit continuu pe invadatori, dar n-a angajat lupta în cîmp deschis; n-avea decît vreo 12 000 oameni şi arma-

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr.2/1971.

** În 1448, domnul Moldovei Petru II cedase Chilia lui Iancu de Hunedoara, care îl ajutase să ia domnia; aici fusese apoi instalată o garnizoană ungurească — **n.r.**

1460:

la Anvers (Antwerpen), azi în Belgia, ia fiinţă cea dintîi bursă comercială din Europa.

Se termină construcţia Palatului Pitti din Florenţa.

1461:

Imperiul bizantin de Trapezunt cade sub turci.

În Franţa începe domnia regelui Ludovic XI, a cărui activitate este concentrată spre centralizarea statului; pune capăt anarhiei feudale; încurajează meşteşugurile şi comerţul şi reformează sistemul fiscal.

1462:

turcii sînt înfrînţi în Albania la Mokra, Pollog, Livadh.

Răscoală a ţăranilor spanioli din Catalonia pentru abolirea şerbiei şi a „obiceiurilor urîte" (dependenţa personală a ţăranilor faţă de stăpînii de pămînt).

1463:

portughezii cuceresc Casablanca (Maroc). Moare marele poet francez François Villon.

Începe domnia lui Ivan III care continuă politica de unificare a cnezatelor rusești și de înlăturare a jugului tătar.

1466:

Pacea de la Torun: Polonia capătă ieșire la Marea Baltică iar Ordinul cavalerilor teutoni devine vasal al regelui Poloniei. Expediție condusă de Mahomed II împotriva Albaniei — apogeul înfruntării turco-albaneze.

1467:

încep luptele între marile familii feudale din Japonia (războiul Oonin) care va dura pînă în 1477.

1468:

moartea eroului rezistenței antiotomane albaneze Skanderbeg.

ment inferior față de cel al dușmanului. În noaptea de 14 spre 15 decembrie, însă, cînd regele și oastea sa, cantonată în Baia, erau cufundați în somn, cutezătorul Ștefan a dat ordin de atac. Buimăciți, în marea învălmășeală produsă, mulți dușmani au fost uciși. Regele însuși, grav rănit, a scăpat trecînd prin multe peripeții. Dacă marele vornic Crasnăș, căruia Ștefan îi poruncise să taie retragerea invadatorilor, s-ar fi conformat, toți inamicii, în frunte cu regele Matei, ar fi fost capturați. Pentru neascultarea sa, vornicul Crasnăș a fost imediat executat de către Ștefan. Era un avertisment pentru toți acei care ar mai fi îndrăznit să-i calce cuvîntul.

În anii 1468-1469, Ștefan a organizat noi campanii în Transilvania, în nădejdea că îl va prinde pe Aron. Nereușind, el a pus cîțiva boieri ca printr-un șiretlic să-l facă să vină în țară; boierii l-au prins și domnul a poruncit să i se taie capul (1469). Înlăturarea periculosului său pretendent avea să aducă liniște în relațiile dintre Matei și Ștefan. Mărturie stă în această privință alianța încheiată cu regele Ungariei în anii următori.

Înfruntînd primejdia din afară

În vara anului 1470, Moldova a fost invadată de hoardele hanului tătar de pe Volga, Mamac. Printr-o incursiune fulger, tătarii au jefuit țara și s-au retras spre Nistru. Ștefan

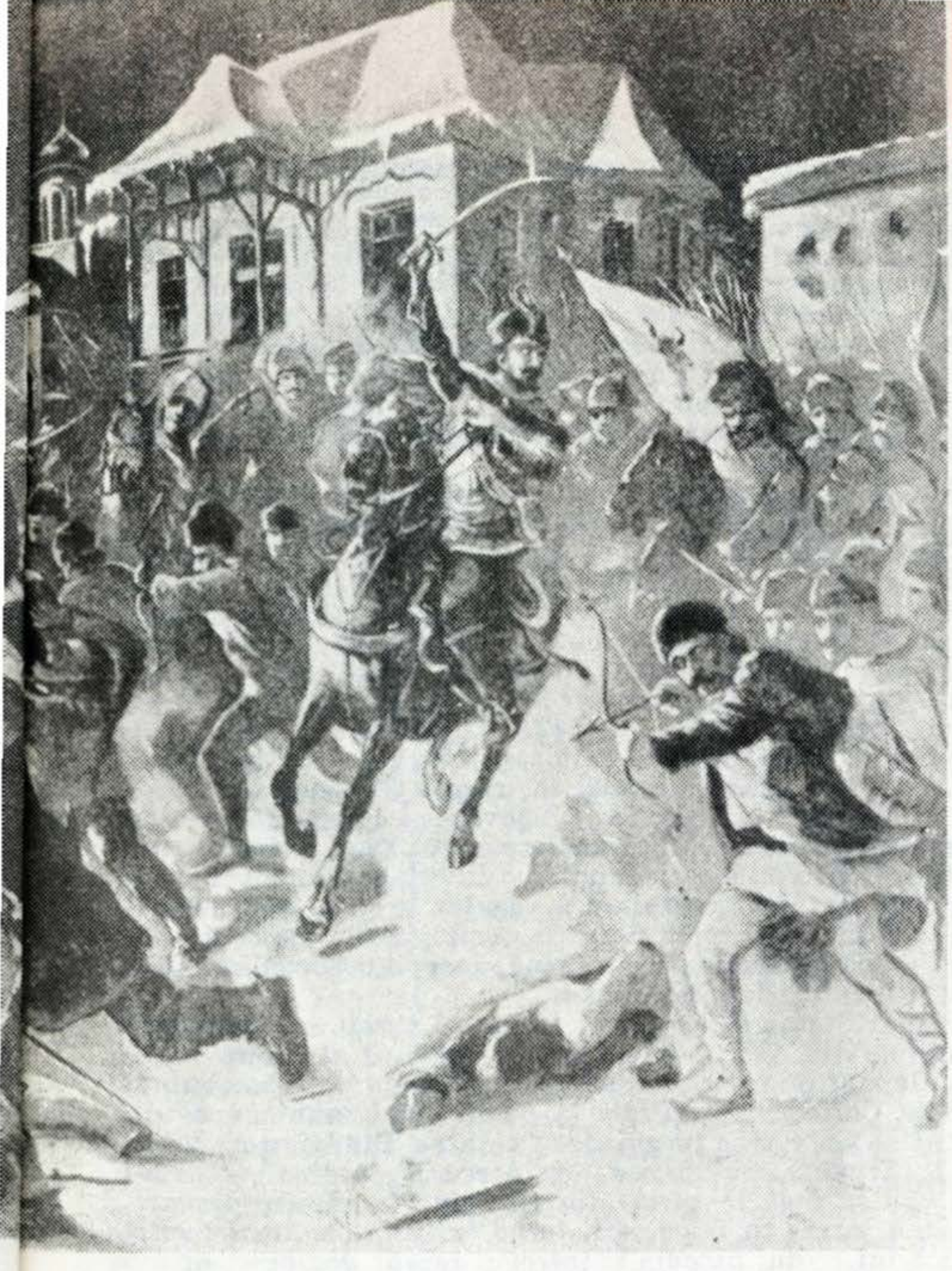

Baia, noaptea de 14 spre 15 decembrie 1467: atacul necruțător al moldovenilor împotriva celor care le încălcaseră pămîntul și libertatea (tablou de C. Petrescu)

i-a ajuns pe malul fluviului, la Lipinți, și i-a zdrobit; fiul hanului a fost luat prizonier. Noua victorie a moldovenilor dovedea nu numai puterea țării, refăcută sub domnia chibzuitului său voievod, dar și marea capacitate de comandant de oști a lui Ștefan.

Aceste victorii n-au reprezentat, însă, decît un preludiu al marilor campanii pe care le plănuia viteazul domn, pentru apărarea independenței țării sale. Era convins Ștefan că dușmanul cel mai periculos al Moldovei, ca și al celorlalte țări române, rămînea Imperiul otoman — cea mai puternică forță militară din Europa acelui timp. Oastea turcă putea atinge ușor un efectiv de 100 000 oameni. Prin urmare Ștefan nu se putea gîndi să înceapă lupta, înainte de a-și face aliați. În primul rînd, a încercat să atragă de partea sa cealaltă țară românească, Muntenia, dar Radu cel Frumos se afla cu totul căzut sub influența Porții. În februarie 1470, în vreme ce turcii erau angajați în luptă cu veneții pentru cucerirea unor insule din Marea Egee, Ștefan a făcut o incursiune în Muntenia, pentru a o angaja în lupta antiotomană, rămasă, însă, fără rezultat. În februarie 1471, el a

Încep campaniile lui Matei Corvin în Cehia, încheiate în 1478 cu luarea în stăpînire a Sileziei, Moraviei și Lusaciei.
Începe domnia lui Mengli Ghirai I în Hanatul tătar din Crimeea, care din 1475 devine vasal Porții.

1469:

începe călătoria negustorului rus Afanasi Nikitin în statul Bahmani.

1471:

începutul domniei lui Vladislav Jagello în Cehia.
Portugalia cucerește Tangerul (Maroc).

1473:

se naște marele astronom polonez N. Copernic.

1474:

se naște poetul italian Lodovico Ariosto.
Începe războiul cantoanelor elvețiene împotriva lui Carol Te-

merarul, ducele Burgundiei.

1475:

se naşte Michelangelo Buonarroti.

1476:

statul rus incetează a mai plăti tribut Hoardei de Aur.

1477:

Ţările de Jos intră în posesiunea Habsburgilor.

Se întemeiază Universitatea din Uppsala (Suedia).

1478:

Sanaro Botticelli, pictor italian, termină tabloul Primăvara.

1479:

Tratat de pace turco-veneţian încheiat la Constantinopol; Veneţia cedează Eubeea, Lemnos şi cîteva porturi din Moreea şi plăteşte o contribuţie

trimis soli la regele polon pentru reînnoirea actului de vasalitate.

Se pare că unii boieri din sfatul domnesc n-au fost de acord cu planul lui Ştefan de a începe războiul cu turcii; aşa se explică de ce, la 16 ianuarie 1471, neînduplecatul domn a hotărît, la Vaslui, decapitarea cumnatului său Isaia — mare vornic, a lui Negrilă — paharnic şi Alexa — stolnic. Apoi a efectuat mari schimbări în sfatul domnesc şi a înlocuit pîrcălabii cetăţilor cu alţii mai tineri, cum era, de pildă, Arbore, care se va dovedi foarte priceput pe plan politic şi militar.

Ştefan s-a pregătit febril pentru marea înfruntare cu turcii, care nu putea să întîrzie prea mult.

Incursiunile lui Ştefan în Muntenia l-au supărat adînc pe sultanul Mahomed II (1451-1481), cuceritorul Constantinopolului, dar acesta n-a putut reacţiona, fiind obligat să lupte în Asia împotriva unui urmaş al lui Timur Lenk, anume Uzum Hasan (Hasan cel Lung), care stăpînea Persia şi regiunile Caucazului şi dorea să recucerească Trapezuntul, ocupat de turci în 1471. În toamna anului 1473, sultanul s-a întors istovit, fără să fi obţinut o victorie hotărîtoare. Uzum Hasan şi ruda sa, regele Georgiei, au trimis mai multe solii la Veneţia, Cracovia şi Roma, îndemnînd la realizarea unei coaliţii antiotomane. Dacă principii din Europa ar fi trimis oşti împotriva lui Mahomed II, în timp ce grosul forţelor acestuia era angajat în Asia, s-ar fi putut realiza o mare victorie şi multe teritorii din Balcani ar fi putut scăpa de dominaţia otomană; inerţia europenilor, însă, a împiedicat orice schimbare.

Singur Ştefan al Moldovei, ştiind că turcii erau implicaţi în luptele din Asia, a găsit prilejul nimerit să-i hărţuiască. El a alungat de pe tronul muntean pe Radu. La 8 noiembrie 1473, la Cursul Apei (Prahova), voievodul muntean a fost înfrînt şi s-a retras în grabă în cetatea Dîmboviţei (Bucureşti). Trupele moldovene au încercuit cetatea, silindu-l pe Radu să fugă la turcii din Giurgiu. În ziua următoare, Ştefan a intrat în Bucureşti, luînd în captivitate pe soţia şi fiica lui Radu, precum şi întregul tezaur domnesc; apoi a aşezat în scaunul muntean pe Laiotă Basarab, fiul lui Dan II, fidel lui. În decembrie, însă revenind cu o oaste de 29 000 oameni, Radu l-a înfrînt pe Laiotă, care a fugit în Moldova.

După evenimentele din anul 1473, Ştefan şi-a adunat oastea la Vaslui, aşteptînd un atac răzbunător din partea turcilor. Şi-a adus aici şi pe soţia sa, Maria de Mangop, cu care se căsătorise în 1472 (prima soţie, Evdochia din Kiev, murise în 1467) şi pe cei doi copii, Alexandru şi Elena. La începutul anului 1474, la Vaslui, l-a primit pe Isac beg, solul lui Uzum Hasan, venit să-i descrie evenimentele petrecute cu un an în urmă în Asia şi să-l roage pe Ştefan să stăruie la curţile europene pentru realizarea unei coaliţii antiotomane.

În acelaşi timp, Mahomed II l-a somat pe curajosul voievod român să-i aducă **în persoană** haraciul şi să-i predea cetăţile Chilia şi Cetatea Albă; altminteri, va veni cu oaste să cucerească Moldova. Ştefan, care din 1473 se considera în luptă cu turcii şi refuzase a mai plăti tribut sultanului, a respins cu mînie pretenţia acestuia asupra cetăţilor-porturi, vitale pentru economia şi apărarea militară a Moldovei.

Din păcate, solia lui Uzum Hasan către statele vest europene a rămas fără succes, căpeteniile solicitate avînd alte preocupări, străine de o coalizare antiotomană. Aşadar, Ştefan nu putea conta pe nici un ajutor în afara ţărilor române. A făcut însă un nou efort, repunînd ca domn în Muntenia pe Laiotă. Dar după numai cîteva luni, acesta s-a închinat turcilor. Ştefan a intervenit din nou, înlocuind pe Laiotă cu Basarab cel Tînăr (Ţepeluş), avînd pentru aceasta şi adeziunea transilvănenilor.

Înfruntarea deschisă cu Imperiul otoman pe care Ştefan o pregătea cu insistenţă şi pe care ştia că nu o mai putea amîna, cerea un efort considerabil. Acţiunile sale diplomatice ca şi încercările repetate de a pune în scaunul muntean un om pe care să se poată bizui erau semne evidente ale planului său de a realiza un front larg al tuturor românilor împotriva expansiunii otomane.

„Ne vom lupta pînă la moarte"

La sfîrşitul lui august 1473, Soliman Hadîmbul, din porunca sultanului, şi-a îndreptat oastea spre Moldova. În octombrie, s-a aflat la Dunăre. După ce l-a repus în scaun pe Laiotă, el şi-a continuat drumul spre Moldova. Turcii se angajau, deci, contrar obiceiului lor, într-o campanie de iarnă. Văzînd că oastea duşmană, cu un efectiv de peste 100 000 oameni, se îndreaptă spre Moldova, Ştefan a scris papei Sixt IV, la 29 noiembrie 1474, rugîndu-l să-i dea ajutor, împreună „cu ceilalţi regi şi principi prea puternici, să rînduiască aşa chip ca noi să nu luptăm singuri, ci cu ajutorul acelor principi". Dar apelul a rămas zadarnic, Ştefan fiind silit să înfrunte puhoiul otoman numai cu oastea sa, cel mult 40 000 luptători, „dintre care — cum observa cronicarul polon Dlugosz — cea mai mare parte erau ţărani".

Turcii fiind prea numeroşi, Ştefan nu i-a putut opri la hotar; nici o luptă în cîmp deschis nu l-ar fi avantajat. A decis, atunci, ca partea sudică a ţării să fie pustiită şi golită de oameni, să nu rămînă nici vite, nici grîne, nici adăposturi de iarnă, pentru ca oştile inamice, lipsite de aprovizionare şi neobişnuite să lupte pe timp friguros, să fie demoralizate. Cu ochiul său de neîntrecut strateg, Ştefan şi-a ales cel mai potrivit loc de luptă pentru oastea sa. În vecinătatea sudică a oraşului Vaslui, acolo unde se varsă Racova şi Vasluieţul în rîul Bîrlad, se afla o vale strîmtă mărginită de dealuri nu prea mari, însă pline de păduri. În acea vale mocirloasă, în care duşmanul nu-şi putea desfăşura toate forţele, Ştefan a hotărît să-i atace pe invadatori.

S-a întîmplat ca în ziua bătăliei (10 ianuarie 1475) să fie un timp blînd: zăpada se topise şi o ceaţă deasă se lăsase, împiedicînd orice posibilitate de orientare a duşmanului. Domnul a aşezat pe cei 5 000 oşteni, veniţi în ajutor din Transilvania, de-a curmezişul văii Bîrladului; de ambele părţi ale văii împădurite şi-a rînduit o parte din oşteni şi tunurile. Voievodul, cu grosul oastei, a supravegheat desfăşurarea luptei de pe o înălţime, iar pe dealurile opuse a dispus un detaşament, care, prin sunete de tobe şi trîmbiţe, să-l deruteze pe duşman. Cînd Ştefan a văzut că avangarda sa a fost copleşită de adversar, a dezlănţuit atacul general; sunetele tobelor şi surlelor de pe dealuri i-au făcut pe turci să se repeadă în acea parte, în timp ce grosul oastei lui Ştefan, ascunsă de cealaltă parte a Bîrladului, a izbit spatele duşmanului, provocîndu-i o cumplită derută. Invadatorii s-au retras în debandadă,campania lor transformîndu-se în cel mai cumplit dezastru. Notează Dlugosz în cronica sa că momentul hotărîtor al luptei a fost acela al intrării domnitorului în acţiune: „Primejdia ar fi ajuns foarte mare, dacă nu s-ar fi aruncat Ştefan însuşi în linia de luptă a turcilor". Cumplitul prăpăd suferit de oastea inamicului este prezentat în felul următor de cronicarul turc Seadeddin: „A fost atunci un înfricoşător măcel şi puţin a lipsit să nu fie cu toţii tăiaţi în bucăţi, şi numai cu multă trudă Soliman-paşa şi-a mîntuit viaţa prin fugă".

La vestea înfrîngerii, Mahomed II, adînc îndurerat, a refuzat să primească pe cineva, timp de cinci zile; sultana Mara — mama lui Mahomed II — socotea că niciodată o oaste turcească n-a suferit o astfel de înfrîngere. Ştefan şi

de 100 000 ducaţi; primeşte în schimb, drept de comerţ în Marea Neagră.
Cu excepţia oraşelor stăpînite de Veneţia — Albania este în întregime ocupată de turci.
Se termină zidirea Catedralei „Adormirea Maicii Domnului" din Kremlin (Moscova)

1480:

expediţie navală turcească în sudul Italiei.
Instituirea Inchiziţiei în Spania.
Eşecul încercării hanului Ahmad de a restaura suzeranitatea tătară asupra statului rus.

1481:

începe construcţia Capelei „Sf. Gheorghe" din Castelul Windsor (Anglia).
Încep războaiele lui Matei Corvin cu Frederic III, împăratul Germaniei.
Leonardo da Vinci termină tabloul Adoraţia Magilor.

1482:

cucerirea Herțegovinei de către turci. Portughezii întemeiază fortul São Jorge da Mina (Elmina), în Ghana (Africa Occidentală).

Navigatorul portughez Diego Cão ajunge la gurile Fluviului Congo.

1483:

expediția rusă condusă de F. Kurbski explorează vestul Siberiei.

1484:

răscoală țărănească în Catalonia, condusă de Pedro Juan Sala. Insulele Fernando Pó și Annabón intră în posesia Portugaliei.

1485:

bătălia de la Bosworth; regele Richard III este înfrînt și ucis; Henric VII urcă pe tronul Angliei, întemeind dinastia Tudorilor.

vitejii săi au cîștigat la Vaslui cea mai mare biruință asupra oștilor otomane. Dlugosz, vorbind despre marile calități de comandant ale domnitorului român, aprecia că el era „cel dintîi dintre principii lumii care a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită împotriva turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales funcția de comandant și conducător împotriva turcilor..., pe cînd ceilalți regi și principi creștini trîndăvesc în lene, în desfrîuri și lupte civile".

După marea biruință de la Vaslui, Ștefan a trimis, la 25 ianuarie 1475, o scrisoare monarhilor din Apus și papei, arătîndu-le în cuvinte măsurate: „Am învins strașnic pe acei dușmani ai noștri și ai creștinătății întregi. Și i-am sfărîmat și i-am călcat în picioare". Papa Sixt IV i-a adresat un răspuns plin de elogii: „Fapta ta, săvîrșită de tine cu atîta înțelepciune și vitejie împotriva necredincioșilor turci... a adus glorie numelui tău, toți vorbesc de tine și te laudă". Nu de laude, însă, avea Ștefan nevoie. El îi anunța pe conducătorii Europei că sultanul se pregătea să vie asupra Moldovei „să supuie țara noastră, care este poarta creștinătății..., dar dacă această poartă, care e țara noastră, va fi pierdută..., atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie". Le cerea, deci, ajutor, jurînd că el și moldovenii săi vor sta „în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru". Pe lîngă scrisoare, Ștefan le-a trimis regilor Poloniei și Ungariei, cum și papei, un număr din steagurile capturate de la turci. Papa Sixt IV a intervenit la curțile europene, dar fără rezultat.

În aceeași vreme, pentru a mai șterge din rușinea înfrîngerii suferite la Vaslui, Mahomed II a organizat un atac asupra cetăților de pe țărmul nordic al Mării Negre. La 1 iunie 1475, flota turcă se afla sub zidurile cetății-port Caffa (Feodosia), care a capitulat după trei zile. Populația orașului a fost strămutată la Constantinopol. Mulți negustori români, aflați acolo, au fost uciși. Prin căderea Caffei, toată Crimeea locuită de tătarii hanului Ghirai, a intrat în stăpînirea Porții, hanul devenind vasalul sultanului. În decembrie 1475, turcii au cucerit și portul-cetate Mangop, unde stăpînea Alexandru, cumnatul lui Ștefan. Cercul presiunii otomane se strîngea tot mai mult. Îl îngrijora pe viteazul domn și faptul că vecinii săi îi dăduseră de înțeles că nu vor să-l ajute efectiv, deși era clară hotărîrea turcilor de a reataca Moldova în anul următor. Ștefan a chibzuit că are mai mulți sorți de izbîndă apropiindu-se de regele Matei Corvin. A încheiat cu el, în vara anului 1475, o alianță antiotomană; în caz de primejdie, voievodul moldovean căpăta refugiu în cetatea Ciceu de pe Someș și sprijin pentru a-și redobîndi tronul. Dar, în afară de întărirea bunelor relații cu Transilvania și în special cu orașele Brașov și Bistrița, de unde își putea procura armamentul necesar, apropierea de regele Matei n-a avut și alte urmări.

Mahomed II — „mai mult înfrînt decît victorios"

La sfîrșitul lui martie 1476, Mahomed II a venit la Adrianopol pentru concentrarea trupelor; deplasarea lor spre Sofia, de unde puteau ușor porni spre Ungaria și Veneția, dar și spre Moldova, l-a îngrijorat pe Ștefan. Rămas singur în fața primejdiei, fără nădejdea vreunui ajutor substanțial, domnul Moldovei a propus pace sultanului, dar acesta i-a pus condiții inacceptabile: tributul pe trei ani în urmă, trimiterea fiului său ca ostatec la Constantinopol și predarea cetăților din sud. Ștefan a refuzat categoric cererile Por-

ţii. La 22 mai 1476, un sol al regelui polon a venit în tabăra sultanului, la Varna, rugîndu-l să nu-l atace pe Ştefan; Mahomed i-a răspuns că anulează campania numai dacă domnul Moldovei acceptă condiţiile sale. Şi cum răspunsul lui Ştefan era dinainte cunoscut, oastea otomană şi-a continuat înaintarea spre Moldova.

În faţa celor peste 100 000 turci, cărora li se alăturaseră oştile domnului muntean şi ale lui Mengli Ghirai, Ştefan nu putea să ridice decît 40 000 oameni. Nădăjduia, totuşi, că va primi un ajutor din Transilvania. Pînă atunci, însă, a poruncit întărirea garnizoanelor din Chilia şi Cetatea Albă, care au rezistat cu succes asediului flotei duşmane. În ţară a pus în aplicare vechiul sistem de apărare al românilor: a pustiit căile de acces ale inamicului, a otrăvit apele şi a retras populaţia în munţi. După ce a întărit şi apărarea celorlalte cetăţi (Neamţ, Suceava şi Hotin), a început hărţuirea oastei inamice; pîlcurile desprinse de grosul armatei, în căutare de hrană, erau lichidate de moldoveni. Timp de 40 zile, cu oastea chinuită de foame şi sete, sultanul a căutat să-l angajeze în luptă deschisă pe Ştefan, dar acesta, prudent, s-a retras mereu spre nord, unde trebuia să se întîlnească cu ajutoarele venite din Transilvania (din păcate, concentrarea acestora începuse abia la 25 iulie, la Turda...). Cu toate eforturile, moldovenii nu mai puteau evita lupta. La Valea Albă, Ştefan s-a decis s-o accepte. Într-o vale îngustă a poruncit să se ridice o întăritură din trunchiuri de copaci şi a înconjurat-o cu şanţuri; acolo şi-a instalat artileria. Pe terenul din spatele întăriturii, pînă la pădurea ce se întindea în apropiere, au fost masate carele de transport.

În după-amiaza zilei de 26 iulie 1476, Soliman Hadîmbul, învinsul de la Vaslui, a pornit primul atac, dar a fost respins de moldoveni. Înfuriat, Mahomed II, însuşi, a pornit în fruntea unui nou atac şi, cu pierderi mari, a reuşit să ocupe întăritura moldovenilor. Cronicarul turc Nesri — impresionat de eficacitatea artileriei moldovene — nota: „Necredincioşii au avut în avantajul lor căruţele din care împrăştiau ghiulelele şi, cu aceste ghiulele, trase din căruţe, au făcut foarte mulţi martiri printre oştenii islamului". Superioritatea numerică a inamicului i-a determinat pe moldoveni să se retragă. Protejaţi de întunericul nopţii, Ştefan şi ai lui s-au strecurat prin pădurile din apropiere, părăsind cîmpul de luptă. Moldovenii au pierdut bătălia, dar au produs inamicului pierderi grele; Dlugosz susţine că Mahomed II a avut 30 000 morţi (cifră firește exagerată), în timp ce dintre moldoveni ar fi căzut „numai ca la 200". Şi Angiolello, italianul ce se afla în tabăra sultanului, arată că Ştefan „a pierdut 200 oameni" adăugînd „şi 800 prizonieri". Deci nu se poate vorbi despre un dezastru militar. Cu toate acestea, înfrîngerea le-a provocat moldovenilor o adîncă amărăciune, accentuată şi de faptul că cei căzuţi în bătălie făceau parte din elita oastei (11 boieri dispăruţi erau membri ai sfatului domnesc). Nu trebuie, însă, să uităm că Ştefan a luptat aici numai cu boierii şi curtenii săi, căci ţăranii fuseseră învoiţi pe două săptămîni, ca să-şi salveze gospodăriile în faţa unei noi năvăliri a tătarilor.

Silit de superioritatea numerică a duşmanului să se retragă în munţi, Ştefan a căutat să-şi refacă grabnic oastea. Grigore Ureche arată că domnul a chemat la arme păstori din munţi şi „argaţi" şi alţi oameni de jos. Desigur, unii dintre aceştia veneau din Transilvania, unde o oaste importantă se găsea adunată la Bretcu; căpetenia acesteia îl vestea pe Matei Corvin că i-a trimis lui Ştefan oştenii ceruţi; îi mai spunea „că de îndată ce se va ivi nevoia, vom merge chiar noi în persoană la dînsul". Ştefan a reuşit să strîngă vreo 16 000 oşteni, în vreme ce inamicul asedia cu violenţă cetăţile Suceava (apărată de pîrcălabul Şendrea) şi Hotin (unde garnizoana o conducea Vlaicu, unchiul domnului).

1486-1502:

expediţii victorioase ale aztecilor, în timpul domniei lui Ahuitzotl, pe coasta Oceanului Pacific.

1487:

navigatorul portughez Bartolomeo Diaz depăşeşte Capul Bunei Speranţe.

1488:

la inaugurarea marelui templu al zeului aztec Huitzilopochtli din Tenochtitlan sînt sacrificaţi 20 000 prizonieri.

1489:

Veneţia dobîndeşte Insula Cipru.

1490:

stabilirea relaţiilor între Portugalia şi regatul african Congo, al cărui rege se creştinează (1491). Ghirlandaio, pictor italian, termină frescele din biserica „Santa Maria Novella" (Florenţa).

1492:
începe prima călătorie a lui Cristofor Columb spre America.

1493:
se naște Nicolaus Olahus, umanist român din Transilvania. Columb întreprinde a doua călătorie spre America.

1494:
sub conducerea dominicanului Girolamo Savonarola democrației florentini alungă din oraș familia Medici. Savonarola a fost excomunicat în 1497 și ars pe rug la 23 mai 1498.
Moare Pico della Mirandola — figură reprezentativă a Renașterii italiene.
Tratatul de la Tordesillas între Spania și Portugalia cu privire la împărțirea teritoriilor de peste mări.
Campania lui Carol VIII în Italia, care marchează începutul războaielor pentru dominare peninsulară între Franța și casa de Habsburg.

Nici cetatea Neamțului, avînd pîrcălab pe Arbore cel Bătrîn, deși bombardată 8 zile în șir cu 7 tunuri mari de asediu, n-a capitulat. Din cauza foametei, a lipsei de apă și a arșiței, în rîndul oastei dușmane a apărut ciuma. Deprimat, și temîndu-se că oastea transilvană, condusă de Ștefan Báthori și Vlad Țepeș, trimiși în ajutor de regele Matei, se va uni cu cea a lui Ștefan, Mahomed s-a hotărît să se retragă în grabă; cu mari pierderi, în trei zile, a ajuns la Dunăre, urmărit de Ștefan. Un cronicar scrie că sultanul s-a întors din Moldova „mai mult înfrînt decît biruitor".

Privind lucrurile în ansamblu, Ștefan a cîștigat deci și războiul din 1476, fiindcă nici una din cele cinci cetăți n-a capitulat și nici puterea lui de luptă n-a fost distrusă. În schimb, sultanul a fost silit să părăsească Moldova, fără să fi reușit să-l înlocuiască pe viteazul voievod cu un domn servil.

După alungarea turcilor din Moldova, Ștefan, în fruntea a 15 000 călăreți, a pătruns în Muntenia, în același timp cu o oaste transilvăneană, în mijlocul căreia se afla și Vlad Țepeș, care pentru două luni a reluat domnia.

În noiembrie 1477, Ștefan a intrat iarăși în Muntenia, înlocuindu-l din nou pe Laiotă, cu Basarab cel Tînăr (Țepeluș).

Cu spada și cu mintea

Campania otomană din 1476 a pricinuit pagube imense Moldovei. Dacă Ștefan ar fi primit ajutor din afară, pierderile ar fi fost evitate; o spune însuși Ștefan veneților, într-o scrisoare trimisă prin solul său, Ioan Țamblac, și citită de acesta în Senatul venețian, la 8 mai 1477. Domnul declara că de-ar fi știut că n-o să fie ajutat de cei doi regi vecini, „s-au m-aș fi împotrivit la vad dușmanului și nu l-aș fi lăsat să treacă, sau dacă aceasta mi-ar fi fost cu neputință, aș fi căutat să scap pe oamenii țării mele și n-aș fi suferit atîta pagubă. Dar ei m-au lăsat singur și s-a întîmplat ca mai sus, fiind lovit și... înconjurat din trei părți, și m-au găsit pe mine singur... **Eu cu Curtea mea am făcut ce am putut".** Ștefan cerea din nou ajutor Veneției, încredințat că dușmanul îl va ataca din nou „în această vară", pentru Chilia și Cetatea Albă.

Dar nimeni din Apus n-a ținut seama de avertismentele lui Ștefan, iar evenimentele au avut o evoluție tot mai nefavorabilă intențiilor viteazului domn moldovean. Țepeluș, pus de Ștefan domn în Muntenia, cu speranța că va fi devotat planului său politic și militar, n-a rezistat presiunii otomane, și s-a supus Porții. Vrînd să scape și de Țepeluș, în primăvara anului 1481, Ștefan a propus boierilor munteni ca domn pe un pretendent Mircea, înrudit, se pare, cu Vlad Țepeș. Dar aceștia i-au răspuns pe un ton înțepat și necuviincios, arătîndu-se credincioși lui Țepeluș. După o incursiune turco-munteană, Ștefan și-a repezit oștirea în urmărirea dușmanilor, i-a ajuns la Rîmnic și i-a înfrînt, luîndu-le toate steagurile (8 iulie 1481). Însemnează **Letopisețul** zis **de la Bistrița**: „Și toți boierii și vitejii au căzut atunci". În această crîncenă luptă a căzut și pîrcălabul Șendrea, cumnatul domnului, cum și, probabil, Mircea pretendentul. Țepeluș s-a retras spre Oltenia, în timp ce în locul lui a fost pus ca domn Vlad Călugărul, fratele lui Vlad Țepeș, susținut de o oaste ardeleană.

Dîndu-și seama că nu mai poate conta deocamdată pe atragerea Munteniei în planurile sale antiotomane, Ștefan a hotărît să-și întărească granița de sud, cucerind cetatea muntenă Crăciuna (1482); a pus aici pîrcălabi moldoveni

și a ordonat refacerea cetății. În același timp, Vlad Călugărul, ajutat probabil și de Ștefan și atrăgîndu-și și comandanții turci de la Dunăre, a reușit să-l alunge pe Țepeluș. Dar după ce a obținut confirmarea domniei de la Poartă, Vlad Călugărul s-a înregimentat și el în lagărul otoman, înscriindu-se printre adversarii marelui domn al Moldovei.

Ștefan știa că țelul principal al turcilor era cucerirea Chiliei și a Cetății Albe și transformarea, în acest fel, a Mării Negre într-un lac turcesc; de aceea se preocupa cum să reziste atacului lor. Veneția și Polonia începuseră tratative de pace cu Poarta. În 1483 și Matei Corvin — angajat în continuare în realizarea planurilor sale în Europa Centrală — a fost nevoit să facă pace cu turcii. Domnul moldovean era în bune relații cu statul moscovit, condus de Ivan III; încă din anul 1480 începuse un schimb de solii cu acesta. În ianuarie 1483, fiica lui Ștefan și a Evdochiei de Kiev, Elena s-a căsătorit cu Ivan, fiul lui Ivan III. Dar aceste strînse relații diplomatice și de rubedenie nu puteau da roade și pe tărîm militar; statul rus nu forma, atunci, graniță cu Moldova, între cele două țări interpunîndu-se statul feudal polono-lituanian și hanatul tătărăsc din Crimeea. Aflat, deci, tot singur în calea vrăjmașilor, Ștefan a urgentat măsurile de apărare, întărind cetatea Roman (Cetatea Nouă) și așezînd pe fiul său Alexandru, coasociat la domnie, ca voievod la Bacău.

În primăvara anului 1484, Baiazid II — urcat pe tron în 1481 — făcea pregătiri de campanie împotriva Moldovei. La 27 iunie, oastea otomană trecea Dunărea, însoțită și de „acel afurisit de călugăr, Vlad Vodă". Ștefan socotea că Baiazid va înainta în interiorul țării și era hotărît să-l aștepte la un loc potrivit. Dar, contrar așteptărilor, sultanul a atacat prin surprindere Chilia, la 6 iulie, și a cucerit-o la 14 iulie. La 4 august a căzut și Cetatea Albă. Pierderea celor două cetăți a avut urmări triste pentru Moldova: drumul de negoț, care venea din Polonia înspre Marea Neagră și aducea multă bogăție țării, a fost tăiat; Moldova pierdea, totodată, ieșirea la mare, iar garnizoanele așezate de turci aici — ca un pumnal în coasta țării — puteau oricînd năvăli în Moldova.

Frămîntat de ideea recuceririi celor două cetăți, iscusitul voievod a chibzuit că, în noua situație, cînd regele Matei era angajat în război cu Austria, numai Cazimir IV al Poloniei l-ar fi putut ajuta. În acest scop, s-a decis să meargă **în persoană** la Colomeea și să depună jurămînt de credință, ceea ce s-a și întîmplat, la 15 septembrie 1485, domnul fiind însoțit și de marii boieri ai țării. Prin două acte încheiate atunci, regele polon se obliga să apere integritatea Moldovei cu toate puterile lui și, la nevoie, să-i acorde azil domnului în Polonia. La rîndul său, Ștefan se lega să sprijine pe rege contra oricărui dușman și să nu mai aibă alt suzeran. Suzeranitatea reală, conform uzanțelor medievale, devenea operantă numai din momentul cînd vasalul depunea în persoană omagiul de credință.

În timp ce Ștefan și boierii săi se găseau la Colomeea, turcii din garnizoanele dunărene au năvălit pînă la Suceava, aducînd cu ei pe un pretendent, numit Hruet (Hroiot, Hronoda, Hronota Petru — în alte izvoare). Cetatea a rezistat și turcii s-au retras, dar Ștefan, cu oastea sa și un detașament de 3 000 poloni, i-au ajuns la Cătlăbuga, lîngă Chilia, înfrîngîndu-i (16 noiembrie 1485). O nouă incursiune otomană pe Siret, care aducea cu ea pe același Hruet, a fost întîmpinată de domn la satul Șcheia și, într-o luptă sîngeroasă și grea, năvălitorii au fost din nou învinși (6 martie 1486), iar Hruet prins și decapitat.

Deși depusese omagiul la Colomeea, în speranța că regele polon îl va ajuta, Ștefan a înțeles repede că pe sprijinul acestuia nu se putea bizui; Cazimir căuta, încă din 1486, să facă pace cu turcii, ceea ce s-a și întîmplat în 1489. În asemenea

1495:

arhitectul italian Donato di Angelo Bramante termină construcția bisericii „Santa Maria delle Grazie" din Milano.

1495-1521:

domnia lui Manuel I cel Mare; constituirea imperiului colonial portughez; Lisabona devine unul din centrele importante ale comerțului european.

1496:

Muntenegru este inclus în Imperiul otoman.

Spaniolii cuceresc Insulele Canare.

1497:

Leonardo da Vinci termină tabloul Cina cea de taină.

1498:

Vasco da Gama — navigator portughez — atinge Malabarul (India); începutul instaurării stăpînirii

portugheze pe țărmul de vest al Indiei.
A treia călătorie a lui Columb în America.
Albrecht Dürer — pictor și gravor german — termină ciclul de gravuri intitulat Apocalipsul.

1499:

campania lui Ludovic XII în Italia; cucerirea Milanului. Începe expediția lui Amerigo Vesppucci. Răscoală antiotomană în Albania condusă de Gjergj Kastrioti. Începe cucerirea Venezuelei de către spanioli.

1500:

Ungaria, Veneția, Franța și papalitatea încheie un tratat de alianță antiotomană. Spaniolul Vincente Jáñez Pinzŏn descoperă țărmul de nord al Braziliei și estuarul Fluviului Amazon; au loc alte două expediții în Brazilia conduse de navigatorii Diego de Lope și Pedro Alvares Cabral.

condiții, domnul a renunțat la alianța cu un partener care nu-și respecta obligațiile și — cu înțelepciunea politică ce o dictau împrejurările — a încercat să se înțeleagă cu turcii și să aibă raporturi bune cu Matei Corvin. În cele din urmă, Ștefan a acceptat plata unui tribut către turci, pentru a se asigura de buna vecinătate a acestora și a tătarilor — vasalii lor. Acesta nu era un gest de abandonare a neatîrnării Moldovei. Ștefan cugetase adînc. Mintea sa veșnic trează a descifrat în complicata țesătură de interese a lumii de atunci soluția posibilă pentru supraviețuirea țării sale.

Tot pentru a „ține țara" în afara unei supuneri stînjenitoare, în 1489, Ștefan a încheiat un tratat de alianță și cu regele ungur, dușmanul Jagellonilor; Matei i-a confirmat, pe lîngă cetatea Ciceu și cetatea de Baltă și alte numeroase sate. Cu Transilvania, cealaltă provincie românească, legăturile erau bune și s-au întărit și mai mult, prin căsătoria, în 1489, a fiului lui Ștefan, Alexandru, cu fiica voievodului Tansilvaniei, Bartolomeu Dragffy. Dar în 1490, Matei Corvin a murit; la coroana Ungariei s-au ivit cîțiva pretendenți; Maximilian de Habsburg și doi fii ai lui Cazimir al Poloniei, Vladislav și Ioan Albert. Încercînd să împiedice creșterea puterii Jagellonilor, Ștefan l-a susținut pe Maximilian. Cînd, însă, a simțit că acesta nu avea șanse, a acceptat să-l sprijine pe Vladislav, care i-a făgăduit, la rîndul său, că-l va ajuta pe Ștefan și-i va confirma cetățile deținute de domnul Moldovei în Transilvania.

Răsplata nesinceritații

În 1492, Cazimir IV a murit. Fiul și urmașul său, Ioan Albert a continuat politica de înțelegere cu turcii. În 1494 a pus capăt și războiului cu Rusia. Tot atunci a convocat la un consiliu pe frații săi, pentru a le destăinui planul ocupării Moldovei. Vladislav al Ungariei — care se afla în bune raporturi cu Ștefan — s-a opus.

Spre a-și masca adevăratele intenții, la începutul lui 1497, Albert a trimis soli la Ștefan, anunțîndu-l să-și pregătească oastea și cerîndu-i în același timp, trecerea liberă prin Moldova, spre a merge să elibereze Chilia și Cetatea Albă. Domnul Moldovei s-a arătat bucuros, i-a promis provizii și l-a asigurat că va veni și el cu oștenii săi, atunci cînd regele va fi ajuns la Chilia. În vară, Albert și oastea lui au ajuns la Nistru, dar, în loc să-și continue drumul, au apucat-o spre Prut. Pentru Ștefan era clar că regele nu mergea spre cetățile amintite. A trimis ca soli doi mari boieri să-l roage pe Albert să-și urmeze drumul și să nu strice pacea Moldovei. Drept răspuns, Albert i-a arestat pe soli și i-a trimis în lanțuri la Liov, trecînd apoi Prutul și îndreptîndu-se spre Suceava. Ștefan și-a așezat tabăra la Roman, așteptînd ajutoarele promise de transilvăneni, munteni și tătari. Albert avea o oaste de circa 80 000 oameni și tunuri mari, trase de 40-50 cai.

Asediată puternic timp de trei săptămîni, cetatea Sucevei, avînd pîrcălab pe Luca Arbore, a rezistat cu succes. În ajutorul lui Ștefan au venit 12 000 transilvăneni, conduși de cuscrul său Dragffy, corpuri de oaste muntenești, turcești și tătărăști. Regele Ungariei Vladislav i-a cerut de mai multe ori fratelui său Albert să renunțe la cucerirea Moldovei, amenințîndu-l că, date fiind raporturile sale bune cu Ștefan, va fi nevoit să-i declare război. Albert a fost silit să accepte medierea lui Dragffy, condiția armistițiului fiind să se întoarcă pe același drum pe unde venise. La 19 octombrie, Albert a ridicat asediul Sucevei. Informat, însă, că polonii

se retrag pe un alt drum, Ştefan a poruncit ca oştenii săi să taie în aşa fel copacii din Codrul Cosminului, încît, la momentul oportun, să poată fi lesne prăvăliţi peste oastea duşmană. La 26 octombrie, cînd inamicul trecea prin pădure, Ştefan l-a atacat fulgerător, cu toate forţele, provocîndu-i o mare înfrîngere. La 6 decembrie, domnul român a adunat oastea la Hîrlău, a dat un mare ospăţ boierilor şi „a făcut mulţi viteji".

În iulie 1499, Albert a acceptat pacea; s-a încheiat un tratat în care Moldova apare cu totul liberă, dispărînd orice urmă de suzeranitate, cele două ţări tratînd pe picior de perfectă egalitate*.

„...cel Mare", „cel Bun..."

De cîţiva ani, bătrînul voievod suferea de podagră (gută), la care se adăugau şi durerile rănii de la picior, căpătată în 1462. Un medic cerut în 1501 din Veneţia a sosit la curtea voievodului, un an mai tîrziu, fără a-i putea fi de vreun ajutor, deoarece a murit curînd. Au venit alţi medici din Veneţia, Nürnberg şi de la hanul tătar. La începutul anului 1504, aceştia au hotărît să-i ardă rana cu fierul roşu. „Tratamentul" n-a adus însă nici o ameliorare. După ce — aflîndu-se pe patul de moarte — a mai avut energia necesară pentru a impune tuturor boierilor ca succesor pe fiul său, Bogdan III, marele domn a închis ochii la Suceava, marţi 2 iulie 1504, şi a fost înmormîntat în splendida-i ctitorie de la Putna. Moldova a pierdut atunci pe cel mai glorios apărător şi conducător al ei. Prin modul cum Ştefan cel Mare a ştiut să organizeze ţara, prin energia nestăvilită şi gîndul cumpănit, el a izbutit să cîştige strălucite victorii împotriva unor oşti mult mai numeroase, mai bine înarmate. Aceste răsunătoare biruinţe au făcut pe toţi cronicarii contemporani să-l considere un destoinic comandant de oşti şi un mare diplomat**.

Avînd o domnie glorioasă de peste 47 ani, Ştefan s-a remarcat prin îndrăzneala cu care i-a înfruntat pe duşmani, salvînd independenţa Moldovei. Alături de geniul său militar şi politic s-a aflat toată populaţia ţării, datorită căreia a înscris pagini de eroism nepieritor în istoria poporului român. Atent cu toate clasele şi păturile sociale, străduindu-se să le înţeleagă şi să le satisfacă interesele prin mijloace ce îi stăteau la îndemînă atunci, Ştefan a rămas întipărit adînc în memoria poporului pe care s-a sprijinit şi acesta l-a numit „cel Mare", „cel Sfînt" şi „cel Bun". Despre nici unul din domnii românilor nu s-a păstrat un atît de mare număr de legende, care i-au trecut numele peste veacuri, ca pe un adevărat simbol al luptei pentru libertatea, independenţa şi unitatea ţărilor române.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr.2/1971.

** Aprecieri la adresa personalităţii lui Ştefan cel Mare, vezi în **Magazin istoric**, nr.2/1971.

1501:

începe introducerea sclavilor negri în America Centrală (Haiti).

1502:

se desfăşoară a patra călătorie a lui Columb în America.

1503:

se naşte Nostradamus, medic şi astrolog francez.
Portughezii ocupă Zanzibarul.
La Sevilla ia fiinţă „Casa de contratación", pentru desfăşurarea şi încurajarea expansiunii comerciale în colonii.
Desfiinţarea cetelor armate ale seniorilor feudali din Anglia.
Leonardo da Vinci începe să picteze Mona Lisa (Gioconda).

1504:

Babur, întemeietorul dinastiei Marilor Moguli, ocupă Kabul (Afganistan).
Michelangelo termină celebra sa sculptură David, *iar Raffaelo Sanzio tabloul* Logodna Fecioarei.

„Fîntîna tuturor dreptăților..."

„Țăranul din munți și văi, din păduri și de pe malul apelor nu știa nici ziua luptelor, nici anii și nici veacul, căci mai-marii lui cuprind mai multe veacuri, nesfîrșit de multe, cu trupul lor de uriaș [...]. El știa atît [...] că neamul său a dat cîndva [...] un om minunat, un sfînt cum nu mai poate răsări altul; el era izvorul a toată vitejia, el era fîntîna tuturor dreptăților, el era marea bunătăților. Pămîntul Moldovei nu fusese al lui numai atunci cînd oamenii de demult îl putuse vedea; el rămăsese al lui în vecii vecilor, cu toți oamenii cese îngropau pe rînd, și, în clipe grele, suspinul și rugăciunea se suia la dînsul[...]

Poporul, înaintea căruia stătuseră largi deschise ușile lui, îl chemase la dînsul prin povestea lui iubitoare [...]. Cînd s-a făcut mare și a început luptele lui drepte și bune, nici un colț din țară n-a rămas nesfințit de biruințele lui sau de suferințele cu care le plătea [...]. Toate satele vreau să se tragă din strămoșii dăruiți de Ștefan pentru vitejie. Unde n-a măritat el fete fără avere, unde n-a făcut el biserici și cetăți și fîntîni răcoritoare? În care ținuturi nu se cîntă vreo iubire a frumosului vodă Ștefăniță, care coboară pe neștiute inelul său de aur în cofița fetelor ce dau să beie străinului frumos?

Tot ce a fost pe acest pămînt se topește în lumina lui".

Astfel a creionat Nicolae Iorga portretul marelui voievod al Moldovei, cuibărit adînc în sufletele urmașilor săi. Istoricul a descifrat magistral acea contopire de frumos și demn, de omenie și dreptate cu care poporul român a înnobilat figura unuia din cei mai destoinici și credincioși apărători ai ființei sale. Căci, așa cum remarca Alecu Russo, în marea lui iubire, „românul îi atribuie tot ce-i pare curios, mare, vitejesc și chiar neînțeles. Orice cetate, orice zid, orice val, orice șanț, întreabă-l cine l-a făcut, el îți va răspunde: Ștefan cel Mare. Orice pod, orice biserică, orice fîntînă, orice curte sau palat vechi, el le va raporta eroului său. Orice bunătate, orice așezămînt ale căruia rămășițe mai tărăgănează pînă astăzi, orice legiuire omenească, orice puneri la cale înțelepte Ștefan-vodă le-a urzit. În sfîrșit, acest domn pentru moldoveni rezumă toate isprăvile și instituțiile făcute în cinci veacuri...".

Și nu era nimic silit, nimic în afara adevărului. Azi, la atîta distanță în timp, străbătînd meleagurile Moldovei, te întîmpină la tot pasul prezența celui „mai mare dintre vechii domni neatîrnați" ai românilor.

Iată cîteva din mărturiile domniei lui Ștefan cel Mare, a cărui epocă n-a fost vestită numai prin luptele dîrze pentru apărarea independenței, ci și prin mari realizări în domeniul culturii:

1463: *din porunca lui Ștefan, s-a redactat un* **Apostol** *pentru Mănăstirea Zografu.*

1465: *se execută piatra de pe mormîntul doamnei Oltea — mama voievodului.*

1466: *a început construcția bisericii Mănăstirii Putna; în 1484 a fost reconstruită.*

1470: *călugărul Casian a scris, la porunca domnului, o* **Psaltire.**

1472: *monahul Ghervasie a tradus* **Pravila lui Matei Vlastaris.**

1473: *s-a scris, la porunca lui Ștefan,* **Tetraevanghelul de la Putna,** *iar un an mai tîrziu un* **Sbornic.**

1476: *se organizează lucrări de modernizare la cetatea Albă; fuseseră începute de mult cele de la cetatea Sucevei.*

1477: *a fost executată piatra de mormînt a Mariei de Mangop.*

1479: *s-a construit un al treilea zid de incintă la cetatea Albă; într-o singură lună din vara acelui an s-a construit cetatea Chilia (au fost utilizați 800 meșteri și 17 000 salahori); s-a pus o frumoasă piatră pe mormîntul lui Roman I.*

1480: *sînt montate pietre frumos sculptate pe mormintele lui Bogdan (fratele lui Alexandru cel Bun), Latcu voievod, Bogdan (fiul lui Alexandru cel Bun) Bogdan și Petru (fiii lui Ștefan cel Mare) și Ștefan I.*

1483: *s-a terminat construcția cetății Roman (cetatea Nouă).*

1485: *a fost reconstruită reședința domnească din Suceava.*

1487: *s-a edificat biserica „Sf. Cruce" din Pătrăuți; în același an s-a realizat fereca-tura pentru* **Evanghelia de la Humor.**

1488: *a început redactarea* **Tetraevangheliului de la Putna;** *s-au terminat bisericile „Sf. Ilie" din Suceava și cea a Mănăstirii Voroneț. Se încheiaseră lucrările la curtea domnească din Bacău, fiul domnului, Alexandru, fiind stabilit aici.*

1490: *s-au sfîrșit lucrările la biserica „Sf. Ioan" din Vaslui.*

1491: *prima atestare a curții domnești din Piatra Neamț, care, se pare că data dinainte.*

1492: *s-au construit bisericile „Sf. Gheorghe"*

(Continuare în p. 32)

Din cronica luptei pentru unirea Moldovei cu Muntenia

„SPRE ACTUL ENERGIC AL ÎNTREGII NAȚIUNI ROMÂNE“

Dr. MIRCEA MUȘAT

Revoluția română de la 1848 s-a înscris ca o continuare firească a luptelor sociale și naționale duse de poporul nostru de-a lungul zbuciumatei sale istorii, ca o expresie a cerințelor obiective, fundamentale de dezvoltare a societății, a aspirațiilor și năzuințelor seculare de progres, unitate și independență națională. Ea a fost înfrîntă datorită împotrivirii înverșunate a forțelor interne reacționare, sprijinite din plin prin intervenția brutală a imperiilor țarist, otoman și habsburgic, profund ostile tendinței de emancipare a poporului român, eliberării sale naționale și sociale, unirii lui într-un singur stat. Dar — așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — înfrîngerea revoluției deși a frînat evoluția socială a României și a amînat cursul evenimentelor „n-a putut împiedica idealurile de libertate, progres social și o viață mai bună [...] Revoluția începută în 1848 a continuat să se desfășoare sub diferite forme, găsindu-și expresia în realizarea Unirii Principatelor, în înfăptuirea reformelor sociale ulterioare, în toate transformările și mișcările revoluționare care au avut loc în țările românești, apoi în România, pînă la revoluția socialistă“.

Poporul trebuie consultat

După 1848, spiritul înflăcărat al acelui an revoluționar a ținut trează conștiința maselor populare românești. Lupta pentru unire, pentru făurirea statului național român s-a împletit strîns cu lupta pentru eliberarea socială și politică, pentru o țară democratică nouă, cu administrație și legi noi, reformatoare. Legăturile dintre fruntașii revoluției române de la mijlocul veacului trecut, exilați în principalele capitale europene și cei din țară, s-au întețit. Unirea Moldovei cu Muntenia a strîns la un loc toată conștiința și forța unui popor hotărît să-și făurească alt destin. Numeroase gazete unioniste ca: *Zimbru*, *Steaua Dunării*, revista *România literară* ș.a. au desfășurat o mare campanie în favoarea unirii. În paginile presei apusene au apărut, de asemenea, numeroase articole, prin care se explicau opiniei publice progresiste dorințele românilor și scopul luptei lor. Hotărîrile potrivnice unirii elaborate la Conferința de la Constantinopol din ianuarie 1856*, au determinat proteste și frămîntări în toate straturile societății românești. Zeci și zeci de memorii, adrese și petiții — semnate sau anonime — curgeau către cabinetele din Londra, Paris, Petersburg, Viena sau Constantinopol, către reprezentanți ai opiniei publice progresiste, sprijinitori ai

* Conferința hotărîse printre altele: „Valahia și Moldova ale căror teritorii fac parte întregitoare din Împărăția otomană, vor păstra ca și în trecut o cîrmuire separată și neatîrnată, domnii vor fi numiți de Poartă; Principatele vor fi reprezentate în relațiile cu țările străine de către agenții sultanului, iar tratatele încheiate de Turcia sînt valabile și pentru cele două țări“.

cauzei românești. Numeroase comitete unioniste organizau masele de la orașe și sate în lupta pentru cauza unirii.

În această atmosferă și-a deschis lucrările, la 28 februarie 1856, Congresul de la Paris, avînd ca principal scop încheierea păcii și stabilirea „echilibrului european" zdruncinat în urma războiului Crimeei. La congres, pe lîngă reprezentanții celor cinci puteri — Turcia, Austria, Franța, Anglia și Rusia — au luat parte și reprezentanții Sardiniei și Prusiei.

Delegații marilor puteri participante la congres, deși cunoșteau dorința unanimă de unire a poporului român, s-au pronunțat pentru sau împotriva ei, în măsura în care constituirea statului unitar român satisfăcea sau împiedica interesele economice și politice ale țărilor lor.

Problema Unirii Principatelor a fost pusă de reprezentantul Franței în ședința din 8 martie. Deschizînd dezbaterile asupra acestei chestiuni, Walewski — ministrul de Externe francez și președintele congresului — a spus: „Înainte de a se atinge chestiunea noii organizări a Principatelor, este de cercetat dacă ele trebuie a mai trăi sub o organizare separată și dacă nu ar fi în interesul atît al acestor țări, cît și al Europei, ca ele să fie întrunite într-un singur stat". Pe aceeași poziție s-a situat și reprezentantul rus Orlov. Delegatul Angliei, Clarendon — se pare sub influența lui Napoleon III, cu care avusese mai înainte o convorbire — a sprijinit și el propunerea lui Walewski, afirmînd că „dorințele poporului trebuiesc luate în seamă". Reprezentantul Austriei, Boul, crezînd că a găsit argumentele prin care să determine congresul să amîne examinarea problemei, a replicat imediat: „Nu se poate lua vreo hotărîre, fără a se consulta mai întîi dorințele poporului". Delegatul Turciei, Ali-pașa, care se considera cel mai bun cunoscător în această chestiune, n-a pierdut nici el ocazia de a se împotrivi; el a spus că „despărțirea acestor două țări datează din cele mai vechi timpuri și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor", că „tulburările ce au domnit în Principate erau de dată recentă și că nu pot fi atribuite stării de separațiune a celor două țări". El a căutat astfel să demonstreze că, chipurile, cele două Principate n-ar dori unirea.

Așa s-a ivit la congres ideea convocării unui plebiscit care să consulte dorințele românilor. „Astfel Austria și Turcia — cum spune istoricul american T.W. Riker — și-au frînt armele în propriile lor mîini".

După lungi dezbateri, congresul a semnat, la 30 martie 1856, Tratatul de pace, în care au fost incluse o serie de prevederi și cu privire la țările române. Principatele erau menținute sub suzeranitatea Turciei, iar marile puteri semnatare ale tratatului se declarau garante ale privilegiilor și imunităților celor două țări. Congresul prevedea întrunirea la București a unei Comisii speciale de informare, alcătuită din reprezentanții celor șapte puteri, cu misiunea de a cerceta starea internă a țărilor și a face propuneri cu privire la organizarea lor. Turcia se angaja să convoace în Principate cîte un divan sau adunare ad-hoc, pentru ca prin votul acestora să se cunoască dorința populației cu privire la organizarea viitoare a celor două țări române. Tratatul mai prevedea că, în cazul în care liniștea internă în Principate ar fi amenințată sau compromisă, Poarta nu putea interveni, cu trupe, fără aprobarea celorlalte puteri.

Congresul de pace de la Paris. Desenul lui Janet Lange îi înfățișează — de la stînga la dreapta (în partea de sus a mesei): lordul Kovlei (Anglia), lordul Clarendon (Anglia) contele Walewski (Franța), baronul de Burkenei, baronul Iubner, contele de Boul, Ali-pașa, Mehmed Bei (Turcia), marchizul de Villamarina, contele Cavour (Italia); de la dreapta la stînga (în partea de jos a mesei): baronul de Brunov, contele Orlov (Rusia), contele de Hatzfeld, baronul de Mantaifel, D. Benedeti, secretar

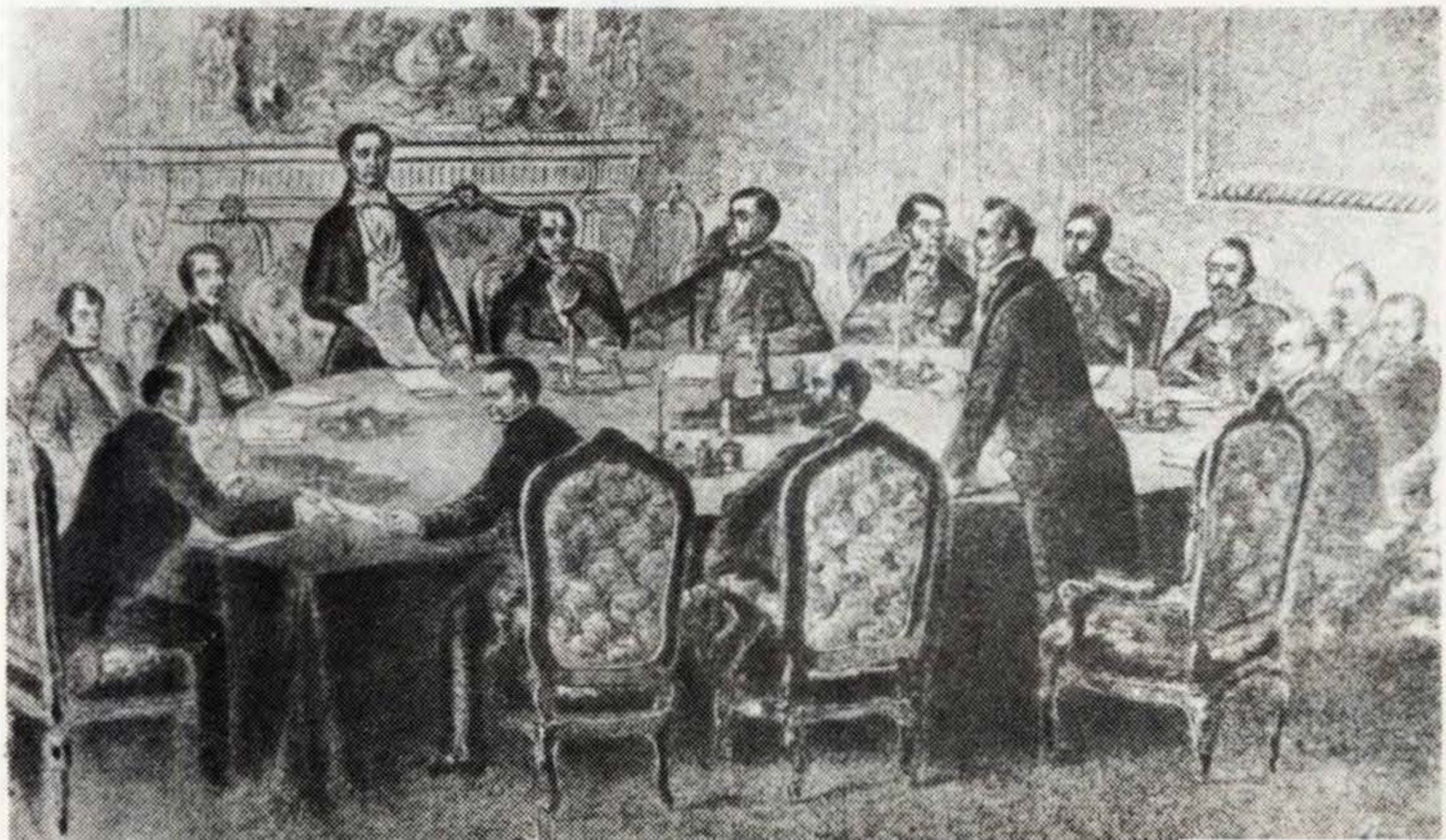

Suprimarea tutelei turcești asupra țărilor române și punerea lor sub garanția colectivă a celor șapte puteri a reprezentat un pas spre unire. Se păstra suzeranitatea Porții, dar așa cum scrie istoricul german Haner, „ce suveran poate fi acela care nu are dreptul de a intra într-o țară ce și-o pretinde a lui?".

Cum plebiscitul nu se putea ține „într-o țară năpădită de baionetele străine", congresul a discutat și chestiunea retragerii trupelor austriece din Principate. Întîmpinînd o puternică opoziție din partea Austriei — care invoca motivul retragerii mai întîi a trupelor rusești din sudul Basarabiei revenit Moldovei — dezbaterile s-au încheiat cu o frază generală: „Retragerea să se facă cît mai curînd cu putință".

În momentul cînd congresul și-a încheiat lucrările, nimeni nu bănuia că vor exista atîtea greutăți în aplicarea și respectarea hotărîrilor lui. Lupta pentru realizarea unirii trecea în sarcina poporului român, hotărît să înfrîngă forțele retrograde interne și dificultățile externe.

„Separatiștii trec la acțiune"

În primăvara anului 1856, lupta pentru unire a intrat într-o fază nouă, determinată și de hotărîrea luată de Congresul de la Paris de a se consulta dorințele românilor în privința viitoarei lor organizări. Mișcarea unionistă a luat amploare mai ales în Moldova, unde se bucura și de sprijinul domnitorului Grigore Al. Ghica.

Unioniștii moldoveni au înființat, la Socola lîngă Iași, la 25 mai 1856, Societatea „Unirea", alegînd în aceeași zi un Comitet al unirii format din 39 membri, printre care se numărau patrioții M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri și alții. Numeroase ziare, reviste, broșuri, foi volante, memorii și petiții au sprijinit tot mai activ cauza unirii. În adunări unioniste, județele, unul după altul, au trimis către Comitetul unirii din Iași adeziuni în sprijinul măreței cauze a poporului român. Legături tot mai puternice s-au realizat între unioniștii din Moldova și cei din Muntenia. Unirea devenise cauza vitală a poporului român.

Intensificarea acțiunii unioniste a determinat o reacție violentă din partea boierimii antipatriotice, sprijinite prin toate forțele de Austria și Turcia. Separatiștii considerau că își pot atinge scopurile împiedicînd unirea chiar și numai în una din cele două țări. Toate manevrele lor s-au îndreptat spre Moldova, care era mai departe de sediul Comisiei speciale de informare stabilită la București și unde se găsea un număr mai mare de antiunioniști, îndeosebi în rîndul boierimii conservatoare, care-și vedea „amenințată" prin unire puterea politică și economică.

Congresul de la Paris a lăsat la „bunăvoința Porții schimbarea domnilor actuali" în Principate. La 26 iunie 1856, în urma unei depeșe telegrafice trimise de Înalta Poartă, domnitorii Ghica și Știrbei au fost nevoiți să părăsească domnia. Locul lor a fost luat de cîte un caimacam. Turcia a preferat să renunțe la soluția unor căimăcămii regulamentare de trei — cum prevedea articolul 18 din *Regulamentul organic* — un singur caimacam fiind mai ușor de influențat în sensul dorit de Poartă. În Moldova a fost numit Toderiță Balș, iar în Muntenia, fostul domn Alexandru Ghica.

Numirea lui Toderiță Balș a fost bine gîndită de cele două țări potrivnice unirii. Puțin inteligent, dornic să ajungă domn, Balș — unul dintre cei mai mari boieri ai Moldovei — se afla în fruntea grupării reacționare separatiste.

La începutul căimăcămiei, acesta a încercat să-și camufleze politica separatistă, lăsînd pentru un timp unioniștilor toată libertatea pe care o primiseră de la domnitorul Ghica. După cîtăva vreme, considerînd că „puterea" îi era consolidată, caimacamul, la ordinele Austriei și Turciei, a trecut hotărît la înăbușirea treptată a glasurilor care cereau unirea. Astfel, în urma unui ordin primit de la Poartă, Balș a dat, la 8 septembrie 1856, un Decret pentru desființarea libertății presei și introducerea cenzurii. Sub îndrumarea directă a generalului austriac Gablenz și a consulului acestei țări la Iași, Gödel Lannoy, Balș a anulat concesiile făcute de Ghica unei societăți franceze de navigație, care deținea monopolul pe rîurile Prut și Siret, cît și proiectul de înființare a unei bănci acordat Prusiei. Prin aceasta erau servite interesele economice ale Austriei potrivnică pătrunderii altor capitaluri pe piața Principatelor. Condus și încurajat în permanență de Turcia și Austria, servind interesele grupării conservatoare a marii boierimi, caimacamul a început acțiunea pentru schimbarea tuturor funcționarilor care sprijineau unirea și înlocuirea lor cu oameni cărora nu li se cerea altceva decît să lupte și să apere cauza separatistă. Arestările împotriva unioniștilor se țineau lanț și toate acestea pentru a demonstra că „Moldova nu dorește unirea". Cu fiecare zi se organizau acțiuni tot mai violente împotriva unirii, ajungîndu-se pînă acolo încît s-a interzis chiar și îmbrăcarea costumelor naționale. Pentru a-și consolida poziția, în decembrie 1856, Balș a hotărît să dizolve vechiul Divan judecătoresc, alcătuit din membrii favorabili unirii. Cu concursul și sub directa supraveghere a consulului austriac, a

întocmit lista noului guvern separatist: ministru al Finanţelor a fost numit Nicolae Vogoride, ministru din Lăuntru, Nicolae Cantacuzino, iar Nicolae Istrati — teoreticianul separatismului — şef al Departamentului Lucrărilor Publice.

În aceste împrejurări, cînd abuzurile, teroarea şi josniciile caimacamului Balş nu mai cunoşteau margini, unioniştii din ţară şi din afară au adresat zeci de petiţii şi memorii marilor puteri, în care cereau să se pună capăt prigoanei şi să se respecte clauzele Tratatului de la Paris.

La 13 ianuarie 1857, după lungi discuţii, firmanul de convocare a Divanurilor ad-hoc a fost întocmit; trupele austriece urmau să se retragă din ţările române pînă la 30 martie acelaşi an, iar Comisia specială de informare era aşteptată să sosească la Bucureşti. În aceste condiţii, unioniştii din Moldova s-au constituit, la începutul lui februarie 1857, într-un *Comitet electoral al unirii*, adoptînd un program de acţiune, şi afişînd, în văzul tuturor, dorinţele poporului român din Moldova.

Gîndindu-se că a sosit momentul să dea o nouă lovitură unioniştilor prin desfiinţarea acestui comitet şi, în acelaşi timp, urmărind să cheme trupele turceşti pentru a lua locul celor austriece, Balş a adresat Porţii o „plîngere" în care declara că nu mai putea face faţă „singur tulburărilor interne provocate de unionişti" În urma acestui fapt, situaţia s-a agravat şi mai mult, Moldova găsindu-se din nou în faţa unei ocupaţii străine.

Dar la 1 martie 1857, o moarte fulgerătoare a pus capăt căimăcămiei lui Toderiţă Balş.

Un urmaş fidel

Se părea că primăvara anului 1857 alungase norii negri ai furtunii dezlănţuite de Balş. Moartea caimacamului, retragerea trupelor austriece, redactarea firmanului, sosirea membrilor Comisiei speciale de informare la Bucureşti, toate păreau semnele certe ale schimbării situaţiei din Moldova.

Speranţele au fost însă de scurtă durată. La 7 martie 1857, Turcia a anunţat „oficial" numirea lui Nicolae Vogoride în funcţia de caimacam al Moldovei. „M.S. Sultanul a binevoit a vă numi caimacam al Moldovei. Firmanul de numire vi se va remite ulterior de către domnul Fotiade personal". Vogoride nu a fost ales întîmplător. „Grec prin familie" — după cum ni-l prezintă un călător străin care a vizitat Moldova — lipsit de personalitate şi inteligenţă, s-a dovedit o adevărată marionetă pe care Turcia şi Austria au manevrat-o din culise împotriva cauzei şi năzuinţei seculare a românilor.

În timpul căimăcămiei lui Balş, Vogoride ocupase funcţia de ministru de Finanţe şi tot în acel timp fusese ridicat de Turcia la rangul de *Rutlei-Ullea*, primind şi dreptul de a purta uniformă de general de divizie turc, adică de paşă. Conform noii sale situaţii el purta întotdeauna fesul roşu, semnul dregătorilor otomani. Înainte de a fi numit caimacam, împreună cu Nicolae Istrati, fraţii Drăghici, Costin Catargiu şi alţii, a făcut parte din clubul separatist, prezidat de... consulul austriac Gödel.

Imediat după numirea noului caimacam, în Bucureşti şi Iaşi au fost citite firmanele de convocare a Divanelor ad-hoc; la Iaşi, documentul a fost citit la 12 martie, de către Cabli-Efendi, trimisul Porţii şi tradus în românește de secretarul de Stat Alexandru Sturdza. Iată ce „recomanda", printre altele, acel document: „Dînd acest firman, imperiul care statorniceşte dreptul de alegeri este încredinţat că românii se vor felicita de statornicile îngrijiri ale Înaltei Porţi şi vor da dovezi de recunoştinţă prin liniştea şi moderaţia de care sînt animaţi".

Era şi normal ca Poarta să nu ceară altceva românilor decît să fie „liniştiţi" şi să tolereze tot ceea ce avea să dezlănţuie Vogoride pentru a „păstra prezentul şi a asigura viitorul" acestei ţări.

Sosit la Iaşi, Fotiade — cumnatul caimacamului — nu s-a sfiit să declare des-

Caimacamul Moldovei, N. Vogoride, conducătorul reacţiunii separatiste (caricatură apărută în publicistica vremii)

chis consulului francez din acest oraș, Victor Place: „Poarta nu vrea cu nici un preț unirea și omul pe care ea l-a numit caimacam nu-și îndeplinește datoria, dacă nu lucrează pentru împiedicarea acestui act". Așadar, lui Vogoride nu-i rămînea decît o singură alternativă: lupta împotriva unirii.

Trecînd repede peste perioada de instalare, el „își desvălui poziția — cum spune Iorga — fără acele metode de dibăcie care-i întreceau inteligența". Astfel, Vogoride a păstrat intact aparatul de stat moștenit de la Balș; o schimbare a făcut, totuși, și anume: a trecut pe Nicolae Cantacuzino de la Departamentul din Lăuntru, la Justiție, iar pe Costin Catargiu de la Justiție, la Interne, acesta fiind cunoscut ca un brutal exponent al reacțiunii separatiste. Imediat după numirea sa la Interne a declarat funcționarilor săi: „Voi zdrobi, voi sfărîma Partidul unionist și dacă un singur membru al lui va fi ales în Divan, primesc să-mi tundeți mustățile". Nu putem ști cît de mult prețuia Catargiu „această podoabă", adevărat este însă faptul că, odată cu numirea lui, ofensiva împotriva unioniștilor a început cu și mai mare vigoare.

Vogoride și-a asumat răspunderea de a „feri alegerile de orice înrîurire sau uneltiri care sînt de fire a aduce rătăcirea și a amenința sinceritatea alegerilor". Pe acest temei a început șirul amenințărilor, arestărilor, ademenirilor, circularelor și decretelor, toate date în scopul „apărării sincerității alegerilor și a respectării Firmanului". Iată ce comunica, la 21 martie 1857, Costin Catargiu, administratorilor județelor: „Pătrunși de povățuirile Înaltului Firman și de afișul E.S. Prințul Caimacam, nu veți îngădui nici un fel de necuviință, manifestații, agitații sau înrîuriri unioniste în reședințe sau în cuprinsul ținutului".

Ținta principală a separatiștilor devenise în această perioadă desființarea tuturor comitetelor unioniste existente în ținuturi și întreruperea oricăror legături cu Comitetele unirii din Iași și București. Această operație trebuia făcută înainte de a se începe întocmirea listelor electorale.

În această atmosferă de îngrădire a oricăror libertăți, patrioții moldoveni au trebuit să ducă mai departe activitatea pentru înfăptuirea unirii. Lupta a devenit din zi în zi tot mai grea. „Alegerea lui Nicolae Vogoride, C. Catargiu, N. Cantacuzino ș.a. pentru a purta cruciada contra ideii naționale — spunea Victor Place — nu este nici fericită, nici onorabilă. Niciodată acești oameni n-au provocat o reprobare mai generală într-o țară unde sînt cu toate acestea destule motive ca oamenii să fie indulgenți".

Cu cît se apropia ziua întocmirii listelor electorale, cu atît prigoana împotriva unioniștilor creștea. Persecuțiile, arestările, erau la ordinea zilei. Iată ce scria Comitetul unirii din Bîrlad Comitetului central al unirii din Iași: „În timpul adunării, unul dintre negustători, Ștefan Dobrovici, a fost chemat afară prin oamenii poliției. Neieșind, acela a fost pîndit în calea lui de poliție, a fost dus la telegraf unde era și administratorul ținutului și silit să arate pe toți cei care au fost în adunare spre a fi arestați, precum s-a și făcut. Pe profesorul școalei publice, Popescu, pe motiv că a asistat la adunare, l-au depărtat din postul său cu porunca Departamentului Culturii că nu-și urmează datoria. Pe Tudor Alexe din satul Chilieni, administrația a trimes pe însăși maiorul de jandarmi, l-au ridicat și l-au închis la cazarmă. Sînt comisari în toate ocoalele, care lucrează contra unirii".

Asemenea scrisori de protest față de actele violente ale guvernului soseau din toate colțurile țării. O epistolă din Dorohoi vorbea despre scoaterea lui Iancu Anastasie din postul de președinte al Sfatului municipal, pe motiv că participase la adunări unioniste.

Abuzurile separatiștilor aveau la bază declarația făcută de Costin Catargiu unioniștilor: „Am să vă satur de întruniri și de asociații". De fapt, dacă Vogoride era întrebat de ce săvîrșește aceste fapte, răspunsul era același: „Pentru a apăra sinceritatea alegerilor".

„Prin toate mijloacele", pentru falsificarea alegerilor

La sfîrșitul lunii martie 1857, trebuia să înceapă întocmirea listelor electorale în vederea ținerii alegerilor și convocării Divanurilor ad-hoc. Dar abia sosită la București, Comisia specială de informare a fost nevoită să-și întrerupă lucrările, deoarece caimacamul din Muntenia, Alex. Ghica, care voia și el să amîne alegerile, ceruse comisiei unele lămuriri asupra aplicării firmanului și anume: „tuturor preoților li se acordau drepturi electorale sau numai acelora care formau treapta cea mai înaltă în ierarhia ortodoxă?"; „cum aveau să fie stabilite diferitele categorii de proprietari într-o țară în care nu există statistici vrednice de încredere?"; „avea deținătorul unei proprietăți ipotecate drept de vot?" ș.a.

Comisia a luat act de aceste „nedumeriri"; dar, pentru că nu avea competența necesară spre a se pronunța asupra lor, trebuia să le trimită Comisiei ambasadorilor de la Constantinopol. Pînă la primirea răspunsurilor, a fost însă nevoie să-și întrerupă activitatea.

Profitînd de acest fapt, Turcia și Austria au socotit că momentul era prielnic

pentru a grăbi alegerile din Moldova. Vogoride, care dorea și el urgentarea, a declarat că „nedumeririle ridicate de Ghica sînt valabile numai pentru Muntenia, iar în ceea ce privește Moldova, care are alt specific de viață și organizare, nu întîmpină nici o greutate în buna desfășurare a alegerilor".

Dîndu-și seama că victoria separatiștilor în alegeri nu se putea realiza numai prin violență, s-a încercat atragerea de partea lor a tuturor oamenilor corupți, compromiși, incapabili, cărora, dîndu-li-se diferite funcții și titluri, li se cerea un singur lucru: să voteze împotriva unirii. Vogoride a semnat în grabă mii de decrete de boierie — titlurile și numele rămînînd în alb. În momentul alegerilor, prefecții aveau dispoziție să-i cheme pe alegători și să le arate „ce oferă guvernul în schimbul unui simplu vot împotriva unirii". În același timp, i-a speriat pe țărani că dacă vor vota pentru unire, „aceasta le va duce fiii la lucrul șoselelor și cetăților tocmai la Craiova".

Pe proprietari i-a amenințat cu împărțirea pămîntului, iar pe preoți cu introducerea religiei catolice ca religie a statului. În acest scop separatiștii lui Vogoride au difuzat manifeste prin țară în care se cerea împărțirea pămîntului și introducerea catolicismului, manifeste pe care le atribuiau, desigur, unioniștilor din Muntenia.

În aceste împrejurări grele, membrii Comitetului central electoral din Iași au întocmit o petiție în care arătau toate abuzurile săvîrșite de Vogoride și pe care au prezentat-o Comisiei speciale de informare de la București. Membrii acesteia, în urma plîngerilor primite, au hotărît să meargă la Iași. Sosirea lor în capitala Moldovei a avut loc între 18-21 aprilie 1857. În timpul acestei deplasări, comisarul Franței, Talleyrand, a călătorit în triumf de la București pînă la Iași. La Bacău, „trăsura a fost deshămată și trasă de mulțimea care purta steaguri tricolore naționale ale unirii". Tot astfel au fost primiți și delegații țărilor care sprijineau cauza dreaptă a poporului român. În schimb, „delegatul Austriei — cum mărturisește V. Place — a fost primit cu o răceală pe care cred că a simțit-o. În locul populației atît de numeroase care de bunăvoie s-a dus întru întîmpinarea celorlalți comisari, și pe care i-au aclamat cu atît entuziasm, el a întîlnit la barieră opt persoane". Dar, „delegații Austriei și Turciei — după cum bine spune T.W. Riker — au avut și ei mulțumirea de a fi adus «încurajări» caimacamului Vogoride".Singurul rezultat practic și imediat al comisarilor veniți la Iași a fost înlăturarea din guvern a „sălbaticului apărător al unei cauze pierdute", Costin Catargiu. Iată ce-i scria V. Place contelui Walewski despre această schimbare: „Reprobarea generală a devenit atît de mare și ultimele lui măsuri purtau pecetea unei atît de mari nerușinări încît Turcia însăși a recunoscut că avea într-însul un prieten prea compromițător".

Înlăturarea lui Catargiu nu însemna însă decît un schimb de persoane, locul său fiind luat de logofătul Vasile Ghica, care va face și el jocul reacțiunii separatiste. Sosirea comisarilor la Iași n-a schimbat cu nimic atitudinea lui Vogoride și a guvernului său. La 23 aprilie, el a repetat ordinul prin care califica orice manifestație pentru unire ca o „nelegiuire care trebuie să atragă după sine aplicarea legilor după gravitatea delictului".

Corespondența secretă întreținută de Vogoride în perioada 3 aprilie-20 mai 1857 demonstrează clar ale cui interese le slujea această marionetă. Cele 17 scrisori ajunse în mîinile unioniștilor, prin intermediul soției lui Vogoride, dezvăluie elocvent cine se afla în spatele lui. Iată, de exemplu, ce-i scria, între altele, fratele său Al. Vogoride, secretar al Ambasadei otomane din Londra: „După cum ți-am mai spus este mare nevoie să-ți dai din timp toate silințele ca moldovenii să nu-și exprime dorințele pentru unire, pentru a te face vrednic de bunăvoința Înaltei Porți și de sprijinul Angliei și Austriei, care și ele sînt împotriva unirii. Trebuie să lucrezi cu istețime și finețe, avînd față de moldoveni o atitudine generoasă, față de boieri politicoasă și lovește în unire". În altă scrisoare, același demnitar îl sfătuia: „să urmezi orbește pe consulul austriac, de ar fi chiar mai scîrbos, și cu toate defectele sale. Trebuie să te gîndești că acest om lucrează numai după instrucțiunile guvernului său și cînd va fi mulțumită Austria va fi mulțumită și Turcia și Anglia. Va veni în curînd ziua cînd te vei bucura și tu de rodul muncii tale". Pe aceeași linie, Musurus-pașa, ambasadorul Porții la Londra, îi scria: „Eu nu doresc nimic altceva decît aceea să urmați aceeași cale ca și pînă acum...". Asemenea scrisori primea și de la tatăl său, cît și de la Stradford și Prokesch — ambasadorii Angliei și Austriei la Constantinopol.

Susținut și încurajat de forțele reacționare, Vogoride și-a continuat „energic" politica de falsificare a alegerilor în văzul membrilor Comisiei speciale de informare, căreia congresul îi atribuise doar rolul de spectator la abuzurile pe care le constata dar pe care nu era în măsură să le împiedice. Toți funcționarii statului, care manifestau cea mai mică simpatie față de unire, erau schimbați fără nici o teamă. Este suficient să arătăm că din 107 membri, cîți avea Divanul judecătoresc înainte de Balș, au rămas în funcție numai 9. Sînt semnificative, în acest sens, cuvintele de protest adresate de unioniștii din Moldova

Comisiei speciale de informare de la București: „Cum poate cineva să-și închipuie că un tratat care a costat atîtea jertfe, atîta sînge și atîta suferință, un act care a fost dezbătut și subscris de cele mai mari puteri din lume, așa de curînd să fie sfărîmat în aplicarea sa și redus la o înșelătorie inveterată. Cum să-și închipuie cineva că un singur funcționar al Înaltei Porți, un caimacam ar ajunge fără frică de pedeapsă să-și bată joc de o țară nenorocită".

În fața acestei situații, la 12 mai 1857, ambasadorul Franței la Constantinopol, Thouvenel, a cerut marelui vizir Reșid-pașa să-i comunice lui Vogoride că trebuie să suspende pregătirea alegerilor,

Consulul francez la Iași, V. Place, sprijinitor al unirii

pînă ce comisia va da răspuns la „nedumeririle" lui Ghica. Neprimind răspuns, Thouvenel a stăruit din nou și după multe tergiversări s-a hotărît să se țină, la 30 mai, o conferință a reprezentanților marilor puteri. După discuții destul de furtunoase s-a hotărît a se trimite telegrafic instrucțiuni lui Savfet — reprezentantul Turciei la București — care să-i comunice, la rîndul său, lui Vogoride să țină seama de răspunsurile date lui Ghica, „spre a fi aplicate cît mai exact cu putință, în afară de cazurile excepționale care ar fi particulare Moldovei". În această formă, instrucțiunile nu prevedeau nimic care să-l împiedice pe Vogoride de a fi el însuși judecătorul a ceea ce ar fi sau nu aplicabil și în Moldova. Așadar, caimacamul, îmbrăcînd și „toga de judecător", și-a continuat nestingherit activitatea de falsificare a listelor electorale. După ce acestea au fost întocmite de către prefecții separatiști, au fost trimise la Iași și „examinate definitiv" sub supravegherea consulului austriac Gödel. V. Place relatează acest lucru într-o scrisoare către Walewski: „Dl. Gödel a supravegheat această lucrare pînă în ultimul moment, mergînd adeseori la tipografia statului în timpul cît se tipăreau listele și acolo încă a mai făcut ștersături".

„Operația" de întocmire a listelor fiind gata, guvernul a anunțat, la 11 iunie 1857, publicarea lor.

O farsă electorală

Din 2 000 mari proprietari cîți figurau în Moldova, numai 350 erau trecuți în listele întocmite. Din 20 000 proprietari mici, numai 2 264 au fost incluși în ele. Liber-profesioniștii erau reprezentați de 11 alegători; pentru cele 15 tîrguri reședințe de ținuturi fuseseră înscriși 1 788 alegători, cînd chiar în tabelele vistieriei figurau 12 000 negustători și meșteșugari. Fuseseră excluși și unioniștii de frunte, cum erau Panu, Mavrogheni ș.a. Protestele unioniștilor erau respinse, deoarece judecarea acestora se făcea de organele ocîrmuirii. Ele erau respinse fără să aibă nici un fel de rezoluție, pentru a nu exista dovada că au fost înaintate și respinse. „Dintre toți dregătorii — spune N. Iorga — numai Alexandru Cuza, în care Vogoride văzuse un prieten și un sprijinitor, reprimindu-l în miliție ca sublocotenent, pentru a-l înainta în cîteva luni la gradul de maior și aghiotant al său, dîndu-i administrația Covurluiului, demisionă ca protest contra listelor de alegători".

Demisia demnă a viitorului domn a produs mare vîlvă. Delegaţiile, protestele şi memoriile unioniştilor către comisia de la Bucureşti şi către ambasadorii de la Constantinopol s-au intensificat.

În ciuda persecuţiilor la care era supusă, mişcarea unionistă a căpătat caracter de masă. Întregul popor era angajat în lupta pentru unire şi indignarea maselor era atît de mare faţă de samavolniciile guvernului, încît ţara se afla pe punctul de a începe o mişcare violentă, lucru semnalat de V. Place într-un raport către Walewski: „Pînă acum poporul s-a mulţumit în căile legale, dar cred că a ajuns la ultimele margini ale răbdării şi dacă se îngăduie a se face alegeri în condiţia de faţă, nu răspund de liniştea publică". Turcia abia aştepta acest lucru pentru a-şi întemeia cererea de intervenţie pe care o şi trimisese Franţei şi Angliei, „că este necesar să se trimită trupe în Moldova, deoarece agitaţiile care domnesc aici pot să provoace tulburări imediat".

Neţinînd seama de nimic, Vogoride a fixat data alegerilor pentru ziua de 12 iulie 1857. Se părea că unirea era sacrificată prin victoria cauzei separatiste în alegerile „pregătite" cu atîta grijă.

În faţa abuzurilor şi josniciilor la care se dedau separatiştii în frunte cu Vogoride, în faţa amestecului direct al Turciei şi Austriei, sprijinite puternic de Anglia, la 25 iunie, ambasadorii Franţei, Rusiei, Prusiei şi Sardiniei la Constantinopol au adresat Porţii o notă identică prin care îi aduceau la cunoştinţă că n-ar putea lua legătura „cu un Divan care nu exprimă adevăratele dorinţe şi trebuinţe ale ţării". Turcia era gata să cedeze şi să dea dispoziţii de revizuire a listelor electorale, dar — încurajată de Austria şi Anglia — a ordonat lui Vogoride să ţină alegerile. Iată ce-i scria Stratford — ambasadorul Angliei la Constantinopol — lui Vogoride: „Situaţia Principatelor Dunărene este critică şi viitorul lor depinde de guvernele lor. Nu mă îndoiesc de situaţia cu care dumneavoastră o să justificaţi încrederea Înaltei Porţi. Sînt bucuros să întreţin cele mai bune legături cu D-voastră". Stratford îi trimitea şi pe secretarul său Alison, ca însărcinat special la Iaşi, spre a se interesa de soarta listelor electorale. După cîteva zile, acesta îi comunica ambasadorului englez: „Listele nu pot fi socotite cu totul lipsite de faţă sau blam, au fost însă întocmite în mod legal şi corect".

Evenimentele duceau din zi în zi la o agravare tot mai serioasă a relaţiilor dintre marile puteri. Clarendon — ministrul de Externe al Angliei — la acuzaţia lui Walewski, care-l făcea vinovat de tot ceea ce se întîmpla în Moldova pe Stratford, declara: „Nu sînt informat prea bine de ce se întîmplă în Moldova, dar cred că n-are rost ca pentru o provincie barbară de la capătul Europei, pacea în lume să fie tulburată". Oare chiar atît de neinformat

Partenerii compromisului de la Osborne: Napoleon III...

și de indiferent era diplomatul englez? Poziția sa era mai degrabă o consecință a faptului că lupta din interiorul țării se reflecta acum, pe plan extern, în confruntarea aprigă dintre diferitele puteri, care urmăreau în politica față de Principate realizarea scopurilor lor economice și politice. Și această luptă se mutase pentru moment în culisele ambasadorilor de la Constantinopol.

La 7 iulie reprezentanții Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei au cerut Porții răspunsuri clare la următoarele întrebări:

... și regina Victoria

interpretările comisiunii relative la Muntenia (răspunsurile la „nedumeririle" lui Ghica) erau obligatorii și pentru Moldova; dacă cele 30 zile prevăzute de firman pentru examinarea listelor electorale, nu trebuiau considerate după ce listele electorale aveau să fie rectificate; dacă Vogoride nu trebuia să suspende pregătirile electorale, pînă ce vor fi examinate aceste întrebări. Reprezentantul Turciei, Reșid-pașa a propus din nou o conferință pentru a stabili aceste lucruri, dar cererea sa a fost respinsă categoric de cele patru puteri. Constrîns, sultanul a consimțit amînarea alegerilor cu încă 15 zile, timp în care să se revizuiască listele, conform cu interpretările comisiunii. Se părea că lucrurile merg către o înțelegere, deși, cînd reprezentanții Angliei și Austriei, care pînă atunci aprobaseră amestecul Porții, au aflat hotărîrea sultanului, au trimis în grabă o notă de protest prin care învinuiau Poarta că a luat hotărîri de una singură, „călcînd în picioare prevederile Tratatului de la Paris" și mai mult, „se amesteca în treburile interne ale Moldovei". Ei l-au constrîns pe sultan să accepte amînarea alegerilor numai cu 8 zile. Acesta a fost de acord cu propunerea care-i venise din partea „prietenilor" și a comunicat-o și lui Vogoride, dar nu și reprezentanților celorlalte puteri. Astfel că unele dintre acestea știau că alegerile au fost amînate cu 15 zile, iar altele cu 8 zile.

Anglia, Austria și Turcia cîștigaseră prima bătălie, deoarece alegerile din Moldova, amînate numai cu 8 zile, au început pe data de 19 iulie 1857. Victoria separatiștilor era inevitabilă. Ei nu prevăzuseră însă că pe listele de alegători, redactate cu atîta migală, se mai strecuraseră și unioniști nedeclarați, iar marea majoritate a celor înscriși aveau să se abțină de la vot. Din cei 3 263 preoți, au fost înscriși pînă la urmă 193, dintre care au votat doar 17. Din 3 000 mari proprietari au fost înscriși 465, dintre care s-au prezentat la vot doar 207. La celelalte categorii (tîrgoveți, meșteșugari, orășeni etc.) numărul celor care s-au abținut a fost și mai mare.

Pentru cauza vitală a poporului român — unirea

Problema unirii ajunsese atît de departe în relațiile internaționale, încît nu se mai putea da înapoi fără o știrbire

a prestigiului celor patru puteri care sprijineau unirea și, în primul rînd, al Franței. Puși în fața faptului împlinit, cei patru ambasadori au cerut Porții, la 29 iulie, printr-un ultimatum, să anuleze alegerile din Moldova. Turcia a refuzat, pretextînd că ea nu era decît o simplă cosemnatară a Tratatului de la Paris; ea ar fi putut, cel mult, să „amîne convocarea Divanurilor ad-hoc, pînă ce puterile se vor întruni din nou și vor hotărî întreaga chestiune". Răspunsul său a fost respins din nou de cei patru ambasadori și într-o convorbire avută cu sultanul, Thouvenel l-a făcut vinovat de tot ce se întîmplase pe Reșid-pașa. Sultanul, crezînd că poate aplana conflictul, a hotărît să-l înlocuiască pe Reșid-pașa din funcția de mare vizir, cu Ali-pașa. Noul guvern turc, după multe dezbateri a propus ca cei doi caimacami să fie chemați la Constantinopol și anchetați, iar rezultatele să fie discutate într-o conferință a ambasadorilor.

Comitetul unionist din Iași, 1856. Rîndul de sus: D. Rallet, C. Negri, Anast. Panu. Rîndul II: M. Kogălniceanu, Arhimandritul Neofit Scriban, Manolache Costache-Iepureanu. Rîndul III: Dimitrie Kracti, Petre Mavrogheni. Rîndul IV: Dimitrie Cosadini, Constantin Hurmuzacki, D.A. Sturdza

Văzînd că Turcia caută să tergiverseze lucrurile, cei patru ambasadori au declarat (5 august 1857) rupte relațiile cu Poarta otomană. Europa se găsea astfel din nou în pragul unui război. „Dacă o chestiune ca aceasta — spunea ministrul de Externe al Angliei Clarendon — ar fi să aprindă un război în lume, niciodată istoria n-ar putea să creadă într-o cauză atît de neînsemnată pentru evenimente atît de mari".

Așadar, Turcia, Austria și Anglia nu erau dispuse să anuleze alegerile, chiar cu riscul unui război. Dar războiul a fost oprit prin compromisul de la Osborne.

Napoleon III, văzînd că din cauza Angliei nu putea înfrînge rezistența Turciei, s-a hotărît pentru un compromis. Înțelegerea a avut loc la Osborne, între Napoleon III și regina Victoria a Angliei, însoțită de prim-ministrul său lordul Palmerston.

După discuțiile purtate între 6-9 august 1857, s-a hotărît: Franța renunța la unirea țărilor române, mulțumindu-se numai cu o unire vamală, militară și judecătorească, iar Anglia făgăduia, în schimb, să obțină de la Turcia anularea alegerilor. Astfel, Napoleon III a obținut anularea alegerilor, sacrificînd „fondul", adevărata unire — cauza supremă a poporului român.

La 10 august, Walewski a trimis următoarea telegramă lui Talleyrand, la București: „Cred că anularea alegerilor va fi

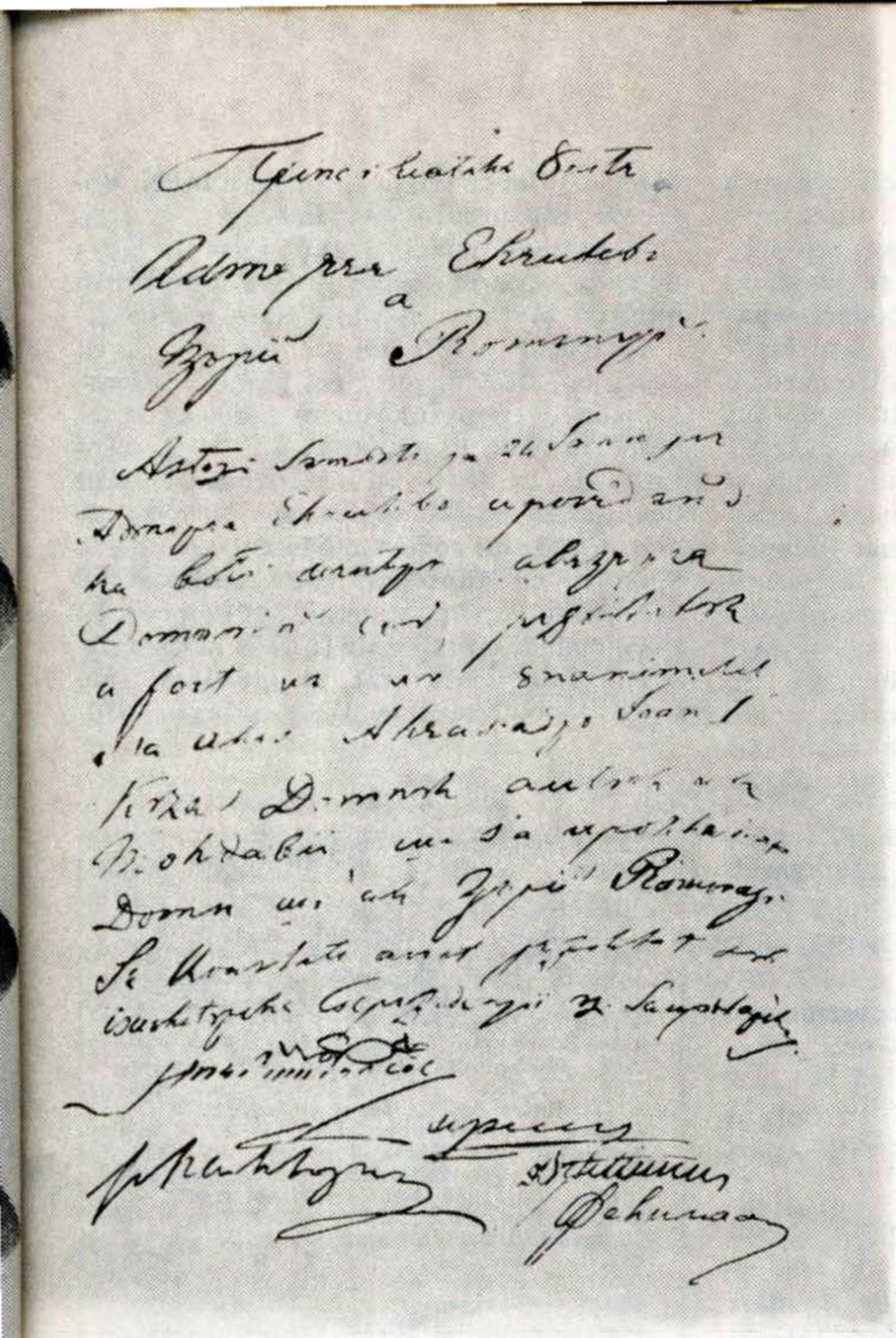

Facsimilul documentului care consemnează alegerea ca domn a lui Al. I. Cuza, la 24 ianuarie 1859, de către Adunarea electivă a Munteniei

pronunțată la Constantinopol. Se va începe revizuirea listelor electorale care se va termina în 15 zile [...]. Vrem, pe cît e posibil, a trece cu buretele peste trecut". În același timp, Musurus-pașa — ambasadorul turc la Londra — trimitea și el Porții următoarea telegramă: „Clarendon mi-a confirmat că renunțarea Franței la unirea Principatelor este completă și mi-a recomandat din nou să ținem cel mai mare secret asupra acestui punct".

Acest secret a fost într-adevăr bine păstrat. Poporul nu știa decît atît: puterile care-l susțineau au repurtat victoria. Ordinul de anulare a alegerilor falsificate trebuia să sosească din moment în moment. La 21 august, două săptămîni după înțelegerea de la Osborne, Ali-pașa a trimis caimacamului Moldovei următoarea telegramă: „Înalta Poartă, în baza înțelegerii stabilite cu cele șase puteri semnatare ale Tratatului de la Paris, vă ordonă: să anulați alegerile ce s-au făcut în această provincie; să revizuiți listele electorale; să procedați la noi alegeri, după 15 zile de la primirea acestui ordin".

A doua zi a apărut ordinul lui Vogoride, adresat Consiliului administrativ extraordinar, prin care anunța anularea vechilor alegeri și ținerea altora peste 15 zile, accentuîndu-se în mod deosebit: „Să nu se împiedice în nici un chip libera consfătuire a alegătorilor ori de ce opinie ar fi. Orice amestec direct sau indirect al autorităților, va fi considerat ca abuziv și pedepsit, autoritățile avînd numai partea administrativă, a priveghea ținerea liniștei și a bunei rînduieli în timpul alegerilor". Referindu-se la această „nouă" atitudine a lui Vogoride, T.W. Riker scria: „Dacă-și atrăsese neplăceri pentru că se folosise de situație ca să zădărnicească unirea, era acum gata a se arunca în tabăra opusă cu tot atîta însuflețire, numai să-și mulțumească în acest fel suveranul și să-și scape politicește pielea".

Atît țările potrivnice unirii, cît și separatiștii din Moldova nu renunțaseră la luptă; își dăduseră însă seama că trebuie să sacrifice alegerile în schimbul asigurării că „oricare vor fi dorințele Divanurilor, unirea tot nu se va face" Pentru a ilustra mai bine acest fapt, este suficient să citim o parte din telegrama lui Musurus-pașa trimisă Porții: „S-a convenit că oricare va fi opinia Divanurilor ad-hoc Anglia și Franța în întrunirea Conferinței de la Paris, vor menține suzeranitatea

Porții și își vor da toate silințele pentru a restatornici în Principate o organizare care le va uni în ceea ce privește raporturile lor militare, financiare și juridice, însă sub guvernarea a doi hospodari separați. Poarta va fi scăpată de toate încurcăturile momentului și de celelalte care se vor fi ivit mai tîrziu, cîștigînd punctul principal: părăsirea definitivă a unirii".

Deci anularea alegerilor din Moldova nu însemna pentru Turcia și pentru separatiști pierderea bătăliei, ci doar îndeplinirea unei formalități pentru a masca „fondul": asigurarea dată de Franța și de celelalte puteri că unirea nu se va mai face. Dar „fondul" acestei probleme nu se găsea pe plan extern, ci în interior, acolo unde procesul de dezvoltare a societății românești cerea cu necesitate înfăptuirea unirii.

Cînd s-a aflat de anularea alegerilor, lumea românească — cum spunea V. Place — a fost în culmea fericirii. Noile alegeri care au început la 20 septembrie 1857 s-au desfășurat într-un entuziasm general. O mare însuflețire domnea pretutindeni. „Din 86 deputați aleși, numai 6 erau separatiști. Nimeni nu bănuia că pînă la urmă toți deputații, afară de doi (Alecu Balș și episcopul Nectarie) aveau să sfîrșească votînd pentru unire".

În această însuflețire generală și-au început lucrările Divanurile ad-hoc — „după secole de mizerie, întîile adunări naționale care sub ochii Europei întregi au rostit cu vrednicie voința națiunii române".

La mijlocul lui octombrie 1858, în baza hotărîrilor Convenției de la Paris, sultanul a trimis un firman prin care punea capăt căimăcămiei de tristă amintire a lui N. Vogoride, înlocuind-o cu căimăcămia de trei. Cu aceasta se încheia o etapă grea din lupta dusă de poporul român pentru înfăptuirea unității și independenței sale naționale.

Cu toate greutățile ce au urmat, cu toată opoziția forțelor reacționare interne și externe, poporul român a reușit la 24 ianuarie 1859, la numai 11 ani după revoluția de la 1848, să înfăptuiască actul demnității naționale, punînd temelii de granit statului român modern prin unirea Moldovei cu Muntenia. Se deschidea astfel poporului român drumul spre cucerirea independenței naționale în 1877 și desăvîrșirea unității de stat în granițele sale firești — realizată la 1 decembrie 1918.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

K. Marx și Fr. Engels, **Opere,** vol. 9, 11 și 12, Ed. Politică, 1959 și 1962; V.I. Lenin, **Opere complete,** vol. 24, 29, 6, Ed. Politică, 1964, 1959, 1961; D.A. Sturdza, **Acte și documente relative la renașterea României** (vol. II-V), Buc., 1889; **Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București,** Buc., 1889; E.V. Tarlé, **Războiul Crimeei,** vol. I-II, Buc., 1952; A.D. Xenopol, **Războiul dintre ruși și turci și înrîurirea lui asupra țărilor române,** Iași, 1880; **Istoria românilor din Dacia Traiană,** vol. XII, Buc., 1922; **Istoria contemporană a poporului român,** Iași, 1890; **Istoria partidelor politice,** vol. I, Buc., 1911; T.W. Riker, **Cum s-a înfăptuit România,** Buc., 1940; N. Iorga, **Istoria românilor,** vol. IX, Buc., 1938; **Istoria românilor prin călători,** Buc., 1922; **Studii și documente,** vol. XVIII, Buc., 1911; **Corespondența lui Știrbei Vodă,** Buc., 1904; N. Soutzo, **Mémoires — publiées par Panaioti-Rizos,** Viena, 1899; **Documente privind Unirea Principatelor,** vol. II, Buc., 1959; **Acte și documente,** vol. II-V, Buc., 1890, (Corespondență politică); **Istoria diplomației,** vol. I, Buc., 1962.

Vă place istoria? Doriți să vă familiarizați cu marile probleme de istorie națională și universală? Probabil că da, altfel nu ați fi ajuns să citiți nici aceste rînduri.

Pentru a vă asigura primirea cu regularitate a fiecărui număr din MAGAZIN ISTORIC, nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

STUDENȚI ȘI PROFESORI TIMIȘORENI ÎMPOTRIVA FASCISMULUI

Conf. univ. dr.
WILIAM MARIN

În noaptea de 23 spre 24 februarie 1932, organele de Siguranță din Timișoara au arestat cinci studenți, printre care Vladimir Neaga, Iosif Roșiu și Vladimir Uzunov. A urmat o percheziție făcută în imobilul din str. Diaconul Coresi nr. 11, care n-a furnizat nici un fel de probe autorităților. Nici confruntarea cu agentul care informase Siguranța n-a putut să-i determine pe cei arestați să facă mărturisiri. Ancheta efectuată de chestorul Ovidiu Gritta s-a soldat cu un eșec. Lipsa de probe a obligat organele de represiune să-i elibereze pe tinerii reținuți.

Eșecul a stîrnit, însă, furia autorităților, la care s-au asociat și o serie de ziare de dreapta. Împotriva studenților cu vederi progresiste din Timișoara a început o adevărată campanie de presă, în fruntea căreia se afla cotidianul de dreapta **Curentul** din București, secondat de organul local al național-țărăniștilor **Vestul.** Acestea stăruiau asupra pericolului pe care îl constituia pentru regimul burghez răspîndirea ideilor marxist-leniniste printre studenți. În asemenea atmosferă Siguranța din Timișoara a inițiat noi represiuni împotriva tinerilor cunoscuți pentru opiniile lor de stînga. La începutul lunii martie 1933 au fost arestați 30 studenți de la Politehnică. Despre atitudinea demnă a acestora în fața organelor de anchetă, un raport întocmit la 7 martie 1933 de Biroul de Siguranță din Timișoara arăta: **„Cei 30 de acuzați nu se sfiesc să declare că au citit literatură comunistă, că au discutat între colegi și persoane particulare diferite chestiuni și stări din Rusia [...], despre prăbușirea capitalismului, despre revoluție, forme de guvernămînt etc“.** Raportul menționa că studenții arestați au dispus de o bibliotecă înzestrată cu literatură revoluționară și publicații periodice de stînga și că au desfășurat o vastă activitate propagandistică printre colegii lor și printre muncitori. **„La cîteva din locuințele lor, indicate de informatorii noștri drept case conspirative** — continua raportul — **s-au făcut descinderi, cu care ocazie am găsit întruniți cîte 4-5 studenți, iar la percheziționile făcute s-au aflat cîteva broșuri și publicații comuniste“.**

Arestarea celor 30 studenți a provocat un val de proteste din partea opiniei publice timișorene. Gazetele democrate au început o largă campanie de apărare. Astfel, **Țara,** la 20 martie 1933 a condamnat cu vehemență samovolniciile anchetatorilor și a subliniat înalta conduită morală a studenților arestați. **„În majoritate săraci** — scria gazeta — **ei și-au consacrat toată puterea lor de muncă și tot spiritul lor de abnegație preocupărilor [...] universitare și formării intelectului“.** În același timp, gazeta a luat atitudine împotriva poziției calomnioase adoptată de ziarul **Vestul** față de studenții aflați în anchetă. Scurt timp după aceasta, sub presiunea opiniei publice, autoritățile au fost nevoite să-i elibereze și pe acești arestați.

Studenți și muncitori — același țel

Întîmplările relatate reprezintă doar cîteva secvențe din activitatea democratică desfășurată de studenții bănățeni în perioada interbelică. Școala Politehnică a fost înființată la 15 noiembrie 1920. La scurt timp, atît corpul profesoral cît și studenții s-au remarcat nu numai prin ținuta lor didactică și științifică, ci și printr-o participare activă, de pe poziții înaintate, la viața social-politică a orașului. Documentele de arhivă și presa vremii atestă existența, încă din anul 1922, a unor elemente avansate în rîndul corpului didactic și al studenților, care s-au situat pe pozițiile mișcării muncitorești. În presa locală de orientare democratică au apărut articole de condamnare a manifestărilor reacționare ale adepților lui A.C. Cuza. La 21 decembrie 1922, de pildă, gazeta muncitorească locală, tipărită în limba germană, **Arbeiter Zeitung** a publicat articolul unui student care critica cu vehemență diversiunile șovine ale cuziștilor. Universitarii timișoreni progresiști și-au continuat, de-a lungul anilor, activitatea în slujba ideilor înaintate. Printre manifestările demne de relevat este și participarea unui reprezentant al studențimii bănățene la Congresul Sindicatelor Unitare, care a avut loc, între 2 și 5 aprilie 1929, la Timișoara. Cu acest prilej, delegatul tineretului studios din localitate și-a exprimat solidaritatea cu lupta și dezideratele muncitorilor.

În anii crizei economice, cînd clasele dominante din România au înăsprit măsurile antidemocratice, de restrîngere a drepturilor și libertăților cetățenești, activitatea universitarilor timișoreni a cunoscut un nou avînt. În 1932, sub conducerea Comitetului regional P.C.R., organizația U.T.C. din Timișoara a creat la Politehnică, un puternic nucleu de uteciști. Aceștia au organizat un seminar marxist condus de publicistul Ladislau Izsák, membru în Comitetul local al U.T.C. Alături de comuniști, la dezbateri au participat și alți studenți cu vederi democratice. O vie activitate în cadrul seminarului au avut studenții Vladimir Neaga, Alexandru Circu, Dumitru Buhinev, Vladimir Cazacu și Alexandru Marinov.

Studenții comuniști au desfășurat o largă muncă politică și ideologică la care au reușit să atragă aproximativ un sfert din totalul colegilor lor de la Politehnică. Printre alte acțiuni, difuzarea literaturii și presei progresiste era pe primul plan. Circulau **Capitalul** și **Manifestul Partidului Comunist,** broșuri și cărți care popularizau realizările din U.R.S.S., opere ale unor scriitori progresiști, precum și publicații periodice de stînga, din țară și străinătate.

În anii 1932 - 1933, seminarul marxist și-a desfășurat activitatea în casele conspirative din str. Cosminului nr. 5 și str. Diaconul Coresi nr. 11. Aci, au fost studiate probleme de marxism-leninism, au fost dezbătute — pe baza documentelor de partid și U.T.C. — probleme ale politicii interne din România acelor ani. Membrii seminarului purtau apoi discuții individuale sau în grup cu colegii lor. Întîlnirile cu aceștia aveau loc, de obicei, în suburbiile timișorene Freidorf și Fratelia.

Nucleul comunist de la Politehnică avea strînse legături cu muncitorii. Locul întîlnirilor conspirative cu aceștia era clubul „Lyra", frecventat îndeosebi de muncitorii ceferiști.

Zece ani și mai bine

În iulie 1932, ca răspuns la agitațiile forțelor agresive, a luat ființă, din inițiativa și sub conducerea P.C.R., Comitetul național antirăzboinic, care, în scurtă vreme, și-a creat comitete locale într-o serie de orașe ale țării. La Timișoara, alături de reprezentanții muncitorilor, meseriașilor și ai altor pături sociale, în comitetul de inițiativă în vederea creării Comitetului antirăzboinic local au intrat și o serie de personalități culturale. În luna august, în oraș a fost convocată o mare adunare pentru apărarea păcii. Întrunirea, desfășurată în sala „Novotny", a cuprins peste o mie de persoane, printre care numeroși studenți și cadre didactice universitare. Ion Stoia-Udrea, directorul gazetei democratice locale **Vrerea,** a dat citire apelului Comitetului național antirăzboinic, care chema masele largi la luptă împotriva celor ce pregăteau o nouă conflagrație mondială. Primul vorbitor a fost inginerul Ion Cristescu, profesor la Politehnica din Timișoara, membru în Comitetul național antirăzboinic. La adunare au mai luat cuvîntul și alți participanți, muncitori și intelectuali, unii dintre ei membri ai P.C.R.

Mitingul s-a încheiat cu adoptarea unei moțiuni în care, printre altele, se spunea: **„Intelectuali și muncitori, reprezentanți ai tuturor claselor sociale și ai sindicatelor muncitorești, întruniți azi 28 august în sala «Novotny», ascultînd expunerile delegaților asupra marii probleme care se dezbate azi la Amsterdam** [la 27 august 1932, în acest oraș se deschisese un congres mondial pentru pace — n.r.] **pentru înlăturarea războiului, declarăm că ne constituim în unanimitate în secțiune a Ligii împotriva războiului*** și

---

* De fapt, cu această formulă documentul se referă la Comitetul național antirăzboinic — n. r.

că ne obligăm să executăm întocmai hotărîrile congresului de la Amsterdam".

Adunarea a ales un Comitet provizoriu al Secțiunii din Timișoara, din care au făcut parte muncitori, funcționari, scriitori, artiști, ziariști, precum și doi profesori de la Politehnică.

În lunile care au urmat, secțiunea din Timișoara a Comitetului național antirăzboinic a desfășurat o largă activitate. La 18 septembrie 1932, cu ocazia unei noi întruniri, poliția a intervenit provocînd ciocniri cu manifestanții. Au avut loc arestări masive, la care opinia publică și presa progresistă locală au răspuns cu proteste vehemente.

Cu toate măsurile luate de organele represive, mișcarea antifascistă timișoreană a continuat să desfășoare o prodigioasă activitate. Printre acțiunile studenților progresiști amintim curajoasa luare de poziție în sprijinul profesorului universitar Petre Constantinescu-Iași, supus represiunilor autorităților pentru activitatea sa antifascistă. Un număr de 21 studenți din localitate au trimis ziarului bucureștean **Dimineața** o scrisoare de protest în care cereau **„stingerea completă a procesului intentat și reintegrarea în învățămînt a profesorului Constantinescu-Iași".** Printre semnatari se aflau Ion Aftenie, Vladimir Cazacu și Ioan T. Theodoru. Publicarea scrisorii a stîrnit furia presei reacționare din Timișoara, care a cerut sancționarea autorilor. Ca urmare, împotriva semnatarilor protestului au fost luate măsuri administrative, mergîndu-se pînă la retragerea burselor.

Universitarii timișoreni cu vederi de stînga și-au afirmat convingerile și în coloanele presei progresiste, mai ales în revista **Țărănismul bănățean,** publicație editată în anii 1935-1937 sub îndrumarea P.C.R. Revista a fost condusă de juristul Gheorghe Ciorman, care avea strînse legături cu partidul; printre redactorii și colaboratorii publicației amintim pe studenții democrați Gheorghe Boescu, Gheorghe Bugin, Vladimir Cazacu ș.a. Publicația a combătut activitatea grupărilor politice de extremă dreaptă, șovinismul și demagogia practicate de acestea. Iată titlurile cîtorva articole: **Pericolul dreptei, Naționalism de clasă, Moralitatea Gărzii de fier.** Într-unul din articole, înfierînd șovinismul și rasismul propagate de legionari, Gh. Bugin scria: **„Pretextînd ideea națională, tineretul naționalist, mic la număr, dar gălăgios, dorește izgonirea elementelor umane care diferă ca limbă, religie, obiceiuri, dar avînd comun teritoriul pe care s-au născut, cu scopul de a le lua locul [...]. Pentru ei** [pentru legionari — n.r.] **o viață socială organizată nu se poate concepe decît [...] prin încălcarea drepturilor cetățenilor de alt sînge. Tineretul democratic urăște aceste procedee. El face operă de educare a mulțimii, iar nu una de învrăjbire și de opresiune".**

Revista a militat, de asemenea, împotriva regimului hitlerist instaurat în Germania, demascînd, printre altele, propaganda sa demagogică. În acest sens citățm articolul prof. dr. Coriolan Drăgulescu, intitulat **Hitlerismul nu și-a ținut promisiunile făcute țăranilor.**

Publicația bănățeană a popularizat sistematic realizările primului stat socialist din lume, combătînd calomniile răspîndite de presa reacționară. Ca urmare a poziției sale înaintate, revista a fost suprimată la sfîrșitul anului 1937 de către guvernul Goga-Cuza.

★

În perioada regimului militaro-fascist, organizația U.T.C. din Politehnica timișoreană, în rîndul căreia au activat studenții Anton Anuica, Octavian Groza, Ion Mețiu, Mircea Orban, soții Crivinaru, Toma Boldea ș.a., a desfășurat o largă muncă de demascare a caracterului trădător al politicii lui Antonescu. Numeroși studenți au participat la difuzarea manifestelor editate ilegal de către Comitetul regional Banat al P.C.R. O serie de cadre didactice, printre care prof. univ. dr. Coriolan Drăgulescu, Ilie Murgulescu, Valeriu Novacu au îndeplinit sarcini de răspundere în cadrul activității ilegale antifasciste, făcînd parte din conducerea Uniunii patrioților — regiunea Banat. Casa profesorului C. Drăgulescu a fost folosită pentru activitatea conspirativă a activiștilor P.C.R. Unele cadre universitare au participat la redactarea presei ilegale antifasciste. Printre aceștia s-au aflat de pildă, comunistul Ion Gheorghe Cimponeriu, inginer, pe atunci preparator la Politehnică, care a luat parte la elaborarea mai multor numere ale gazetei ilegale **Presa liberă,** apărută la Timișoara în 1941, iar în anii următori a participat la redactarea periodicelor **România liberă** (Banat), **Apărarea, Lupta patriotică** ș.a.

Activitatea profesorilor și studenților timișoreni cu vederi înaintate se încadrează în larga mișcare antifascistă și democratică dusă împotriva grupărilor de extremă dreaptă și a dictaturii antonesciene, pentru drepturi și libertăți democratice, acțiune inițiată și condusă de Partidul Comunist Român. Eforturile cadrelor universitare și ale studenților de la Politehnica timișoreană reprezintă o pagină glorioasă din istoria orașului de pe malul Begăi, o contribuție valoroasă la lupta poporului român pentru democrație și socialism.

„FÎNTÎNA TUTUROR DREPTĂȚILOR..."

(Urmare din p. 16)

din Hîrlău și „Sf. Nicolae-Domnesc" din Iași.

1494: a fost terminată ctitoria lui Ștefan din Borzești.

1495: au fost isprăvite alte două ctitorii: „Sf. Nicolae" din Dorohoi și biserica episcopală din Huși.

1496: Ștefan a reconstruit și amplificat curtea domnească din Hîrlău; meșterii săi terminau lucrările la „Sf. Nicolae-Popăuți" din Botoșani și la biserica din Războieni.

1497: s-au zidit bisericile de la Mănăstirile Tazlău și Neamț.

1498: Ștefan a dăruit o ferecătură de carte bisericii din Feleac (Cluj); s-au terminat lucrările la „Sf. Ioan" din Piatra Neamț și paraclisul de la Mănăstirea Bistrița.

1499: a fost ridicat turnul-clopotniță din Piatra Neamț.

1502: Ștefan a zidit biserica Volovăț (lîngă Rădăuți).

1504: au fost terminate alte două ctitorii domnești, la Dobrovăț și Reuseni. Tradiția îi atribuie lui Ștefan cel Mare și alte construcții, cum sînt, de pildă, biserica de la Baia, Podul de la Borzești, biserica din Cotnari etc.

M. ȘT.

• Clio anunță • Clio anunță • Clio anun

Castelul-muzeu

În 1295, avocatul William Howard (care-și scria numele și Haward) a fost chemat în calitate de magistrat, de către Parlamentul britanic, pentru a judeca „fără părtinire și așa cum cer legiuirile, plîngerile celor de rînd".

După cît se pare, fostul avocat și-a îndeplinit cu sîrguință și pricepere misiunea încredințată de Parlament, căci, printre alte răsplăți primite, a fost și titlul de baronet pe care l-a transmis fiului său mai mare, John Howard.

Acestea sînt rădăcinile precis cunoscute ale unuia dintre cei mai semeți arbori genealogici cu care se mîndrește aristocrația britanică (cîțiva specialiști afirmă chiar că originile familiei pot fi identificate încă în sec. X). Urmașii lui William Howard ocupă treptele cele mai de sus ale ierarhiei nobiliare, printre ei numărîndu-se: ducele de Norfolk — care poartă titulatura de „prim duce al regatului" și de „conte-mareșal ereditar al Angliei" — conții de Suffolk, Carlisle și Effingham și lordul Howard de Glossop.

Dintre nenumăratele castele construite de diversele ramuri, încrengături și vlăstare ale acestei familii cu sînge ultraalbastru se numără și cel înălțat între 1699 și 1726. În clipa de față, fastuoasa clădire s-a transformat într-un muzeu care adăpostește peste două mii de costume din cele mai variate țări și epoci.

PLANȘELE NOASTRE

① Cîteva din cele peste 2 000 costume expuse la Howard-Anglia **(Castelul-muzeu,** p. 32)

② José de San Martin, xilogravură de Victor Dellaz **(Condorul Anzilor,** p. 56)

③ Lupta popoarelor din America Latină pentru independență, împotriva dominației spaniole, a inspirat și pe Diego Rivera, creatorul acestei picturi murale **(Condorul Anzilor,** p. 56)

④ În drum spre sau dinspre Istanbul, ambasadorii statelor europene se opreau deseori în capitalele românești. În imagine: domnitorul Alexandru Moruzi primind un ambasador, în 1796, la Curtea domnească din București. **(Stampă expusă în Muzeul de istorie al R.S. România)**

Rapoarte ale acestor soli se găsesc și în marea colecție Hurmuzaki. În medalion: stema familiei Hurmuzaki **(Un pionier al istoriografiei românești,** p. 62)

prefirió mas que la
tad de su Patria.

TIERRA Y LIBERTAD

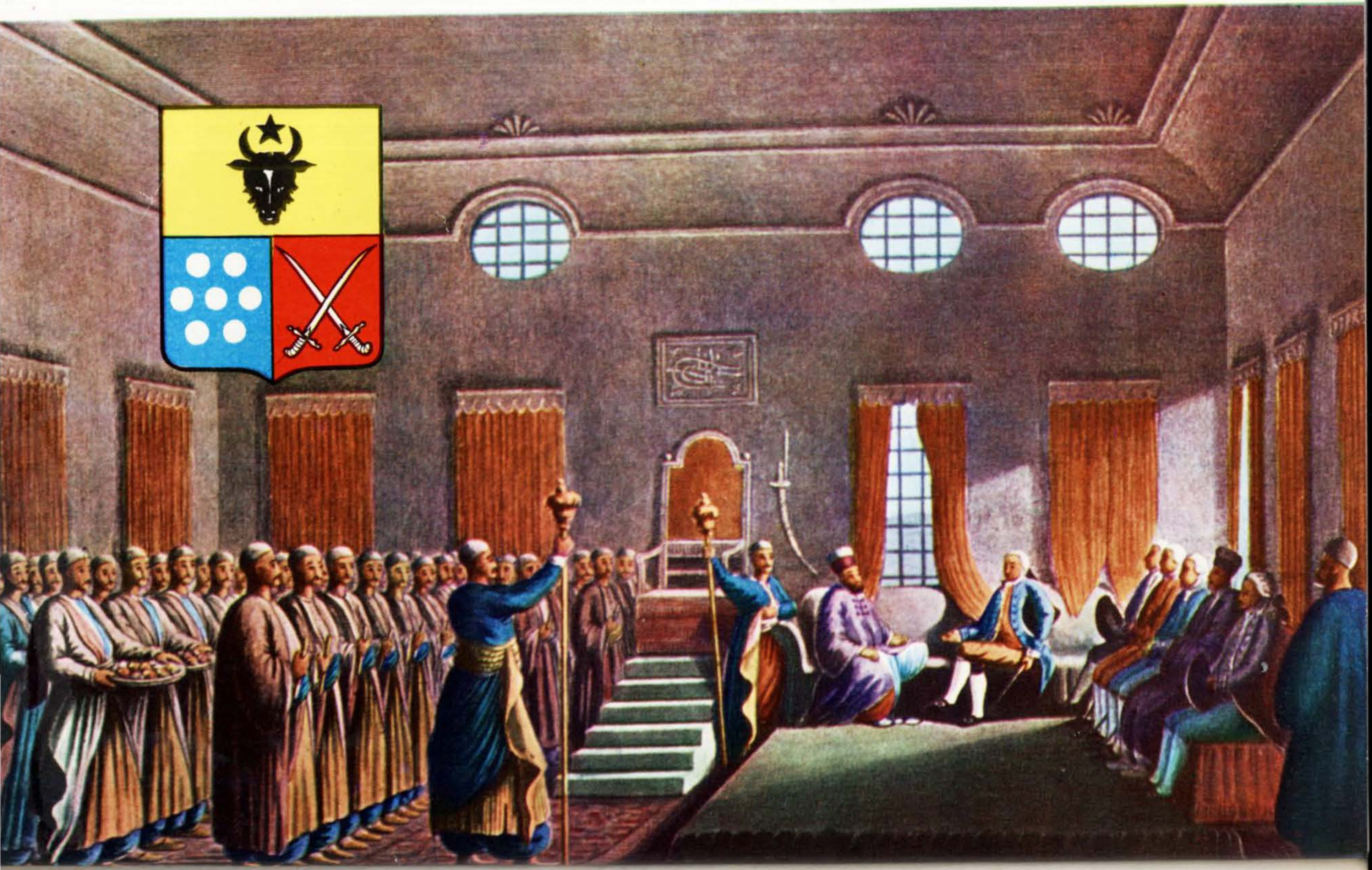

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

„Cea mai mare excrocherie a secolului“

Timp de 20 ani Thérèse Humbert a fost una din vedetele Parisului. În luxoasa sa locuință de pe Avenue de la Grande-Armée în castelele sale de la Celeyran și Vives-Eaux, a dus o viață „pe picior mare“. Soțul ei, Frèdèric Humbert, fusese deputat, iar socrul, Gustave Humbert, vice-președinte al Senatului și prim-președinte al Curții de conturi.

Cu toată viața de huzur, Thérèse nu era lipsită de necazuri. Ba, dimpotrivă, avea destulă bătaie de cap. Nu pentru că i-ar fi lipsit banii. Erau prea mulți, chiar. În 1883 bogătașul american Crawford îi lăsase ca moștenire toată averea sa: o sută milioane franci aur, adică patru sute milioane franci actuali.

Dar, cu toate că avea moștenirea în casa de bani, Thérèse n-o putea folosi. Cei doi nepoți ai bogătașului, Henry și Robert Crawford, domiciliați în S.U.A., o purtau într-un interminabil proces, utilizînd împotriva ei toate subtilitățile procedurale.

În fața instanței, nepoții au prezentat un alt testament conform căruia Crawford le-ar fi lăsat două treimi din avere lor, iar cealaltă treime surorii mai mici a Thérèsei. Henry Crawford era însărcinat să verse Thérèsei Humbert o rentă viageră de treizeci mii franci aur. Justiția însă nu acordă Thérèsei dreptul de a intra în posesia acestei sume.

Mai tîrziu, spre a evita un nou proces, frații Crawford semnează o convenție, instituind un sechestru pe toată moștenirea, cu condiția ca Thérèse să nu înstrăineze nimic din aceasta. Ulterior, chiar au renunțat la toate drepturile lor în schimbul unei despăgubiri de șase milioane franci aur.

Pînă în acea clipă, Thérèse Humbert se găsise în situația paradoxală de a fi posesoarea unei averi imense pe care însă nu o putea folosi. În contul fabuloasei moșteniri făcuse împrumuturi considerabile pentru care, punctuală, vărsa de altfel dobînzi foarte mari.

De data aceasta, putea, în fine, să-și plătească datoriile.

Dar frații Crawford, aflați în trecere prin Franța, revin brusc asupra celor hotărîte anterior și intentează o nouă acțiune care, pare-se trebuia să dureze mai mult decît cele precedente.

Thérèse este însă tenace; de cîte ori adversarii săi îi fac greutăți, de atîtea ori magistrații francezi dau verdicte în favoarea sa. La Tribunalul civil, la Curtea de apel, la Curtea de casație, s-au strîns cu kilogramele dosarele acestei afaceri care durează de aproape două decenii.

Cu ajutorul proceselor cîștigate, izbutise să împrumute pînă în primăvara anului 1902 un total de cincizeci milioane franci aur, jumătatea sumei bănuită a se afla în casa de bani și pe care, în fine, sosise momentul s-o deschidă.

Dar... frații Crawford intentează o nouă acțiune.

De data aceasta, creditorii și-au pierdut răbdarea. Unul dintre ei, Morel cere și obține ca faimoasa casă de bani să fie deschisă. La 6 mai 1902, în fața unei asistențe emoționate, casa de bani este deschisă: era goală. În ajun, Thérèse și Frèdèric Humbert fugiseră în Spania.

De abia atunci, stupefiați, cei implicați în această afacere și-au pus firească întrebare: bogătașul Crawford lăsase într-adevăr, toată averea sa Thérèsei Humbert? Răspunsul era unul singur: n-a putut face acest lucru din simplul motiv că el n-a existat decît în imaginația ingenioasei aventuriere. După cum nu existau de fapt nici nepoții, cu revendicările lor. Unul din ei era fratele Thérèsei, celălalt un simplu complice.

Ambii și-au jucat doar rolurile încredințate în această prelungită farsă.

Timp de 20 ani magistrații, conștiincioși, au judecat niște fantome.

Arestați la Madrid, soții Humbert au fost aduși în fața instanței la 22 august 1903. Judecătorii, care se simțeau poate puțin ridiculi, nu i-au condamnat decît la 5 ani închisoare.

Astfel sfîrșea „cea mai mare excrocherie a secolului“ [trecut —*n.n.*], cum a numit-o Waldeck Rousseau care, în timpul procesului, a pledat cauza creditorilor păcăliți.

George V. IONESCU,
București

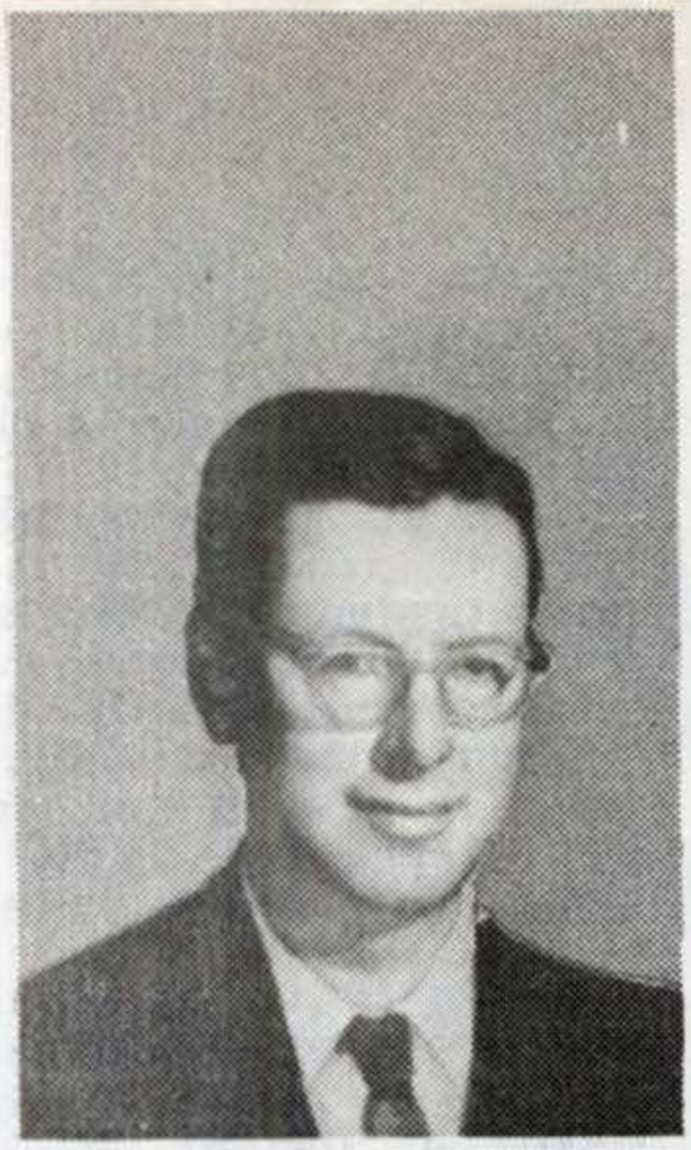

KEITH HITCHINS: APROPIEREA MEA DE ROMÂNIA A FOST UN PROCES CONSTANT

Istoricul american Keith Hitchins, profesor la Universitatea din Illinois (S.U.A.), s-a impus, în ultimul deceniu, ca unul din remarcabilii specialiști străini în istoria românilor. În anul 1964 a susținut teza de doctorat la Universitatea Harvard cu o temă din istoria Transilvaniei: The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780-1849, **(„Mișcarea națională română în Transilvania, 1780-1849"). Lucrarea a fost publicată în 1969. Keith Hitchins este, de asemenea autorul unui mare număr de articole și studii privind istoria patriei noastre. Trei din cărțile sale au fost editate în România:** Studii privind istoria modernă a Transilvaniei, **Cluj, 1970;** Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892), **Cluj, 1970 (în colaborare cu Liviu Maior);** Cultură și naționalitate în Transilvania, **Cluj, 1972.**

— Cum s-a născut interesul dumneavoastră pentru istoria României?

— În anul 1953 m-am înscris pentru doctorat la Universitatea Harvard, alegîndu-mi ca obiect de studiu istoria Europei Răsăritene. M-a interesat tot mai mult Europa Sud-Estică, ea devenind subiectul meu principal de cercetare. În cadrul fiecărui subiect, trebuia aleasă o țară sau o anumită perioadă. Am ales istoria României, probabil și datorită faptului că profesorul meu, Robert Wolff se ocupa de această problemă. Tot la Harvard am început să învăț și limba română.

În 1957-1958 mi-am continuat studiile la Paris, la Sorbona. Aici am asistat la cursurile de limbă și literatură română ale profesorului Jean Boutière, autorul unei apreciate monografii despre Ion Creangă. Tot la Sorbona, am audiat și un curs despre nuvela românească.

În anul 1960, în cadrul schimburilor culturale dintre S.U.A. și România, am venit în țara dumneavoastră pentru doi ani. Începînd de atunci m-am apropiat, de fapt, de istoria României. Specializarea în această direcție, a fost, deci, un proces lent, dar constant, de-a lungul mai multor ani.

— Ați acordat o mare atenție în studiile dv. istoriei Transilvaniei.

— Încă din timpul facultății, m-a interesat problema națională în Imperiul habsburgic, mai ales așa cum s-a înfățișat ea în sec. XIX. Inițial, am urmărit procesul de trezire a conștiinței naționale la unele popoare din Europa Centrală. Pornind de aici, am dorit să studiez evoluția conștiinței naționale în Europa Sud-Estică, pentru a stabili o comparație cu Europa Centrală. Astfel, am ajuns, dat fiind că după 1960 m-am stabilit la istoria țării dv., să mă ocup de mișcarea națională a românilor din Transilvania începînd cu sec. XVIII. Aceasta a fost, de altfel, și subiectul tezei mele de doctorat.

— Sînteți cunoscut nu numai ca autor al unor studii și monografii istorice, ci și ca editor al revistei Rumanian Studies.

— Ideea de a edita o asemenea publicație s-a născut în 1967, în cadrul unui cerc care cuprinde pe cîțiva dintre cei care am făcut studii în România. I-aș aminti, printre alții, pe istoricii Philip Eidelberg* și Glenn Torrey. Ne-a

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 4/1973.

preocupat mult problema găsirii unei formule de colaborare între istoricii români şi cei americani, pentru a valorifica într-o publicaţie americană atît cercetările unora cît şi ale celorlalţi. Amintesc că **Rumanian Studies** nu abordează numai probleme de istorie, ci şi de literatură şi artă, civilizaţia română în general. Ideea a fost foarte bine primită şi mulţi oameni de ştiinţă români ne-au trimis colaborări. Universitatea din Illinois ne-a sprijinit financiar. Primul număr al revistei a apărut în 1970*, al doilea în 1972. Dorim însă să reuşim să asigurăm publicaţiei noastre o apariţie anuală, sau chiar de mai multe ori pe an.

— Există, din cîte ştim, un interes sporit în rîndul studenţilor americani pentru istoria României.

— În anumite centre universitare există, într-adevăr, cursuri de istorie a României. La Universitatea din Illinois, spre pildă, eu ţin un curs de istorie a României — de la iluminism pînă la primul război mondial. Prelegerile sînt audiate de aproximativ 15 studenţi. Un alt curs pe care îl predau este consacrat revoluţiei de la 1848 în Imperiul habsburgic; firește, aici mă ocup pe larg şi de revoluţia românilor din Transilvania. În anul universitar 1972-1973, conferenţiarul Pompiliu Teodor, de la Universitatea din Cluj, a predat, tot la Illinois, un curs despre istoria civilizaţiei române. Am şi un doctorand, Leonard Olson, care redactează o teză despre Principatele Române în anii 1829-1834. Se poate spune că în S.U.A., la diferite universităţi sînt vreo 10 profesori care se ocupă cu istoria României.

Un rol însemnat îl are catedra „N. Iorga" de la Universitatea Columbia din New York, înfiinţată cu sprijinul specialiştilor români, tot în cadrul schimburilor culturale între cele două ţări. În cadrul acestei catedre au ţinut cursuri în anii 1972-1973 profesorul C. C. Giurescu, Vlad Georgescu etc. Amintesc de asemenea pe dr. Cristian Popişteanu, care în urmă cu doi ani a conferenţiat la Boston College.

O afluenţă sporită înregistrează Biblioteca română deschisă la New York şi care organizează numeroase manifestări de ordin cultural-ştiinţific.

— Ce lucrări privind istoria noastră pregătiţi în prezent?

— Am terminat o monografie despre Andrei Şaguna care va apare în cursul anului 1974. Lucrarea prezintă viaţa lui Şaguna în contextul perioadei 1848-1870.

Adun, de asemenea, material pentru o lucrare privind mişcarea naţională a românilor din Transilvania (1867-1918). Intenţionez să fie o sinteză atît a problemelor politice cît şi a celor culturale, economice. Materialul documentar provine din arhivele din Cluj, Bucureşti, Budapesta, Viena.

Lucrez, în acelaşi timp, la o carte mai mare despre istoria culturală şi intelectuală a românilor; aceasta va apare — sper — peste circa trei ani.

În sfîrşit, împreună cu Liviu Maior, de la Universitatea din Cluj, pregătesc o ediţie a **Jurnalului** lui I. Raţiu, întocmit în închisoarea de la Seghedin (1894-1895). Volumul va cuprinde şi alte însemnări ale fruntaşului transilvănean din perioada **Memorandumului.**

— Cum decurge colaborarea dumneavoastră cu istoricii români?

— Cunosc mulţi istorici români. În anii 1960-1962 am lucrat mai ales cu acad. Andrei Oţetea, care mi-a fost conducător ştiinţific la teza de doctorat. Cu acad. David Prodan, am discutat multe probleme privind istoria Transilvaniei. Am cunoscut numeroşi alţi istorici, dintre care aş aminti pe Ştefan Pascu, C.C. Giurescu, Ştefan Ştefănescu, Dan Berindei, Pompiliu Teodor, Liviu Maior. De mare ajutor îmi sînt cărţile şi revistele primite, regulat, din partea Institutului de istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti. În ce priveşte istoriografia română actuală, cred că se remarcă în primul rînd preocuparea pentru istoria socială. Rezultatele în acest domeniu mi se par foarte bune (aş aminti astfel studiile lui D. Prodan privind iobăgia). De asemenea, foarte interesantă este dezvoltarea sociologiei istorice.

În ultimii 12 ani am fost în România de zece ori.

Dacă ar fi să rezum pe puncte, aşa cum sîntem noi obişnuiţi în universităţile americane, impresiile mele despre această nouă călătorie de studii în ţara dv., aş remarca: puternica dezvoltare a spiritualităţii româneşti şi afirmarea pe diferite planuri a capacităţilor creatoare ale intelectualităţii în această ţară; interesul evident pentru dezvoltarea învăţămîntului şi remarcabilele succese obţinute în România în desfăşurarea acestui proces de primă însemnătate în lumea contemporană; dragostea cu care sînt citite şi urmărite apariţiile editoriale în România.

Numărul mare al lecturilor cititorului român, receptivitatea lui faţă de ştiinţa şi literatura autohtonă şi universală sînt, pentru un străin, semne preţioase ale gradului de înaltă emancipare culturală a societăţii româneşti.

Interviu realizat de:
dr. Lucian BOIA

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1971.

1924-1974:
50 ani de la încetarea din viaţă a lui Vladimir Ilici Lenin

OMUL PRIN CARE A VORBIT ISTORIA

În seara zilei de 21 ianuarie 1924, Vladimir Ilici Lenin acela care prin viaţa şi activitatea sa revoluţionară transformase în realitate năzuinţele de libertate, dreptate şi progres social a sute de milioane de oameni, a încetat din viaţă. Organul central al P.C.R. *Socialismul*, **ca şi alte numeroase gazete şi ziare revoluţionare şi democratice, anunţînd dureroasa ştire, au publicat, zile de-a rîndul, articole, studii şi amintiri despre personalitatea şi activitatea marelui dispărut.**

Se reflecta în acestea preţuirea deosebită pe care proletariatul român o acorda lui Lenin, preţuire venită din înţelegerea aprofundată a învăţăturii sale deschizătoare de noi drumuri în destinele omenirii.

Între mişcarea muncitorească şi comunistă din România, între revoluţionarii români şi Vladimir Ilici Lenin s-au statornicit în decursul timpului legături trainice, pe

multiple planuri, bazate pe cunoaşterea şi însuşirea principiilor marxism-leninismului, izvorîte din experienţa practicii revoluţionare*.

În anii în care învăţătura leninistă pătrundea în România, mişcarea revoluţionară din ţara noastră străbătuse deja în secolul XIX o lungă perioadă în timpul căreia ideile şi operele lui Marx şi Engels, întemeietorii socialismului ştiinţific, fuseseră larg răspîndite şi însuşite de socialiştii români.

În 1893 se făurise partidul politic al clasei muncitoare din România, *P.S.D.M.R.*, moment de o importanţă majoră pentru mişcarea revoluţionară din ţara noastră. În acei ani, de la sfîrşitul secolului XIX, prin intermediul presei muncitoreşti şi al celor care l-au cunoscut pe Lenin, ideile sale şi ştirile despre bogata sa activitate s-au răspîndit în rîndul opiniei publice de la noi. Prima atestare documentară cu privire la apariţia numelui lui Vladimir Ilici în România o găsim în gazeta socialistă *Mişcarea socială* din Bucureşti, care, într-un articol intitulat *Din Rusia*, publicat la 6 aprilie 1897, făcea cunoscută cititorilor săi trimiterea lui Ulianov şi a altor revoluţionari care formau nucleul „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare din Petrograd" în surghiun, exprimînd, totodată, încrederea în victoria proletariatului rus. Din această perioadă datează şi legăturile directe ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea cu Lenin şi cu alţi fruntaşi ai mişcării bolşevice.

La Congresul Internaţionalei a II-a de la Stuttgart, la care Vladimir Ilici Lenin a participat ca reprezentant al social-democraţiei ruse, delegaţii români— C. Racovski, A. Constantinescu, N.D. Cocea, A. Ionescu — s-au situat pe poziţii revoluţionare alături de Lenin. La acest congres, delegaţia rusă a exprimat totodată sentimentele de caldă simpatie şi frăţească recunoştinţă ale social-democraţiei ruse pentru sprijinul pe care mişcarea muncitorească din România l-a dat în cursul multor ani cauzei revoluţiei ruse şi luptei proletariatului din această ţară, contra ţarismului.

Recunoscînd justeţea ideilor leniniste în problemele capitale ale mişcării muncitoreşti internaţionale, membri marcanţi din conducerea mişcării noastre muncitoreşti, au iniţiat publicarea şi popularizarea în presa socialistă şi muncitorească a unora din articolele, studiile şi lucrările scrise de Lenin în această perioadă.

În 1912, gazeta *România muncitoare* a publicat raportul prezentat de Lenin Biroului socialist internaţional în legătură cu Conferinţa VI generală a P.M.S.D.R. La sfîrşitul raportului, oficiosul Partidului Social-Democrat din România a inserat o notă semnificativă pentru orientarea mişcării noastre muncitoreşti: „Toate relaţiile cu Partidul Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) vor trebui să se facă — de acum înainte — prin intermediul Comitetului Central pe adresa Vladimir Ulianoff — Paris, Rue Marie Rose".

În perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial, Partidul Social-Democrat din România s-a situat pe o poziţie marxist-leninistă în principalele probleme care se ridicau în faţa partidelor muncitoreşti: atitudinea faţă de războiul imperialist al marilor puteri, apărarea principiului luptei de clasă şi a solidarităţii internaţionale. În acei ani erau cunoscute în ţara noastră lucrări ale lui Lenin, ca: *Falimentul Internaţionalei a II-a, Imperialismul şi socialismul în Italia, Glasul unui socialist francez cinstit* etc.

Declanşarea Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, strălucită confirmare a justeţei leninismului, a avut un puternic ecou în conştiinţa maselor largi din ţara noastră, aflate în plină frămîntare, determinînd accelerarea procesului de radicalizare a acestora. Într-un manifest, apărut imediat după Revoluţia din Octombrie, se aprecia că „astăzi Rusia lui Lenin este cea mai liberă ţară din lume pentru clasa celor obijduiţi". În perioada de înfăptuire a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi de apărare a tînărului stat sovietic împotriva loviturilor duşmanilor interni şi externi, revoluţionarii români care se găseau pe teritoriul Rusiei sovietice s-au alăturat proletariatului rus, condus de partidul bolşevic, apărînd cu arma în mînă cauza revoluţiei.

În aceste condiţii, numărul celor care au luat legătură directă cu Lenin, care l-au văzut şi l-au ascultat s-a înzecit.

În primele zile ale lunii octombrie 1917 a plecat de la Odesa spre Petrograd (în prezent Leningrad — *n.n.*) revoluţionarul M.Gh.Bujor, organizatorul Comitetului de acţiune social-democrat român din Odesa şi al batalioanelor revoluţionare româneşti pe teritoriul Rusiei sovietice. La Petrograd a fost primit de Lenin, cu care a avut un schimb de păreri asupra situaţiei din ţară şi din Balcani. Cu cîtva timp înainte, tot la Petrograd, N.D.Cocea l-a întîlnit pe Lenin. O vie amintire şi-au păstrat lui Vladimir Ilici revoluţionarii români Dic-Dicescu, Zamfir Enache, Gheorghe Borş şi mulţi alţii. Mai tîrziu, în 1920, cu Lenin s-au întîlnit fruntaşi ai Partidului Socialist Român, Eugen Rozvan, Gheorghe Cristescu, D. Fabian, C. Popovici, Al. Dobrogeanu-Gherea ş.a.

În anii avîntului revoluţionar din România, 1918-1921, în presa muncitorească din Bucureşti şi din alte centre industriale ale ţării, au apărut cu regularitate articole

---

* Vezi şi **Magazin istoric**, nr. 3/1969; 2,3,4/1970; 11/1971; 4/1973.

despre variatele aspecte ale Revoluției Socialiste din Octombrie, cuvîntări sau fragmente din operele lui Vladimir Ilici Lenin. Tot atunci s-au tipărit broșuri cu lucrări ale lui Lenin în limba română, ca *Statul și revoluția, Problemele actuale ale Puterii Sovietice, Democrația burgheză și dictatura proletariatului, Stîngismul — boala copilăriei comunismului, Eroii Internaționalei de la Berna, Internaționala a III-a și rolul ei istoric*. Au fost publicate de asemenea, decretele Puterii Sovietice semnate de Lenin în calitate de președinte al Consiliului Comisarilor. Odată cu crearea Partidului Comunist Român, în mai 1921, moment crucial în istoria țării noastre, însușirea marxism-leninismului și aplicarea sa creatoare în condițiile țării noastre a căpătat noi dimensiuni. Partidul Comunist Român a găsit forme variate de răspîndire a marxism-leninismului, ceea ce a contribuit la întărirea sa și la ridicarea nivelului politic și ideologic al membrilor de partid.

Alți militanți români au avut prilejul să-l întîlnească și să-l cunoască pe Vladimir Ilici Lenin. Îi amintim pe Lucrețiu Pătrășcanu, Ecaterina Arbore, Marcel Pauker, Constantin Pîrvulescu, Alter Zalic etc. Vibrante sînt amintirile acestora despre Lenin. Lucrețiu Pătrășcanu, membru al delegației române la Congresul IV al Internaționalei Comuniste din 1922, scria mai tîrziu: „Cuvintele și frazele lui Lenin cădeau ritmic și apăsat, vorbea cu căldură, cu convingere și cu acea sinceritate ce captivase de la început... Lenin convingea și impresiona. Ascultîndu-l îmi dădeam seama de puternica influență pe care o putea exercita tocmai ca vorbitor...".

Moartea lui Lenin a îndoliat inimile revoluționarilor români. Dispariția sa a fost resimțită ca o grea pierdere pentru clasa muncitoare, pentru toți cei care erau angajați în marea luptă pentru triumful cauzei marxist-leniniste.

„Atîta sînt de mari, de uriașe, de epocale aceste două produse rare ale istoriei — geniul lui Lenin și revoluția rusă—scria emoționat la moartea lui Vladimir Ilici unul dintre conducătorii Partidului Comunist Român — încît parcă într-adins le-a așezat istoria în același moment din desfășurarea ei... Valoarea lui Lenin, puterea geniului său, vraja personalității sale conducătoare își au explicația tocmai în acest fapt; personalitatea sa universală s-a înodat de nevoile societății însăși, de tendințele dezvoltării ei; aptitudinile sale geniale au știut să se pună de acord cu cerințele epocii în care a trăit. Istoria și-a ales în Lenin omul prin care ea a vorbit".

Comemorînd împlinirea a cinci decenii de la moartea lui Lenin, *Magazin istoric* prezintă cititorilor săi fragmente inedite din relatarea unui apropiat colaborator al lui C. Stere, despre întîlnirea acestuia cu Lenin și o reconstituire documentară a scriitorului sovietic Mihail Șatrov care evocă momente din activitatea desfășurată de Vladimir Ilici Lenin în zbuciumatul an 1918.

Dr. Augustin DEAC

Cum l-a cunoscut Constantin Stere pe Vladimir Ilici

D. MOLDOVEANU

Între Vladimir Ilici Lenin și Constantin Stere s-a închegat o prietenie strînsă, la închisoare.*

Amîndoi erau tineri, cînd s-au cunoscut. Lenin abia începuse studiile dreptului, iar Stere terminase liceul luîndu-și bacalaureatul.

În închisoare, unde se găsea Stere s-a aflat și un tînăr țăran de meserie plutaș, care, fiind surprins de o furtună mare, pe înserate, cam în dreptul Sculenilor a fost repezit de furtună, cu pluta lui cu tot, de apele Prutului și aruncat pe malul stîng al rîului.

A fost bucuros că a scăpat cu viața. A făcut sub o răchită bătrînă din luncă foc, și a așteptat poate va sosi vreun om care să-l ajute pentru a putea împinge pluta înapoi în apele Prutului ca să poată pluti mai departe, pînă la Galați, ca să predea lemnăria plutei stăpînului său.

* Lenin a fost arestat și închis, apoi deportat în Siberia (1897-1900).

Dar s-au ivit doi grăniceri ruşi, care l-au luat cu asprul şi cu repedea, întrebîndu-l cum de-a îndrăznit să se aşeze, cu pluta lui, pe pămîntul Sfintei Rusii?

I-au cerut paşaport; i-au cerut acte de proprietate asupra lemnului şi acte de identitate, cu fotografie.

La toate cererile şi socotelile celor doi grăniceri ruşi, flăcăul le-a spus că el nu ştie ruseşte, că el este plutaş, pleacă pentru a nu ştiu cîta oară, cu pluta transportînd lemnul la Galaţi, pe baza actului pe care l-a arătat.

A fost legat şi luat cu ei de către cei doi grăniceri ruşi. L-au judecat pentru spionaj şi l-au condamnat la muncă silnică pe viaţă. Judecata s-a făcut la Odesa. Colonelul rus, comandantul închisorii din Siberia, în care se afla închis tînărul Stere, şi-a adus aminte că acesta s-ar putea înţelege cu omul care plînge într-una şi se jeluieşte, spunînd „Unde-i pluta mea, unde-i pluta mea?".

Colonelul i-a adus pe amîndoi tinerii la un loc şi aceştia s-au cuprins, s-au sărutat şi s-au înţeles de minune.

Plutaşul i-a povestit lui Stere, cum s-au întîmplat lucrurile cu pluta lui.

A povestit apoi, cum l-au dus la Odesa şi l-au judecat şi condamnat la muncă silnică pe viaţă, pentru spionaj.

Colonelul i-a spus lui Stere ca să-l asculte pe om, să-i scrie apoi o contestaţie exactă, în ruseşte, după faptele reale, arătînd cum s-au petrecut lucrurile şi spunînd că el, Ilie Ursu, nu ştie deloc ruseşte, iar pentru ceea ce priveşte circulaţia plutelor pe Prut, există o convenţie între Rusia, Austria şi România care le dă dreptul să folosească Prutul, pentru plutărit, pînă la Galaţi, avînd fiecare plutaş doar un act din partea prefecturii judeţului respectiv, care dovedeşte cum îl cheamă, al cărui material lemnos plutăreşte, de unde şi pînă unde, şi care este locul său de naştere.

Contestaţia aceasta, scrisă de Stere şi certificată de el şi de colonel, comandantul închisorii, a fost îndreptată către Curtea de casaţie a Rusiei, la Petersburg, căreia i s-a cerut casarea actului de condamnare şi achitarea plutaşului Ilie Ursu.*

După un timp oarecare, a venit ordin către închisoare, că procesul plutaşului Ilie Ursu a fost revizuit şi casat, că plutaşul este liber şi poate pleca acasă, luîndu-şi lemnul din plută.

Plutaşul a cerut fluierul său şi l-a rugat, prin Stere, pe comandant ca să-i dea voie ca să-i cînte lui Stere drept recunoştinţă, o doină din fluier.

Apoi s-au îmbrăţişat, s-au sărutat amîndoi şi s-au despărţit.

A rămas impresionat şi Lenin.

Închisoarea întreagă a rămas uimită. Multă vreme s-a povestit despre doina plutaşului Ilie Ursu şi despre despărţirea celor doi români.

Şi astfel Vladimir Ilici Lenin l-a cunoscut pe Constantin Stere, s-au apropiat unul de altul, s-au împrietenit.

Lenin i-a cerut lui Stere să-i facă, pe scurt, un rezumat de istorie a poporului român pentru a cunoaşte acest popor.

Stere a început a istorisi simplu, după cum învăţase istoria românilor din lectura lui Kogălniceanu, Xenopol şi Onciul.

Vladimir Ilici Lenin a arătat mult interes pentru istoria poporului român. El i-a cerut lui Stere explicaţii şi detalii geografice, filologice şi istorice.

Stere l-a informat apoi pe Lenin asupra literaturii române din acel timp, vorbindu-i despre poezia şi teatrul pe care le-a dat Vasile Alecsandri poporului român şi despre poezia lui Mihai Eminescu, amîndoi moldoveni.

Lenin a arătat mare interes pentru poezia populară **Miorița,** *pe care i-a recitat-o Stere.*

Baladele **Toma Alimoş, Mihu Copilul, Meşterul Manole** *şi altele, Stere i le-a spus lui Lenin, în formă de fragmente, cît l-a putut ajuta memoria.*

Apoi Stere i-a vorbit lui Lenin despre **Cîntarea României** *scrisă de Alecu Russo, colaboratorul şi prietenul lui Vasile Alecsandri.*

(Arhiva Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., dosar nr. 1 368, fond. XVII.)

---

* Episodul acesta, transfigurat literar, este povestit şi de C. Stere în vol. III al romanului său **În preajma revoluţiei**—n.r.

Nouăzeci de minute în cabinetul lui Lenin

MIHAIL ŞATROV

Anul 1918 a fost unul dintre anii cei mai dramatici din istoria tinerei Republici Sovietice. Puterea sovietică a avut de făcut faţă unor imense greutăţi pricinuite de forţele contrarevoluţionare interne şi externe, care au căutat să se opună cu înverşunare noii orînduiri. Povestirea istorică documentară Nouăzeci de minute în cabinetul lui Lenin, **a dramaturgului Mihail Şatrov*, este o cronică ilustrativă a celor nouăzeci de minute dintr-o zi a acelui înflăcărat an. Ea reflectă un moment din lupta acerbă dusă de Lenin şi de tovarăşii săi pentru consolidarea puterii sovietice, pentru salvarea cuceririlor revoluţiei.**

Moscova, Kremlin,
14 iulie 1918,
orele 22 şi 15 minute - 23 şi 45 minute

Lenin îşi consultă ceasul: este ora 22 şi 15 minute. Cu un gest din cap îl invită pe ofiţerul vîrstnic, care şade pe fotoliul din faţa lui, să continue.

— Spitalele din Moscova sînt arhipline. Bolnavilor de tifos le facem ieşirea îndată după criză. Oamenii zac apoi prin gări. Dar nici acesta n-ar fi lucrul cel mai cumplit. Uitaţi-vă...

Cu mîini tremurătoare, ofiţerul începe să desfacă o legăturică pe care o pusese pe birou între el şi Lenin. Cînd o dezlegă, Vladimir Ilici văzu ceva ca un boţ de lut sau de chit...

— Este pîine, Vladimir Ilici, sau ceea ce se cheamă la noi pîine. Nu se poate mînca, mai ales răniţii nu o pot mînca.

Lenin se încruntă, rupse o bucăţică de „pîine" şi, în timp ce o mesteca, luă o foaie de hîrtie şi un creion.

— Moscova nu mai are pîine decît pentru douăzeci şi patru de ore — spuse, după o pauză. Astăzi n-a sosit nici un vagon. Şi totuşi...

Sună telefonul. Lenin ridică receptorul.

*— Alo! Da, am cerut. Scrie, te rog. Tula, Sovietul gubernial. Mă surprinde tăcerea dumneavoastră. Comunicaţi urgent cît grîu s-a trimis, cîte vagoane s-au expediat, cîţi chiaburi şi speculanţi au fost arestaţi. Preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului**, Lenin.*

Vladimir Ilici puse receptorul în furcă şi începu să scrie un bilet. Telefonul îl întrerupse din nou.

— Alo. Da, ştiu. Şi totuşi am semnat. Dumneata nu înţelegi un lucru: dacă nu trimitem pe front două sute de vagoane zilnic, s-a dus totul, ne vor lua cu mîinile goale! Crezi că muncitorii pot fi hrăniţi numai cu propagandă? Le trebuie propagandă, dar şi pîine!

Lenin semnă biletul şi îl întinse medicului militar.

*— Treceţi pe la tovarăşul Ţiurupa***, comisarul nostru cu aprovizionarea. Va face tot ce îi stă în putinţă. Şi fără a-i da interlocutorului său răgaz să se scoale, îl întrebă: Care a fost poziţia personalului medical faţă de răscoala eserilor**** de stînga?*

Doctorul ridică din umeri încurcat:

— Nu mi-am pus această întrebare...

— Şi totuşi? — ochii lui Lenin îl sfredeleau pe doctor, nu te puteai ascunde de ei.

— Nu putem fi de acord cu un act ca asasinarea ambasadorului... E război. Noi, medicii militari, ştim prea bine ce înseamnă războiul. Însă nu ne amestecăm, sîntem loiali...

— Asta-i tragedia intelectualităţii ruse — remarcă Lenin sarcastic.

Doctorul nu răspunse imediat. Pe faţa lui se citea o luptă chinuitoare. În cele din urmă se decise.

— Cred că greşiţi grav — spuse doctorul.

— De ce? întrebă iute Lenin.

---

* Apărută în revista sovietică *Sputnik* (editată de Agenţia de presă Novosti) nr. 4/1970.

** Consiliul Comisarilor Poporului — denumirea de atunci a guvernului sovietic; din 1946 — Consiliului de Miniştri al U.R.S.S.

*** A. D. Ţiurupa (1870—1928) — comisar al poporului (ministru) pentru Aprovizionare.

**** Este vorba de partidul socialiştilor-revoluţionari (eseri) — partid mic-burghez din Rusia creat prin fuzionarea mai multor grupuri narodnice.

Conducătorul statului sovietic stînd de vorbă cu delegaţi ai partidelor muncitoreşti şi comuniste din alte ţări

— Tragedia intelectualităţii ruse stă în persecuţiile, hărţuiala la care e supusă zi şi noapte, din ordinul tot al unor intelectuali, din păcate, care se află la cîrma actualei puteri.

— Mulţumesc — răspunse prompt Lenin, zîmbind. N-aţi putea expune această idee mai pe larg?

— Pot — făcu doctorul hotărît şi se ridică din fotoliu; se ridică şi Lenin. Pe toţi specialiştii noştri, aceşti veritabili proletari ai muncii intelectuale, i-aţi vîrît într-o oală blestemată, pe care aţi aplicat eticheta de „intelectualitate burgheză sau mic-burgheză". Permanente denunţări şi acuzaţii absurde, percheziţii fără nici un rezultat, dar jignitoare, ameninţări cu împuşcarea, rechiziţii şi confiscări, imixtiuni în aspectele cele mai intime ale vieţii... Iată condiţiile în care sîntem siliţi să lucrăm, învăţîndu-i şi salvînd viaţa acelora care ne urăsc de moarte. Ziarele dumneavoastră scriu acum că specialiştii trebuie atraşi, mărindu-li-se salariile. Dar, vă asigur, Vladimir Ilici, că dintre toţi aceia pe care i-aţi numit, în bloc, burghezi, nu veţi putea cumpăra pe nici unul cu preţul la care vă gîndiţi. Dacă vreţi să vi se alăture şi alţi oameni cinstiţi, trebuie mai întîi să curăţaţi partidul şi instituţiile dumneavoastră de stat de „tovarăşi de drum" ocazionali, lipsiţi de scrupule, de tot felul de profitori, aventurieri, carierişti şi bandiţi, care sub steagul comunismului, ori pradă, din ticăloşie, bunul obştesc, ori slăbesc, din prostie, rădăcinile vieţii poporului prin activitatea lor criminală, de dezorganizare. Dacă vreţi să-i folosiţi pe specialişti, nu-i cumpăraţi, ci învăţaţi-vă să-i respectaţi, tratîndu-i ca pe nişte oameni, nu ca pe un inventar viu sau mort de care aveţi nevoie pînă la un moment dat.

Doctorul începu să tuşească şi Lenin îi întinse un pahar cu apă.

— Acum sînt gata să răspund pentru cuvintele mele — spuse doctorul.

Lenin zîmbi.

— Da, veţi răspunde pe loc, prin aceea că mă veţi asculta şi pe mine.

— Sînt gata.

Doctorul încercă să-şi potolească tremurul mîinilor care îi trăda emoţia puternică.

— Din ceea ce aţi spus — începu Lenin rar, fixîndu-şi interlocutorul — reiese că noi, comuniştii, i-am îndepărtat pe intelectuali, botezîndu-i cu tot felul de cuvinte urîte.

— Da, aşa am spus.

— Lucrurile n-au stat chiar aşa. Sabotajul — şi o confirmă zeci de documente — a fost iniţiat de intelectualitate şi de funcţionărime, care sînt în masă burghezi şi mic-burghezi. Acest termen, doctore, nu trebuie să vă supere, el conţine o caracterizare de clasă, o apreciere istorică, ce poate fi justă sau nu, însă a o lua drept ofensă, este cel puţin naiv.

Lenin vorbea sever, sigur, ochii lui uşor mijiţi continuau să-l sfredelească pe doctor.

— Dacă am fi asmuţit poporul împotriva intelectualităţii, am fi meritat să fim spînzuraţi pentru asta. Însă noi nu numai că n-am asmuţit poporul împotriva ei, dar am propagat întotdeauna necesitatea credrii unor condiţii de lucru mai bune pentru intelectuali. Eu mă ocup de politică, adică examinez fenomenele din punctul de vedere al maselor, nu al unei persoane, de aceea mi se pare bizar să aud că intenţia de a mări veniturile intelectualilor este înţeleasă ca o încercare nedemnă de a-i „cumpăra". Cînd este vorba de sute de mii, dacă nu chiar de milioane de oameni care au

cîştigat întotdeauna mai mult decît muncitorii, cum — decît sub imperiul unei enervări cumplite — poate fi considerată drept uneltire sau ofensă ideea unui salariu mai mare pentru intelectuali în condiţii de foamete şi distrugere?

Doctorul tăcea.

— Dumneavoastră pretindeţi o atitudine tovărăşească faţă de intelectuali. Este foarte just. Şi noi pretindem acelaşi lucru. Dar, pe de altă parte, cerem de la intelectuali aceeaşi atitudine tovărăşească faţă de soldaţii istoviţi, de muncitorii epuizaţi, înrăiţi de secole de exploatare. Dumneavoastră cereţi să curăţăm partidul nostru şi instituţiile noastre de „tovarăşii de drum" ocazionali, lipsiţi de scrupule, de profitori, aventurieri, carierişti şi bandiţi. Este, de asemenea, o cerinţă foarte justă. Ne-am propus-o şi noi de mult şi o realizăm. Cînd un partid ajunge la putere, el devine inevitabil ţinta amatorilor de căpătuială. În concepţia noastră, comuniştii n-au decît un singur avantaj: dreptul de a muri primii. Pe bandiţii, profitorii şi aventurierii pe care i-am prins, i-am împuşcat şi vom continua să-i împuşcăm. Dar pentru ca epurarea să se facă mai repede şi mai complet, avem nevoie de sprijinul intelectualilor cinstiţi, avem nevoie ca ei să nu se limiteze la a critica pe la colţuri sistemul nostru. Nu-i aşa că aţi întîlnit şi dumneavoastră astfel de oameni?

— Da, şi nu o dată.

— Şi ce-aţi făcut ca să-i puneţi la punct, să stîrpim o dată această plagă? Unde, cînd, cui aţi adus la cunoştinţă? De ce aţi trecut indiferent mai departe? În ultimul timp, am avut destul de des ocazii să observ cum intelectualii se vaită, se sperie, se pierd în faţa oricărei manifestări de infamie, violenţă, fărădelege, îşi pierd controlul, cred în orice zvon.

Copleşit, doctorul tăcea. Lenin măsura cabinetul în lung şi în lat, privindu-şi interlocutorul cu coada ochiului.

— Vă mulţumesc pentru grija ce o purtaţi răniţilor, spuse el în sfîrşit.

— Este o obligaţie profesională.

— Deocamdată — Lenin apăsă pe acest cuvînt — ne mulţumim şi cu atît. V-aş ruga să lăsaţi această „pîine" aici, dacă n-aveţi nimic contra.

— Nu, n-am.

— La revedere.

— La revedere.

Lenin îşi turnă un pahar cu ceai şi după ce îl mestecă maşinal cu linguriţa începu să bea cu sorbituri mici. În cabinet intrară Ţiurupa şi Sverdlov. Lenin le arătă în tăcere „pîinea".*

— Doctorul a fost adineaori la mine — spuse Ţiurupa. Părea foarte tulburat.

Ţiurupa se aşeză la birou, desfăcu mapa cu care venise şi începu să scoată nişte hîrtii. Lenin îl privi dintr-o parte şi îi făcu semn lui Sverdlov. Ţiurupa arăta groaznic: faţa palidă-vineţie şi suptă, ochii înfundaţi în orbite, mîinile mari, scheletice — totul indica o extenuare extremă. Ţiurupa îi întinse hîrtiile lui Lenin. Acesta le examină cu atenţie şi i le dădu lui Sverdlov.

— Azi am fost informat din mai multe locuri — li se adresă Lenin — că detaşamentele de rechiziţie îşi fac de cap, compromiţînd prin purtarea lor puterea sovietică.

— Da, este ilegal ce fac — răspunse Ţiurupa.

— Constat de multă vreme că pentru unii tovarăşi noţiunea de dictatură a proletariatului se confundă cu noţiunea de „putere nelimitată a persoanei lor". Trebuie să fim foarte atenţi cu orice încălcare a legii, a legilor revoluţiei, şi să nu admitem ilegalităţi sub steagul revoluţiei!

— Sînt de părere, Vladimir Ilici — propuse Sverdlov — să avertizăm încă o dată sovietele de deputaţi asupra arestărilor ilegale şi să trimitem telegrame tuturor detaşamentelor de rechiziţii.

Lenin făcu un gest de aprobare. Sverdlov se aşeză la masă şi începu să scrie repede.

— Spune-mi, Alexandr Mihailovici — se adresă Lenin lui Ţiurupa — la scara întregii ţări cam ce cantitate de grîne zace în hambarele ţăranilor?

— Am aici toate datele. Ţiurupa îi întinse lui Lenin un tabel. Anul trecut recolta a fost excelentă şi practic, a rămas toată la ţară.

— Avem pîine, iar oraşele crapă de foame... Desigur, din punctul de vedere al economiei politice clasice, oraşul trebuie să trimită satului mărfuri şi să aducă de acolo pîine. La început aşa credeam. Însă muncitorii nu pot da mărfuri, fiindcă sînt flămînzi, iar satul nu dă pîine pînă nu primeşte marfa.

— Aşa este.

— Dacă-i aşa, atunci haide să ne lămurim aici împreună de ce, totuşi, sub dictatura proletariatului, proletariatul moare de foame?

— Vladimir Ilici, înţeleg unde baţi — zîmbi Ţiurupa.

— Unde? — Lenin îşi mijii ochii hîtru.

— Comisariatul poporului pentru aprovizionare lasă detaşamentele de capul lor, asta ai vrut să spui, nu?

— Blîndeţea lui Ţiurupa n-are limită — remarcă Sverdlov.

— Iakov Mihailovici are dreptate: eşti un om mult prea blajin, Alexandr Dimitrievici, iar noi n-avem voie să fim blajini. Drepţi — da, dar nu blînzi. Plaga birocratică ce a înflorit în comisariatele noastre este capabilă să anihileze orice iniţiativă, iar noi îi mîngîiem pe vinovaţi pe cap. De ce s-ar grăbi? Domnii funcţionari îşi primesc tainul, pentru ei pîinea aceasta

---

* I.M. Sverdlov (1885-1919) — primul preşedinte al Comitetului Executiv Central al Sovietelor din Rusia.

— şi arătă „pîinea" care rămăsese pe masă — este o abstracţie.

— Fără sprijinul muncitorilor, Comisariatul poporului pentru aprovizionare este egal cu zero — spuse Ţiurupa.

— Asta am înţeles-o amîndoi de mult, Alexandr Dimitrievici — replică Lenin şi se aşează pe braţul fotoliului. Dar chiar dacă i-am ridica pe muncitori, totuna, am bate pasul pe loc. Dumneata nu dormi nopţile, arăţi îngrozitor, te istoveşti pentru cauza aprovizionării şi undeva un ticălos scuipă pe tot sacrificiul dumitale şi în loc să rezolve treaba în cîteva minute, o întinde o zi întreagă — adică lasă mii de muncitori să piară de foame! Iar dragul nostru Alexandr Dimitrievici nu se îndură să-i împuşte fără milă pe vinovaţi, că doar nici ei n-au milă...

Lenin nu termină fraza, tăcu, se ridică şi începu să se plimbe prin cameră. Apoi se întoarse brusc spre Ţiurupa şi adăugă:

— Te asigur că şi Marx ar fi procedat tot aşa! El a criticat Comuna din Paris nu pentru teroare şi dictatură, ci pentru inconsecvenţă, pentru că după ce a spus „a" n-a mai spus nimic...

— Am înţeles, Vladimir Ilici. Ţiurupa îl privi pe Lenin drept în faţă şi nu-şi întoarse ochii sub privirea lui insistentă, scormonitoare. Am să mă străduiesc să pun lucrurile la punct.

— Şi acum să ne ocupăm de Nijni Novgorod. Lenin scoase din sertar o mapă şi i-o dădu lui Sverdlov. Este limpede că acolo albgardiştii pregătesc o răscoală. Aş vrea să te ocupi dumneata de treaba aceasta, împreună cu Peters.

— Am şi vorbit cu el.

— Trebuie organizat un triumvirat de dictatori — Feodorov, Markin şi încă cineva, care să facă ordine imediat. Trebuie acţionat energic.

— Bine, Vladimir Ilici. Sverdlov îşi scoase blocnotesul şi notă. Aş vrea să vezi acest proiect.

Lenin îşi aruncă privirile pe document, îl semnă şi-l înapoie lui Sverdlov.

— Vladimir Ilici, ţi-e rău?

— Un fleac, mă doare puţin capul...

Sverdlov se uită îngrijorat la Lenin, care îşi apăsa tîmplele cu palmele.

Sună telefonul. Sverdlov ridică receptorul.

— Sverdlov la aparat. Vladimir Ilici este ocupat, am să vă dictez eu.

Lenin îl privi cu recunoştinţă şi se lăsă în fotoliu, închizînd ochii. În încăpere răsuna vocea clară, egală a lui Sverdlov.

— Către comandanţii detaşamentelor de rechiziţie de pe toate liniile de cale ferată. Consiliul Comisarilor Poporului este informat de purtarea absolut intolerabilă şi dăunătoare pentru puterea sovietică a unor detaşamente de rechiziţie. Detaşamentele să nu uite că au fost trimise pentru o misiune de cea mai mare răspundere, pentru lupta împotriva speculei. Comandanţii de detaşamente să asigure disciplina cea mai severă.

Terminînd de dictat Sverdlov încheie:

— Preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului, Ulianov (Lenin). Da, e bine, mulţumesc.

Puse receptorul în furcă şi se întoarse spre Lenin:

— Ţi-a trecut durerea de cap?

— Aproape.

Un timp stătură amîndoi tăcuţi, urmărind dunga subţire de lumină de la orizont, care se stingea încet-încet. Lenin rupse tăcerea, arătînd spre harta frontului care se strîngea ca un inel în jurul Moscovei.

— Iakov Mihailovici, mi s-a adus la cunoştinţă că într-o serie de regiuni comitetele executive guberniale dau afară din serviciu pe toţi eserii de stînga, fără nici un discernămînt, fără a face distincţie între cei care au fost de partea aventurii şi cei care au fost contra ei.

— Am şi trimis o scrisoare — îl informă Sverdlov.

Lenin dădu din mîini, rîzînd:

— Ca de obicei, ai şi trimis...

— Să nu stai tîrziu, îl sfătui Sverdlov din uşă. Te doare capul, trebuie să te odihneşti.

— Mai am de primit doi tovarăşi şi mă duc la culcare. A venit Kaiurov de la Simbirsk, abia aştept să vorbesc cu el.

— Am să-l văd şi eu mîine. Noapte bună.

Sverdlov ieşi. Lenin îşi mai apăsă o dată tîmplele, îşi trecu palma peste frunte, de parcă ar fi vrut să-şi ia durerea, făcu cîţiva paşi prin odaie şi se aşeză.

În cabinet intră secretara.

— Vladimir Ilici, a venit Vinogradov.

Cînd Vinogradov intră, Lenin se ridică în întîmpinarea lui.

— Bună seara, tovarăşe Vinogradov. Ce veşti bune îmi aduci? Vinogradov rîse.

— Să vedeţi, Vladimir Ilici, abia am fost ales... V-am adus listele... Ne-am întrunit de cîteva ori şi... poftim, uitaţi-vă.

Lenin îşi aruncă privirea pe liste.

— S-a scremut muntele ca să nască un şoarece! — zise el aspru şi începu să se plimbe cu paşi iuţi. Tovarăşe Vinogradov, eşti om tînăr, te rog să-mi spui: de unde la noi această capacitate uluitoare de a îneca orice iniţiativă minunată în mlaştina birocraţiei?

— Vladimir Ilici, Comisia pentru monumente, al cărei secretar sînt, a fost înfiinţată foarte recent. Neam întrunit abia de patru ori.

— Nu „abia", ci „deja" de patru ori... rîse Lenin. Lunacearski n-a venit, te-a*

---

*A.V.Lunacearski(1875-1933)--publicist, dramaturg, eseist. După Revoluţia din Octombrie a fost mulţi ani comisar al poporului pentru învăţămînt.

trimis pe dumneata. El şi Pokrovski răspund direct pentru această tărăgăneală de neiertat!

— Anatoli Vasilievici e plecat, cum ştiţi, în gubernia Tula, după grîne...

Faţa lui Lenin se îmbună.

— Da, ştiu... Şi totuşi e vinovat... A trecut atîta timp, iar noi n-am făcut încă nimic pentru înfrumuseţarea Capitalei. Măcar dumneata, tovarăşe Vinogradov să înţelegi de ce avem nevoie de acest lucru. Am obosit să tot repet.

Lenin se apropie de Vinogradov, îl apucă cu un aer confidenţial de un nasture de la haină, şi, ba trăgîndu-l spre dînsul, ba îndepărtîndu-l, îi spuse:

— Visăm toţi la timpul cînd Moscova noastră, Piterul nostru toate oraşele noastre vor fi mai frumoase, mai înverzite, vor avea parcuri uriaşe, pieţe în care se vor plimba şi se vor recrea masele de oameni ai muncii. Revoluţia înseamnă şi frumuseţe. Vom dărîma monumentele care în afară de ură faţă de Romanovi** şi slugoii lor, nu inspiră nimic. În locul lor vom ridica altele în cinstea marilor figuri ale omenirii, ca semn al admiraţiei şi respectului nostru. Dar la noi numai listele se întocmesc de vreo două luni şi tot nu sînt gata.*

Luă iar lista.

— Unde-i Byron? Garibaldi? Unde credeţi că trebuie ridicată statuia lui Lev Tolstoi?

— Încă nu ne-am gîndit.

— Şi încă ceva. Esenţial. Cine va face aceste monumente? Atrageţi tot ce avem mai talentat în Rusia.

Lenin îl aşeză cu forţa pe Vinogradov în fotoliu şi luă loc în faţa lui.

— Ce profesie ai?

— Sînt arhitect.

— Şi în acest domeniu avem foarte mult de lucru.

— Ştiu, Vladimir Ilici, a şi fost creată o comisie ca a noastră. I-au găsit şi un nume: „Comisia pentru restaurarea monumentelor de arhitectură".

— Au intrat mulţi nechemaţi în această comisie. Am văzut proiectele lor. Aproape că nu-i unul care să nu preconizeze transformarea minunatelor noastre edificii într-un soi de căzărmi, care cică ar fi mai potrivite cu epoca revoluţiei. Nu ştiu de unde această dorinţă, aproape perversă de a distruge ce e frumos, de a uniformiza, de a face totul o apă şi un pămînt. Îţi poţi imaginea un oraş făcut tot din cazărmi geometrice care seamănă ca două picături de apă? Nu, astfel de oameni n-au ce căuta alături de noi.

Intră secretara şi îi predă lui Lenin un dosar. Lenin se uită la ceas...

— Iartă-mă, tovarăşe Vinogradov, te-am reţinut cam mult. Uite cum facem: peste o săptămînă te aştept cu proiectul decretului „Monumentele Republicii". Ia legătura cu Lunacearski şi revedeţi listele încă o dată, pentru a cincea şi ultima oară...

Lenin reţinu mîna lui Vinogradov într-a lui şi îi spuse:

— Să fie frumos şi fără excese. Trebuie să luptăm contra îngustimii de vederi.

Vinogradov plecă.

Lenin examină listele aduse de secretară şi ridică receptorul:

— Te rog să scrii. Zadonsk, Comitetul executiv, tovarăşului Boldîrev. Acţionaţi drastic împotriva chiaburilor şi a eserilor de stînga cu care au intrat în cîrdăşie. Faceţi apel la ţărănimea săracă. Organizaţi-o.

Lenin puse receptorul, se aşeză în fotoliu, se lăsă pe spate, închise ochii şi rămase o vreme nemişcat. Telefonul sună din nou. În aceeaşi clipă intră în cabinet un bărbat în vîrstă, scund, cu înfăţişarea de muncitor. Lenin zîmbi, ieşi în întîmpinarea lui, îi strînse mîna tare, îl invită să ia loc şi abia după aceea ridică receptorul.

— Alo. Da, da. Nadea, am să vin repede. Numai să vorbesc cu Kaiurov şi vin. E la mine. Cum să arate, bine...

— Transmite-i complimente din partea mea — interveni Kaiurov.

— Îţi transmite complimente. Bine, îi spun. Fii liniştită...

Terminînd convorbirea, Lenin se întoarse spre Kaiurov.

— Mă bucur că te văd tovarăşe Kaiurov. Am întrebat de cîteva ori de dumneata, bine că ai venit. Ei hai, povesteşte, povesteşte, te ascult cu toată atenţia.

Kaiurov tăcea; Lenin aştepta, nu voia să-l zorească.

— Se cheamă că la noi s-a instaurat dictatura proletariatului, dar proletariatul moare pe capete, începu Kaiurov în sfîrşit. Foametea a alungat mulţi muncitori din Piter în provincie. Şi ce ne-am zis, eu cu băiatul, să mergem să vedem şi noi ce se întîmplă acolo. Am plecat în gubernia Simbirsk, de unde sînt de loc. Am întîlnit acolo tovarăşi vechi din 1905-1907, azi menşevici şi eseri, în majoritate. Ţăranii trag spre ei. Ne-am înfruntat puţin, fără să ajungem la păruială, dar nici mult n-a fost. „Căraţi-vă de aici — ne-au spus — cu puterea voastră sovietică cu tot". Nu pricepeam de unde atitudinea asta, chiar şi la ţăranii săraci. Am încercat să mă lămuresc.

— Şi?

— Cu o săptămînă înainte trecuse pe acolo un detaşament de rechiziţie.

— Aha, şi s-au supărat că li s-a luat surplusul?

— Nu te grăbi, Vladimir Ilici. Aşa am crezut şi eu. Dar n-a fost aşa. Surplusul l-au luat nu de la chiaburi, care au dat mită, ci de la săraci, şi nu surplusul, ci tot, înţelegi? Tot!

— Şi ce ai făcut?

---

* Piter — numele familiar al Petrogradului.

** Romanov — dinastie de ţari ruşi (1613-1917). A fost înlăturată după revoluţia din februarie 1917.

— Am încercat să descurc firele poveștii ăsteia. Drăguțul de detașament se plimbase prin întregul raion. Le-am dat de urmă și am vrut să-i cunosc și eu. Comandant este un oarecare Krasovski. L-am întrebat de ce a procedat cum a procedat. Ce să fac — îmi spune — dacă trebuie să scot din fiecare sat douăzeci de căruțe de grîu? Scot. Și chiar scoate. Dacă ar da numai cincisprezece căruțe, l-ar trimite în judecată, așa cum avertizează telegramele voastre amenințătoare. Iar de la săraci scoți grînele mai lesne decît de la chiaburi. Am hotărît să merg și eu cu detașamentul. Am ajuns la Kuskovo, un sat prăpădit, mai mult țărani săraci. I-am adunat, le-am vorbit, le-am explicat situația și ne-au sărit imediat în ajutor, arătîndu-nii chiar ei pe chiaburi și ajutîndu-ne să luăm de la aceștia surplusul. Am adunat grînele, fără să tragem un foc de armă, o parte am împărțit-o săracilor, iar restul l-am trimis la oraș.

— Așa a făcut și Șlihter ! exclamă Lenin. A adunat grîul dintr-un județ întreg, fără un foc de armă! Așa ar fi ideal, însă din păcate, avem puțini oameni ca el. Ne-ar trebui vreo zece mii de funcționari inteligenți, dar nu-i avem.*

— Și nouă nu ne-a mers decît într-un sat, Vladimir Ilici. În alte părți a trebuit să ne ascundem. Am plecat la Simbirsk pe jos și pe drum m-am interesat pe la oameni cum stau lucrurile. Erau supărați foc pe noi. În județul Senghilei am dat peste un sătuc care fusese ras de pe fața pămîntului cu artileria. De ce? Satul nu dăduse grîne și cai pentru armată. Și cine nu dăduse? Chiaburimea. Ei bine, s-a găsit un deștept care a adus artileria și i-a făcut praf pe toți — pe bogați și pe săraci, de-a valma. Văzînd eu toată nelegiuirea asta am înțeles, Vladimir Ilici, că puterea sovietică este amenințată de o mare primejdie. Am greșit pe undeva față de țărani. Dacă merge tot așa ne spintecă țăranii...

— Și încă cum — replică Lenin zîmbind. Or să vă arate ei vouă, tovarăși — și n-ar fi pentru prima oară, dacă nu le veniți de hac chiaburilor, înainte de a vă veni ei vouă...

— De ce rîzi, Vladimir Ilici, în caz de ceva o pățești și dumneata.

— Bineînțeles. Ne vor spînzura pe amîndoi de același stîlp! Nu rîd, mă bucur: observațiile dumitale sînt foarte interesante, iar concluziile cît se poate de juste. Și ce propui?

— Uite ce propun. Punctul unu. Ca să salvăm cuceririle revoluției, trebuie să trimitem la sate toate elementele proletare sovietice pentru organizare și propagandă în rîndul țărănimii sărace, deoarece eserii și menșevicii, înfrînți la oraș, s-au refugiat la țară și duc acolo o campanie violentă împotriva puterii sovietice. În cursa lor cad și țărani săraci. Punctul doi. Să trimitem pe Volga vreo două tunuri în ajutorul gardiștilor roșii care luptă contra albilor. Asta le-ar ridica moralul. Punctul trei. Să fie avertizate toate detașamentele de rechiziție că vor fi trase la răspundere cu toată severitatea pentru denaturarea politicii puterii sovietice la sate și să fie împușcați exemplar cîțiva șperțari și ticăloși. Punctul patru. Să plătim mai mult pe grîu, să nu ne zgîrcim chiar aici, pentru ca țăranul să simtă că are un avantaj. Punctul cinci. Întregul proletariat care n-are de lucru să fie trimis la țară, pe de o parte ca să scăpăm de foamete, iar pe de altă parte, ca să întărim poziția țărănimii sărace, care cu ajutorul muncitorilor va da o ripostă contrarevoluției. Cam asta ar fi, Vladimir Ilici.

— Ai înțeles perfect de bine ceea ce nu constituie un secret pentru nici un marxist: chiaburimea urăște puterea sovietică și o va doborî în mod sigur dacă muncitorii nu vor preîntîmpina atacul chiaburilor asupra sovietelor. Pentru aceasta e nevoie de deplasarea masivă a proletariatului la sate. Te rog să vii mîine să iei o scrisoare pentru muncitorii din Piter, am s-o scriu la noapte. Caută să-i convingi pe cei care se mai îndoiesc că revoluția este în primejdie. Nu o poate salva decît plecarea masivă a proletariatului la sate.

Lenin îi întinse mîna lui Kaiurov.

— Nu-mi iau rămas bun. Amînăm discuția noastră pe mîine. Să treci neapărat pe la Sverdlov și pe la Trotki și să le povestești și lor ce mi-ai povestit mie. Te aștept mîine dimineață, la zece.

Lenin stinse lumina și ieși pe coridor. În ușa apartamentului auzi în urma lui pași grăbiți. Se întoarse brusc: era Sverdlov, foarte agitat.

— Vladimir Ilici — Sverdlov respira greu — presa suedeză și austriacă scrie că se așteaptă ca Germania să ceară să trimită la Moscova un regiment pentru paza ambasadei sale. Mi-a telegrafiat adineaori Cicerin, te-a căutat și pe dumneata, dar nu te-a mai găsit.*

*— Uite cum plătim pentru doamna Spiridonova** și prietenii ei. Să mergem, Iakov Mihailovici...*

Și porniră înapoi spre cabinetul președintelui Consiliului Comisarilor Poporului.

În românește de:
Iulia CRISTEA-SCUTARU

---

* A. G. Șlihter (1868-1940) — om politic și de stat sovietic.

* G.V. Cicerin (1872-1936) — comisar al poporului pentru Afacerile Externe ale U.R.S.S. între anii 1918-1930. Vezi și **Magazin istoric**, nr. 4/1969.

** Maria Spiridonova (1884-1941) — lider al partidului socialiștilor revoluționari eseri.

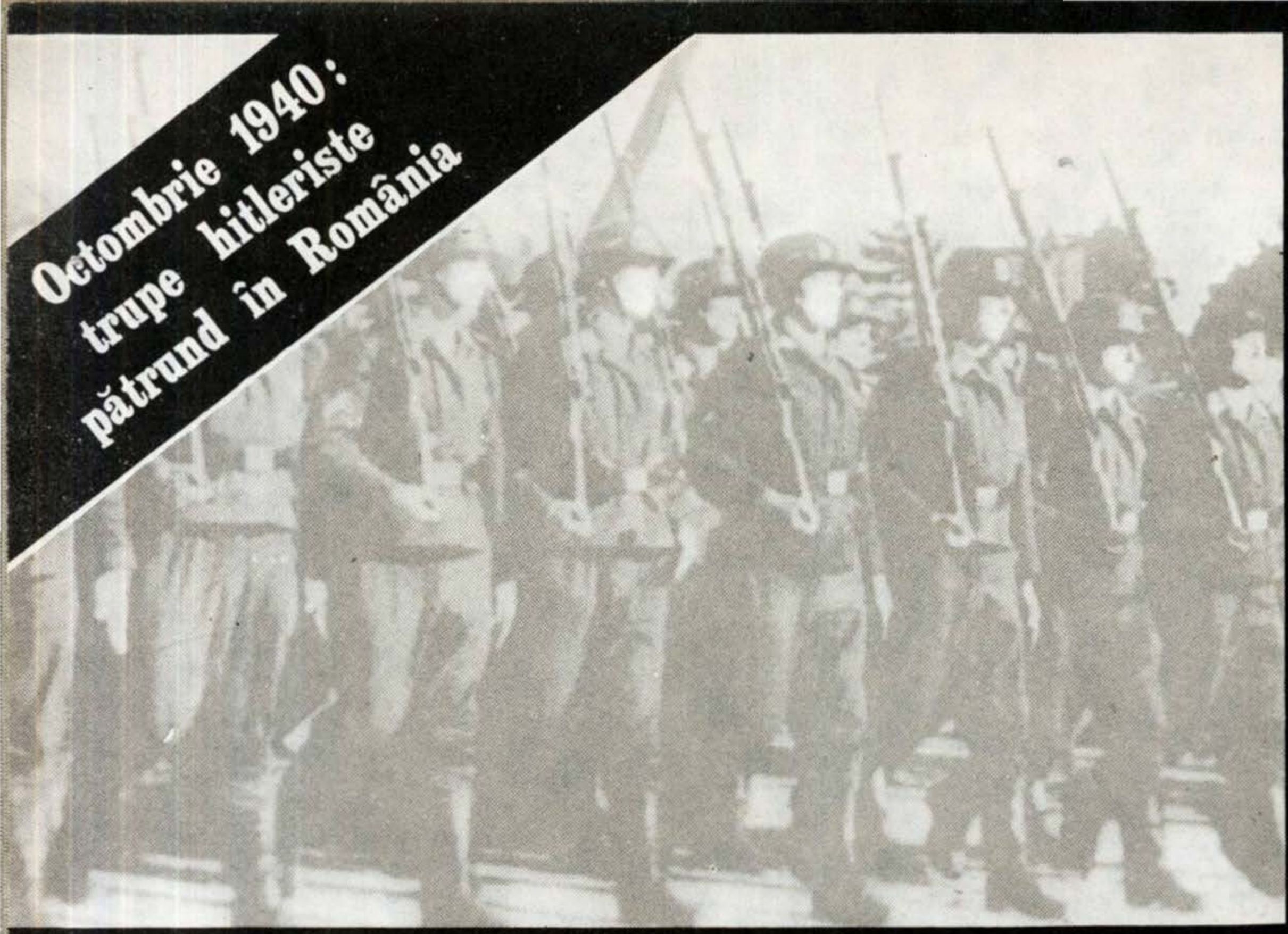

MUSAFIRI NEDORIȚI

A. SIMION

„Este necesar, prin urmare, să se evite și cea mai mică aparență de ocupație militară a României și să se dea de la început transferului de unități militare în această țară caracterul unei trimiteri de misiune a Wehrmachtului german avînd trupele de instrucție necesare[1]". **Acesta era conținutul esențial al directivei semnată de Hitler la 10 octombrie 1940 și adresată comandanților trupelor armatei terestre și forțelor aeriene care intrau în componența Misiunii militare germane din România și potrivit căreia le era clar subliniată „poziția cheie pe care o ocupă România în Balcani". Necesitatea politică ce dicta camuflarea adevăratului scop al intrării trupelor hitleriste în țara noastră era și ea subliniată în același document, atrăgîndu-se atenția că prezența militară a Germaniei în acest teritoriu afecta „în modul cel mai hotărît relațiile noastre [ale Reichului] cu celelalte țări balcanice, cu Italia și în special cu Rusia Sovietică".**

[1] **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D, volume XI, September 1, 1940 — January 31, 1941, London: Her Majesty's Stationery Office 1961, doc. 171 (în continuare sursa va fi menționată prescurtat **D.G.F.P.**).

În căutarea omului de încredere

În cadrul planurilor expansioniste ale fascismului german, România reprezenta unul din obiectivele importante care oferea hitleriștilor, în afara bogatelor resurse materiale, și dobîndirea unor noi poziții strategice în vederea înfăptuirii politicii de expansiune spre răsărit, exprimată prin formula „Drang nach Osten".

Căpeteniile hitleriste concepuseră includerea României în „spațiul vital german", fie printr-o agresiune militară, fie pe calea sprijinirii instaurării unui guvern român filogerman, care să alăture țara politicii hitleriste. Proiecte privind ocuparea prin forța armelor au fost date în vileag în repetate rînduri: în martie 1939 (în momentul cotropirii Cehoslovaciei), ca și în septembrie același an, în zilele imediat următoare înfrîngerii și ocupării Poloniei.

Evoluția evenimentelor în a doua parte a anului 1940 a dat însă Germaniei hitleriste posibilitatea să aleagă varianta care-i permitea să-și camufleze scopurile. Spre sfîrșitul verii, situația politică internă și externă a României s-a agravat foarte mult. Sprijinite direct de Berlin, cercurile politice prohitleriste, în special Garda de fier, au făcut presiuni puternice pentru acapararea puterii. Înfrîngerea militară a Franței și izolarea Angliei au pus România în situația de a se afla singură în fața agresiunii hitleriste. Sub presiunea grupurilor fasciste din țară și a amenințărilor Germaniei, Carol II, în efortul său disperat de a-și păstra tronul, a încercat o reorientare a politicii externe a țării în sensul apropierii de cel de-al III-lea Reich. La 1 iulie 1940, el a cerut ministrului german din București, Wilhelm Fabricius, să comunice la Berlin că s-a hotărît pentru „o strînsă colaborare cu Germania în toate domeniile"; cu același prilej el a propus lui Hitler să trimită la București o misiune militară germană. Pentru cercurile conducătoare ale celui de-al III-lea Reich, Carol II nu oferea însă nici o garanție, el fiind considerat mult prea legat de interesele anglo-franceze pentru a putea duce la îndeplinire politica de orientare spre Berlin. Stăpîn pe cea mai mare parte a Europei, Hitler dorea categoric instaurarea în România a unui guvern fascist, subordonat Reichului. În acest scop hitleriștii i-au împins pe generalul Antonescu și pe legionari spre putere. Este semnificativ faptul că Berlinul a acordat sprijin viitorului dictator român după ce Antonescu s-a arătat de acord să primească o misiune militară germană și să inițieze strînse legături economice cu Germania[2]. Fabricius, care se considera „cel mai intim sfătuitor al lui [Antonescu]" aprecia: „Cred că în persoana lui am găsit un om în fruntea guvernului român, care este ferm hotărît să îndeplinească importantele noastre cereri aici"[3].

Hitler s-a grăbit să profite de împrejurări și sub formula trimiterii unei misiuni și-a realizat, de fapt, obiectivul principal politico-strategic față de țara noastră: acapararea resurselor economice și subordonarea ei politică și militară. Evenimentele au cunoscut o desfășurare precipitată.

Eforturi pentru salvarea aparențelor...

În ziua de 7 septembrie 1940, Antonescu a avut o convorbire cu colonelul Alfred Gerstenberg — atașatul militar al Reichului la București. Cu acel prilej el a solicitat ofițeri germani ca profesori la Școala Superioară de Război și a „cerut" trimiterea unor unități germane de blindate și aviație în România[4].

La 12 septembrie, Fabricius a primit o telegramă din partea Ministerului de Externe al Germaniei în care se arăta că „Führerul a ordonat, în principiu, trimiterea unei misiuni militare în România" și, în acest scop, un ofițer superior german va veni la București, „probabil generalul von Tippelskirch, care să conducă convorbirile preliminare necesare". A doua zi, Fabricius a comunicat la Berlin că l-a informat pe Antonescu despre „ordinul Führerului" și despre „sosirea unui general la București".

Două zile mai tîrziu, generalul Kurt von Tippelskirch a sosit în capitala României și s-a întreținut cu generalul Antonescu. Șeful guvernului român a fost de părere că misiunea ce urma a fi trimisă în țara noastră nu trebuia „să depășească un număr limitat de unități", deoarece avea în vedere reacția populară precum și „serioase dificultăți internaționale". În privința sarcinilor trupelor germane, s-a stabilit ca acestea să fie formulate cît mai evaziv posibil, cam în sensul unei colaborări „cu comandamentul român la reorganizarea, dotarea și instruirea armatei române, pe baza experienței făcute de armata germană în campaniile din Polonia și Franța"[5]. Antonescu a făcut apoi propuneri privind componența misiunii, precizînd că unitățile respective urmau a fi înzestrate cu material și tehnică de luptă similare celor aflate în dotarea ce-

---

[2] **D.G.F.P.**, Series D, vol. XI, doc. 17.
[3] **Ibidem**, doc. 19.
[4] **Ibidem**, doc. 151.
[5] Arhiva M.A.I., pachet nr. 202, dosar 1842, filele 1-7.

lor mai bune unități ale armatei germane. Întreținerea efectivelor hitleriste cădea în sarcina statului român; alte detalii legate de venirea trupelor germane urmau a fi stabilite ulterior.

Întors la Berlin, la 18 septembrie, Tippelskirch a înaintat O.K.W.-ului un raport detaliat în legătură cu convorbirile avute la București. El arăta că Antonescu se temea de reacția poporului român față de prezența trupelor străine în țară și, pentru a motiva această prezență, ceruse ca materialul militar din dotarea misiunii germane să fie preluat de armata română, după ce trupele hitleriste își vor fi încheiat misiunea. „Este cu totul evident — preciza generalul hitlerist — că el [Antonescu] **dorește** [...] **să folosească această formulă** [...] **față de propria lui țară, ca fiind justificarea cea mai simplă pentru prezența forțelor germane** [**în România**]"[6].

În urma acestui raport, la 20 septembrie, Hitler și Comandamentul german au hotărît trimiterea urgentă în România a unor trupe germane de proporțiile unei divizii[7]. Ministerul de Externe nazist a fost însărcinat să examineze problema tranzitului unităților germane pe teritoriul ungar și să informeze guvernele prietene sau neutre despre trimiterea unei misiuni militare în România[8].

„...Efectiv în favoarea intereselor Germaniei..."

Din motive lesne de înțeles, căpeteniile hitleriste țineau foarte mult la aparențe. În nota prin care generalul Keitel — șeful Înaltului Comandament al Wehrmachtului — aducea la cunoștința ministrului de Externe german hotărîrea lui Hitler de a trimite trupe în România, se preciza că opinia publică trebuia să vadă în trimiterea misiunii militare gestul prin care Reichul voia să „ajute România, prietenă, în ce privește organizarea și pregătirea forțelor ei armate". Referitor la „**sarcinile reale, care nu trebuie să devină evidente nici pentru români, nici pentru propriile noastre trupe**", nota le preciza cu atîta claritate, încît nu mai rămîne loc pentru nici un fel de comentariu: **„a) să apere cîmpurile petrolifere de a fi acaparate de o terță putere sau de distrugere; b) să dea posibilitatea armatei române de a efectua sarcini diferite, corespunzător unui plan efectiv, elaborat în favoarea intereselor Germaniei; c) în cazul cînd vom fi siliți la un război cu Rusia Sovietică, să se pregătească pentru angajarea forțelor germane și române din direcția României"** (subl. a).

Același document reliefa și un alt aspect, tipic diplomației hitleriste. Încă înainte ca înseși convențiile încheiate cu Antonescu să fi intrat în vigoare, se și dăduseră dispoziții de încălcarea lor. „Amplasarea trupelor — preciza Keitel — **nu se va face, deci, așa cum se așteaptă românii,** împărțite în subunități mici, pe diviziuni de trupe românești, ci, după posibilitate, **în grupare compactă**"[9] (subl. a.).

Regimul de staționare și funcționare a Misiunii militare germane în România a fost stabilit de Înaltul Comandament al Wehrmachtului și de Ministerul de Externe nazist. În permanență forurile hitleriste au făcut un joc dublu: sub masca tratativelor de suprafață, menite să escamoteze adevăratul scop al prezenței germane în România și să-i lase lui Antonescu impresia că totul se va desfășura conform înțelegerilor realizate, autoritățile de resort naziste aveau un plan de procedură — ca să-i spunem așa — mult mai precis și care privea România ca pe o țară subordonată. Și evenimentele au relevat cu prisosință acest lucru.

Intrarea unităților hitleriste în țara noastră s-a produs într-un ritm foarte rapid, determinat de viteza de deplasare a unităților motorizate. În dimineața de 10 octombrie primele eșaloane au trecut linia de demarcație stabilită prin Dictatul de la Viena, iar seara s-au și instalat în mai multe puncte de pe Valea Prahovei. Autoritățile locale române civile și militare au fost luate prin surprindere, căci deși guvernul își dăduse acordul de principiu, data exactă a pătrunderii trupelor hitleriste în țară a fost comunicată la București abia în ultima clipă; o serie de detalii privind caracterul, staționarea și funcționarea misiunii nici nu fuseseră perfectate. Abia la 16 octombrie ministrul de Externe, M. Sturdza și generalul Al. Ioanițiu — șeful Marelui Stat Major — au primit dispoziții de la Antonescu să studieze condițiile concrete financiare și politice, în baza cărora urma să funcționeze Misiunea militară germană din România. Dar evenimentele au evoluat într-un singur sens — cel dorit de Germania. În numai cîteva zile, România a devenit în fapt o țară **ocupată.** Noua situație a fost remarcată cu promptitudine și de cercurile politice internaționale. Astfel „cu începerea zilei de 10 octombrie 1940, Roosevelt blochează toate bunurile românești din S.U.A. Luînd această măsură, **guvernul american se situează pe poziția că România ca și Belgia ș.a.m.d. trebuie considerată țară ocupată**"[10] (subl. a.).

---

[6] **D.G.F.P.,** Series D., vol. XI, doc. 75.
[7] **Ibidem,** doc. 80.
[8] **Ibidem,** doc. 166 și 169.
[9] **Ibidem,** doc. 84.
[10] Cf. Cristian Popișteanu: **România și Antanta Balcanică,** Ed. II, București, 1971, p. 305.

Consecințe...

Încălcarea suveranității României devenise fapt împlinit. În dimineața zilei de 12 octombrie, în gara Băneasa au sosit șeful misiunii — generalul de cavalerie Erik Hansen, generalul Wilhelm Speidel — comandantul forțelor aeriene și generalul Hauffe — șeful de stat major al misiunii. Trenul special a fost întîmpinat de M. Sturdza, generalul Al. Ioanițiu, miniștrii Germaniei, Italiei și Japoniei la București, reprezentanți ai Gărzii de fier. „Transporturile Misiunii militare [germane] în România — preciza un raport al Marelui Stat Major — s-au terminat în ziua de 11 noiembrie 1940"[11]. La acea dată în țara noastră se aflau 22 430 militari germani (290 ofițeri și 21 540 soldați). Aceștia au fost încartiruiți în localitățile: București, Mihai Bravu, Giurgiu, Brașov, Bod, Hălchiu, Codlea, Vulcan, Ghimbav, Rîșnov, Cristian, Făgăraș, Sibiu, Rîmnicu Vîlcea, Tîrgoviște, Cîmpina, Ploiești, Buzău, Rîmnicu Sărat, Focșani, Bacău, Roman; ofițerii au fost cazați în hoteluri, iar subofițerii și trupa în cazărmile din localitățile respective[12]. Trupele germane au fost astfel amplasate încît să poată ține sub control cele mai importante zone strategice ale României — Valea Prahovei, Valea Oltului, Capitala etc. — ceea ce ilustrează încă odată că sub masca unei misiuni, hitleriștii efectuaseră, de fapt, ocuparea militară a țării noastre.

Curînd s-a produs o nouă escaladă. Pentru a răspunde cît mai bine intereselor germane în această zonă, în decembrie 1940, misiunea a fost întărită cu noi unități. La 23 noiembrie, cu prilejul vizitei lui Antonescu la Berlin, Keitel l-a pus în situația de a accepta trimiterea „încă a unei divizii germane [de blindate], care să se adauge la unitățile de instructaj staționate în România. La această propunere, Antonescu a atras atenția asupra faptului că se vor „ivi dificultăți de ordin pur psihologic, dacă poporul va avea prilejul să compare propria lui subzistență cu rațiile primite de soldatul german". Dar, odată intrat în joc, el acceptă cu același prilej și propunerea „încartiruirii" în țară a altor mari unități germane, ce urmau a fi „lansate în Bulgaria și România, în eventualitatea cînd englezii ar obține, în cele din urmă, un cap de pod în Grecia"[13].

La 13 decembrie 1940, Hitler a semnat Directiva nr. 20 (codificat-operația „Maritza"), care avea în vedere invadarea Greciei. În acest scop, în România au fost deplasate — în trecere — noi mari unități. În ianuarie 1941, deci în numai 3 luni, efectivele hitleriste din România crescuseră, potrivit datelor Marelui Stat Major Român, de 8 ori, ajungînd la 170 639 soldați și s-au dublat încă odată (367 744) la sfîrșitul lunii februarie[14].

Documentele care stabileau condițiile juridice, politice și financiare ale staționării și funcționării Misiunii militare germane în România ne duc la aceeași concluzie: nu era vorba de o simplă misiune a Wehrmachtului, ci de trupe de ocupație. Militarii hitleriști se bucurau de privilegiul extrateritorialității, fiind scoși de sub jurisdicția română, chiar în cazul comiterii unor crime împotriva cetățenilor români sau cînd provocau daune bunurilor statului român. Scoaterea totală de sub controlul vamal a trenurilor și altor mijloace de transport germane și instituirea, pentru efectuarea operațiilor de vamă, a unor puncte de control formate din personal exclusiv german au limitat, încă de la început, posibilitățile statului român de a cunoaște mișcările de trupe și materiale dinspre și spre Germania. Totodată, militarilor hitleriști li s-a dat posibilitatea să trimită acasă pachete cu alimente și alte produse nesupuse controlului vamal, aceasta constituind, pînă la 23 august 1944, una din căile de scoatere de pe piața românească a unor imense cantități de bunuri, ce nu pot fi nici astăzi evaluate.

Potrivit protocolului[15] semnat la 22 octombrie 1940 de către generalul Nicolae Tătăranu, din partea română și consilierul de legație dr. Lohman, din partea germană, toate cheltuielile privind hrana, cazarea, transportul, soldele și alte sume necesare funcționării aparatului militar german reveneau statului român, care se obliga să plătească lunar o sumă forfetară de 100 milioane lei[16]. Imensele cheltuieli făcute cu prilejul instalării Misiunii militare germane în România, precum și pentru întreținerea acesteia l-au îngrijorat chiar și pe Antonescu. La numai cîteva zile după intrarea trupelor hitleriste în țară, la 3-5 noiembrie 1940, el a avut convorbiri cu Karl Clodius — adjunctul însărcinatului cu probleme economice al Reichului la București. Prezentîndu-i comparativ sumele alocate pentru misiune cu cele afectate

---

[11] Arh. M.F.A.—M.St.M., dosar 457/647, f. 217.
[12] Arh.M.A.E, fond România-general, vol. 282/1940, f. 129.
[13] D.G.F.P., Series D., vol. XI, doc. 388.
[14] Arh. M.F.A.—M.St.M., dosar 457/674, f. 219 și 358.
[15] Arh. M.F.A.—M.St.M., dosar 1041/50, f. 75-90.
[16] Ibidem, dosar 219, f. 40.

unor unități românești similare ca efectiv, el arăta că pentru germani se cereau 175 milioane lei lunar, iar pentru trupa română doar 94 milioane lei. După aceste tratative s-a stabilit suma de 100 milioane lei, dar în realitate, ele au fost mult mai mari.

Prezența în România a Misiunii militare germane a costat statul român sume uriașe, constituind o grea povară pentru popor. Într-un memorandum trimis, în februarie 1943, lui Adolf Hitler, Antonescu arăta: „România, deși nu avea inițial decît obligația de a da 100 milioane lei lunar pentru Misiunea militară germană și aceasta numai pe timpul mărginit al folosirii ei, a fost totuși **silită,** prin cereri succesive începute în faza premergătoare războiului cu Rusia, să finanțeze cu 35 miliarde lei nevoile armatei germane intrate pe teritoriul său" [este vorba de cheltuielile generale de pînă în februarie 1943][17].

În decursul celor aproape patru ani cît au staționat în România, pretențiile hitleriștilor au crescut continuu, astfel încît contribuția statului român ajunsese, în vara anului 1944, la circa 3 miliarde lei lunar[18]. Din octombrie 1940 și pînă în august 1944, suma cheltuită de statul român pentru întreținerea trupelor Misiunii militare germane a atins cifra de 67 miliarde lei (valuta 1938)[19]

„Afară cu armata de ocupație!"

Pătrunderea trupelor germane în România a fost întîmpinată cu profundă nemulțumire și ostilitate fățișă de către poporul român. Masele populare au văzut în unitățile hitleriste venite în România principalul instrument cu ajutorul căruia al III-lea Reich își asigura subordonarea economică și politică a țării noastre. În același timp, pentru poporul român trupele germane reprezentau acea forță brutală sub a cărei amenințare granițele țării fuseseră sfîrtecate în august 1940, iar la conducerea țării se instalaseră cele mai reacționare cercuri politice.

Formele sub care populația românească și-a manifestat ostilitatea față de prezența trupelor germane pe teritoriul României au fost variate. Expresia cea mai clară a atitudinii patriotice a poporului român a constituit-o demonstrația desfășurată la Obor (București), la 3 noiembrie 1940, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, cu prilejul căreia participanții au scandat lozincile lansate de comuniști: „Jos fascismul!", „Vrem independență națională!", „Afară cu armata de ocupație!"[20]. De asemenea, numeroși cetățeni au refuzat cartiruirea trupelor germane și aprovizionarea lor, au protestat împotriva actelor de brutalitate ale militarilor hitleriști. În sintezele informa-

tive alcătuite de diferite organe de stat în perioada respectivă, se puteau citi relatări de acest fel: „Populația română nu privește cu ochi buni prezența trupelor germane și de aceea se dă naștere la diferite incidente cu militari germani"; „Starea de spirit a populației din regiunea Făgăraș și Sibiu este vădită contra unităților germane sosite în țară. Se manifestă convingerea, în special în pătura intelectuală, că războiul va fi cîștigat de Anglia"; „În județul Vlașca populația refuză a vinde alimente grupului german care încadrează postul de pîndă din comuna Arsache...". La Bacău, militarii germani aparținînd unor unități motori-

[17] Arh. M.A.E., fond 71, Germania, vol. 91.
[18] Arh. M.F.A., — M.St.M., dosar 1041/50, f. 183, dosar 457/693, f. 911-912.
[19] **Procesul marii trădări naționale,** București, 1946, p. 285.
[20] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 3, mapa 824.

zate, „au fost nevoiți a cere să fie cartiruiți la hoteluri, întrucît majoritatea populației i-a primit cu răceală"[21].

Au fost numeroase cazurile în care, jigniți în sentimentele lor patriotice, ofițerii români și-au manifestat deschis ostilitatea față de prezența trupelor hitleriste în țară. Un document emanînd, de la Marele Stat Major, menționa cazul unui ofițer român care, aflat la cîmpul de instrucție cu subunitatea pe care o comanda, în momentul cînd un ofițer german s-a apropiat pentru a urmări desfășurarea exercițiilor, și-a adunat soldații și a părăsit locul în mod ostentativ[22]. La 14 octombrie, un grup de ofițeri rezerviști și-au exprimat temerea că „prezența trupelor germane în țara noastră să nu aibă ca scop ocuparea României"[23]. Atitudinea ostilă a populației românești era atît de evidentă, încît un ofițer german declara: „Venim din Bretania, [dintr-o] țară ocupată, unde am găsit o primire mai puțin ostilă decît aici — la Craiova — în țară prietenă"[24].

Încercînd să descifreze cauzele care determinau această stare de spirit profund ostilă, unul din documente arăta: „Ofițerii și subofițerii [...] nu văd cu ochi buni faptele de brutalitate ale trupelor germane care atacă și distrug popoarele mici, care caută să-și păstreze libertatea nevrînd altceva. Nu văd cu ochi buni... și pentru faptul că din cauza lor [germanilor] și sub patronajul și aprobarea lor ni s-au ciuntit granițele"[25].

Sentimentele antihitleriste din sînul armatei române au alarmat guvernul și Ministerul Apărării Naționale. În consecință, au fost date o serie de ordine în unități prin care li se cerea ofițerilor și soldaților să manifeste o atitudine prietenoasă față de germani. „Comandamentele de toate treptele trebuie să urmărească ca prin toate mijloacele să determine relațiuni strînse și de bună camaraderie între ofițerii români și cei germani — se arăta într-un ordin al M.St. M. din 24 aprilie 1941. Domnii comandanți de M[ari] U[nități] nu vor tolera nici o abatere de la prescripțiunile acestui ordin și vor sancționa sever orice încălcare, raportînd imediat Marelui Stat Major"[26].

În ciuda acestui ordin categoric și a intervențiilor personale ale lui Ion Antonescu, atitudinea militarilor români, a întregului nostru popor, față de ocupanții hitleriști a continuat să se manifeste cu o amploare mereu crescîndă și în perioada următoare.

Apărător al intereselor vitale generale ale întregului popor român, interpret fidel al sentimentelor patriotice ale maselor, al aspirațiilor lor de libertate și unitate națională, Partidul Comunist Român a desfășurat o consecventă și sistematică muncă politică pentru demascarea dictaturii militare-fasciste, a politicii acesteia de subordonare a intereselor țării Reichului hitlerist. În documentul intitulat **Punctul nostru de vedere** elaborat la 10 septembrie 1940, P.C.R. avertiza poporul român că dictatura militară-gardistă pregătea invadarea României de către armata germană. În manifeste, articole de presă, fluturași etc. P.C.R. a dezvăluit scopul intrării trupelor hitleriste pe teritoriul României, caracterul lor de forțe de ocupație. „România este cotropită de armatele germane de ocupație — sublinia un manifest al P.C.R. din decembrie 1940 — zilnic continuă să invadeze țara noi forțe militare germane"[27] În același sens, un alt manifest editat de Comitetul P.C.R. al sectorului Albastru din Capitală arăta: „România nu poate fi liberă și independentă, poporul român nu poate fi fericit, atîta timp cît țara va fi cotropită de hoardele nemțești. Numai prin nimicirea lui Hitler, numai alungînd din țară hienele cotropitoare, numai alungînd de la guvern pe Antonescu, România va putea deveni liberă și independentă"[28].

Atitudinea ostilă a poporului român față de ocupanții germani, care avea să cunoască o amploare sporită odată cu antrenarea țării în războiul dezlănțuit de Hitler împotriva Uniunii Sovietice și a pierderilor imense umane și materiale suferite pe front a constituit una dintre premisele favorabile organizării de către P.C.R., în colaborare cu celelalte forțe patriotice și democratice naționale, a mișcării de rezistență antifascistă, antihitleristă, care a culminat în zilele lui august 1944, cînd întreaga națiune română s-a ridicat la luptă pentru alungarea din țară a trupelor cotropitoare, pentru refacerea hotarelor ciuntite în urma Dictatului de la Viena și redobîndirea deplinei independențe și suveranități a patriei.

---

[21] Arh. M.F.A., — M.St.M., dosarul nr. 725/1, filele 2-19.
[22] **Ibidem**, dosarul nr. 293/67, fila 350.
[23] **Ibidem**, dosarul nr. 725/1, filele 2-19.
[24] **Ibidem**, filele 45-47.
[25] **Ibidem**, dosarul nr. 305/144, fila 70.
[26] **Ibidem**, dosarul 306/55, fila 120.
[27] Arh.M.F.A.—M.St.M., dosarul nr. 337/58, fila 377.
[28] Arh. I.S.I.S.P. Cota XXV-2, M.v. 1114.

JOSÉ SAN MARTIN, CONDORUL ANZILOR

DUMITRU ALMAŞ

S-ar putea ca, în misterioasa-i retragere în singurătatea de la Boulogne sur Mer, echivalentă cu un surghiun voluntar, José San Martin să fi cugetat adînc (asemeni lui Napoleon în Insula Sf. Elena) asupra faptelor sale și asupra destinului rezervat eroului în istorie. S-ar putea ca, pînă în 1850, cînd a coborît în mormînt, să fi retrăit de zeci, de sute, de mii de ori bătăliile cîștigate, acolo, în Anzi, și să se fi minunat el însuși de propriile isprăvi, uluitoare și azi, după un veac și jumătate.

S-ar putea să le fi uitat sau să se fi prefăcut că le uită. De fapt, ele erau înscrise de pe atunci cu neștearsă slovă în istoria popoarelor Americii Latine. José San Martin, stins în singurătate și uitare, într-un posomorît orășel francez de pe țărmul Mînecii, a fost, de fapt, un personaj de legendă. Un remarcabil erou al luptei de eliberare a popoarelor Americii de Sud, supuse colonialismului spaniol. A fost unul din acei corifei ai războiului de independență dintre 1810 și 1825, purtat de sud-americanii creoli, amerindieni, negri, mulatri, metiși, împotriva stăpînirii lui Ferdinand VII, regele Spaniei, restaurat de Congresul de la Viena în 1815 și sprijinit de politica și de forțele intervenționiste ale Sfintei Alianțe. A fost unul dintre numeroșii și temerarii eroi ai libertății de la începutul veacului XIX și unul dintre eliberatorii popoarelor de sub jugul colonialismului spaniol și al tiraniei.

A fost confratele de luptă și, pînă la un punct, și de idealuri, al lui Paez, Sucre, O'Higgins, Morelos, Hidalgo, confratele acelei falange de viteji, în fruntea căreia strălucește Simon Bolivar. Dar dintre toți acești mari luptători, argentinianul José San Martin se aseamănă și se deosebește de Simon Bolivar, mai mult ca oricare dintre contemporani și dintre confrați. De ce?

Un tînăr ofițer se răzvrătește

Să încercăm a răspunde, prin cîteva din faptele săvîrșite și înscrise în istoria vremii. S-a născut în Uruguay, în localitatea Yapeu, ca fiu al lui don Juan de San Martin, ofițer, locotenent-guvernator al administrației spaniole din acea regiune. Era deci un creol, din nobilime. Ziua de naștere: 25 februarie 1778. Venise pe lume cu nouă ani mai tîrziu decît Napoleon Bonaparte și cu cinci ani înaintea lui Bolivar (născut în 1783). Se numea José de San Martin y Matorras.

De la vîrsta de opt ani a trăit în Spania, unde și-a făcut și studiile. A nutrit o mare pasiune pentru matematică. De altfel, modest, tăcut, retras, foarte ordonat, susținea că în viață organizarea e totul. Îmbrățișînd cariera armelor, a căutat să dea tacticii și strategiei militare valori matematice. Încă foarte tînăr, a participat la o serie de bătălii, pe uscat sau pe mare, împotriva francezilor, a portughezilor ori a englezilor, atît ca ofițer în armata terestră cît și în marină. Și-a făcut astfel o pregătire complexă: infanterist, cavalerist și marinar. Se dovedea a fi un tînăr ofițer înzestrat cu mare putere de muncă și un excepțional simț al organizării. E vrednic de reținut că s-a bătut și cu armatele generalilor lui Napoleon, în timpul invaziei în Spania, că a participat chiar la răsunătoarea victorie de la Bailen, unde partizanii rezistenței spaniole au luat prizonieră armata generalului Dupont. A figurat deci printre ofițerii ce pricinuiseră o gravă știrbire faimei de invincibilitate care aureola armata lui Napoleon. Tocmai de aceea, cînd Napoleon a intrat el însuși în Spania și a cîștigat victoria de la Somo Sierra, José San Martin, ca și alți tineri spanioli, s-a refugiat în Anglia.

Așa cum s-a întîmplat mai apoi și cu alți fruntași ai luptei antispaniole din America Latină, ca, de pildă, Bolivar însuși, José San Martin, cunoscînd suferințele popoarelor din coloniile spaniole din America de Sud, a îmbrățișat cu entuziasm cauza luptei împotriva coloniștilor spanioli pentru libertate. În timpul cît s-a aflat în refugiu, la Londra, a aderat la diverse societăți secrete, s-a împrietenit cu tineri creoli, care, însuflețiți de marea lumină a libertății, inițiau lupta pentru independență a popoarelor din America Latină. Și și-a reamintit că, în fond, era un creol, care avea multe răfuieli cu „peninsularii". În martie 1812 s-a reîntors la Buenos Aires. Aici, împreună cu Carlos Alvear, a trecut la organizarea temeinică a unei lupte, pe care mulți o vedeau doar prin prizma diformantă a entuziasmului romantic. I s-a încredințat organizarea armatei patriotice argentiniene. Și, la scurt timp, a început bătălia împotriva armatei regaliste spaniole care, deși pierduse puterea în metropola ocupată de Napoleon, continua a exercita teroarea în colonii.

O stăpînire tiranică și absurdă

Dar, ca să înțelegem această trecere de la lupta împotriva ocupanților francezi la acțiunea deschisă anticolonialistă este necesar un cuvînt despre viața popoarelor din această Americă Latină.

Încă din a doua jumătate a veacului XVII, sub aparent solida stăpînire spaniolă, în acest continent tiranizat de „peninsulari", de administrația și armata regală, începea să ardă focul revoltei. Creolii, amerindienii, negrii, metișii, mulatrii* se ridicau împotriva administrației civile și eclesiastice exercitată de „peninsulari", în numele regelui din Madrid. În teritoriile din care stăpînii colonialiști storceau, fără milă, bogățiile, de la aur și cupru, pînă la fructe și zahărul din trestie, de la pieile și lîna turmelor din llanos și pampas pînă la peștele din La Plata, în regiunile unde biserica stăpînea încă din vremea conquistadorilor mai mult de o treime din terenurile productive, în orașele unde meseriile și comerțul erau un monopol al metropolei, în continentul în care spiritul inchiziției continua să dăinuie, în această parte a lumii unde tiparul era interzis, iar lectura cărților lui Voltaire ori Rousseau conta drept un atentat împotriva dreptei cre-

---

* Numim creoli, albii născuți și crescuți în colonii, spre deosebire de „peninsulari", spaniolii care veneau din metropolă, din Peninsula Iberică, în calitate de militari, negustori sau funcționari, se îmbogățeau și se întorceau acasă. Amerindienii sau pieile roșii sînt urmașii băștinașilor precolumbieni, care în Mexic s-au numit, în genere, azteci, iar în Peru incași. Metișii au rezultat din amestecul albilor cu amerindienii, iar mulatrii din amestecul albilor cu negrii.

dințe catolice, era firesc ca nemulțumirile să sporească pe măsura apăsării colonialiste. Dar și pe măsura dezvoltării conștiinței umane, a ideilor de libertate, o dată cu izbînda celor treisprezece colonii anglo-saxone din America de Nord în lupta lor împotriva stăpînirii britanice, între 1774 și 1783 sau a revoltei negrilor din Haiti, conduși de Toussaint l'Ouverture (1796-1802).

La început amerindienii, iar mai apoi și metișii, negrii și chiar creolii, s-au angajat periodic în luptă. Comunerosii* din Paraguay, conduși de José de Antequera și de Fernando Mompox s-au răsculat în 1721. Llanerosii** din Venezuela s-au răzvrătit în 1749 și 1797, acțiunea lor fiind un prolog al luptei din 1806-1825. Amerindienii din Peru s-au ridicat la luptă în 1780, sub conducerea incasului Tupac Amaru, erou devenit azi o figură legendară expresie a luptei pentru libertatea amerindienilor. Creolii, lipsiți și ei ca și celelalte populații băștinașe, de drepturi politice, umiliți de trufia „peninsularilor", îngrădiți de barierele economice impuse de metropolă, influențați de ideile iluministe care au pregătit lovitura de grație împotriva feudalismului și a absolutismului monarhic, însuflețiți de succesele revoluției franceze, ale luptei de eliberare din America Latină și a coloniilor nord-americane, s-au angajat, tot mai activ, în bătălia pentru scuturarea jugului colonial și pentru alcătuirea unor state independente. Cînd Napoleon a ocupat Spania, creolii s-au manifestat ca adversari ai cuceritorului. Răscoala lor a început în 1810 și din antifranceză a devenit, repede, antispaniolă. În multe regiuni, stăpînirea spaniolă a fost înlăturată în numai cîteva luni de război. Dar în anii următori și mai ales după 1815, după revenirea Bourbonilor pe tronul din Madrid, dominația colonială s-a reinstaurat, cu forța, aproape pretutindeni.

Lupta a trebuit să fie luată de la capăt, cu forțe noi și cu principii noi. În fruntea acestei lupte, dintr-un mare grup de bărbați tineri a țîșnit atunci pateticul, îndrăznețul, entuziastul, neobositul, clarvăzătorul și, totuși, atît de romanticul Simon Bolivar***. Îmbinînd lupta armată cu reformele economice și sociale, ca, de pildă, confiscarea pămînturilor și desființarea sclaviei, el și companionii lui au atras pe amerindieni, pe negri, pe metiși și au cîștigat, pas cu pas libertatea Venezuelei, a Columbiei, a Ecuadorului, în vîrtejul dramatic al unor uimitoare expediții peste Anzi și al unor eroice victorii, cum au fost cele de la rîul Boyaça (august 1819), de la Carabobo (iunie 1820), ori de la Pichincha (mai 1822).

Numele lui Bolivar a devenit stindardul libertății. Nu mai era Simon Bolivar, ci „El Libertador". Nordul coloniilor spaniole din America Latină se eliberase aproape în întregime.

Un Bonaparte al Argentinei

În vremea aceasta, în Argentina, care atunci se numea La Plata, José San Martin se făcea tot mai cunoscut ca un ofițer

* Denumire dată primilor luptători pentru independența națională în America Latină.

** Țărani, crescători de vite pe cîmpiile Americii de Sud.

*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1971 și nr. 3/1973.

tenace și îndrăzneț luptător antispaniol. Cea dintîi victorie împotriva armatei regale spaniole, San Martin a cîștigat-o la San Lorenzo, în 3 februarie 1813. Prin ea a alungat pe colonialiști din valea rîului Parana și a pus temeiul unei faime care avea să sporească mereu. Peste un an, în ianuarie 1814, San Martin a fost avansat general, comandant al „Armatei Nordului", adică al armatei care lupta în partea de miazănoapte a Argentinei de azi. El și-a stabilit sediul la Tucuman. Aici, în fortul numit La Ciudadela, a înființat o școală militară de tactică și strategie modernă, aplicînd și adaptînd la condițiile specifice ale continentului sud-american principiile napoleoniene de organizare militară, fără a neglija însă și ceea ce creaseră adversarii acestuia în domeniul ducerii războiului. Acestor principii eminentul ofițer a ținut să le alăture și interesanta experiență a războiului de partizani, a acelui guerillas spaniol, prin care se obținuseră primele succese împotriva nebiruitelor armate ale împăratului francez.

El socotea că argentinienii nu se pot bucura de libertate atîta timp cît armate regale spaniole mai stăpîneau în Peru sau în Chile, atîta timp cît toate regiunile răsculate nu vor colabora între ele, înmănunchindu-se într-o mare federație sud-americană. În plus, știa că viceregele din Peru și generalii regaliști din Chile dispuneau de forțe militare numeroase; patrioții cu greu ar fi putut recruta, organiza și întreține forțe de asemenea nivel. Numai un plan bine gîndit și executat îi putea, deci, asigura victoria. În concepția lui José San Martin un astfel de plan se bizuia pe un triplu sistem: a) trecerea Anzilor cu o armată mică, dar bine organizată și ireproșabil condusă, b) ridicarea la luptă a popoarelor din Peru și din Chile și dezlănțuirea împotriva armatei regale și a „peninsularilor" a unui război de guerillas, c) unirea cu forțele lui Bolivar, care obțineau răsunătoare victorii în nordul Americii de Sud.

Un singur lucru părea să creeze dificultăți: orientarea politică a conducătorilor argentinieni. Unii erau unitariști, adică se mulțumeau cu eliberarea teritoriului și formarea unui stat, a unei republici în limitele guvernămîntului general La Plata. Alții erau, însă, federaliști: preconizau o federație a statelor nou create după eliberare. San Martin era adept al federalismului monarhic. În realizarea planurilor sale, s-a bizuit pe popor — pe forța maselor. În etapa grea a contraofensivei armatei regale, efectuată în toate coloniile spaniole după ce Ferdinand VII a revenit pe tronul din Madrid, San Martin, ca și Bolivar în nord, s-a adresat populației locale, metișilor, mulatrilor, negrilor, amerindienilor de pe ambele versante andine, chemîndu-i la luptă. Pe unii i-a înrolat în „Armata Anzilor". Pe cei mai mulți i-a antrenat în răzvrătirea generală împotriva stăpînirii colonialiste.

Nu s-a ferit de a folosi în lupta sa chiar detașamentele de țărani conduse de Pablo Ramirez, forțele patrioților chilieni, oricît de mărunte ar fi fost, cete răzlețe ca, de exemplu, cea a haiducului chilian Nere, care acționa în văile strîmte din vestul Anzilor.

Amerindieni (stînga) și țărani din Argentina și-au părăsit îndeletnicirile pentru a se înrola în „Armata Anzilor"

În 1816, San Martin avea concentraţi la Mendoza peste 5 000 soldaţi, pregătiţi să înceapă marea expediţie transandină. Avea arme, tunuri, muniţii (900 000 gloanţe, 2 000 obuze), căruţe anume construite ca să poată fi transformate în sănii necesare în zona zăpezilor veşnice ale Anzilor, peste 3 000 cai, peste 10 000 catîri, atît de necesari transportului în regiuni muntoase, cu totul sălbatice, pe care nu le traversase niciodată vreo unitate militară. A trece Anzii la o înălţime de peste 4 000 m era o încercare nu mai prejos decît cea întreprinsă de Hanibal sau de generalul Bonaparte peste Alpi. Trebuia multă îndrăzneală, mult entuziasm, mult eroism, dar şi foarte mult calcul şi o strașnică organizare.

După ce guvernul La Platei, în frunte cu Puyerredon, a încuviinţat planul acestei cutezante expediţii, San Martin a pornit la drum. L-au secondat ofiţeri de seamă: chilianul Bernard O'Higgins, Zapiola, Las Heras, Cramer, Escalada, Ramallo, Cabot, Davila. A început trecerea Anzilor în ziua de 12 februarie 1817, prin trei direcţii: unităţile din centru — prin trecătorile Los Patos şi Uspallato, iar cele de pe flancuri — prin pasurile Planchon şi Conquimbo. O bună cunoaştere a terenului şi a dispozitivului forţelor adverse i-a permis lui José San Martin să se avînte, urmat de soldaţii săi, peste gheţarii veşnici ai Anzilor, spre cîmpia de la poalele masivului Chacabuco, unde unităţile expediţiei s-au şi reîntîlnit. Traversarea Anzilor prin cele trei direcţii s-a efectuat aşa cum a conceput-o, calculat-o şi ordonat-o generalul. Istoricul american W.Z. Foster afirmă că armata lui San Martin a operat „unul din cele mai grele şi mai strălucitoare marşuri din istoria militară".

Deşi alcătuită din albi, piei roşii, negri şi mulatri, armata lui San Martin s-a comportat excelent: disciplinată, unită, eroică. Entuziasmul, setea luptei pentru libertate au însufleţit pe luptători şi au întărit coeziunea între ei, au sporit îndrăzneala, întemeiată pe excelenta organizare, instruire şi dotare.

O dată cu trecerea Anzilor, în mai multe regiuni din spaţiul chilian s-au dezlănţuit răscoale antispaniole, silind comandanţii regalişti să-şi disperseze forţele şi uşurînd astfel situaţia şi misiunea unităţilor lui San Martin. După o serie de scurte, dar violente ciocniri de avangardă, el a angajat, în ziua de 12 februarie 1817, marea bătălie de la Chacabuco. A fost o strălucită victorie împotriva colonialiştilor. O primă mare victorie în sudul Americii Latine care a lovit mortal forţele regaliste din această regiune. O bătălie hotărîtoare şi pentru că generalul a ştiut să exploateze succesul. La 14 februarie, în a douăzeci şi patra zi de la pornirea expediţiei, San Martin a atins primul mare obiectiv: intra în Santiago de Chile. A devenit, după expresia unui contemporan, „campionul teribil al independenţei sud-americane".

Erou al eliberării Americii Latine

În mai puţin de un an, după ce a obţinut şi a doua mare victorie împotriva forţelor spaniole, la Maypu, a eliberat întregul teritoriu Chile, în ciuda distanţelor uriaşe şi a marilor dificultăţi de transport. După victorie a organizat guvernul şi a proclamat independenţa acestui nou stat liber. În fruntea guvernului l-a numit pe Bernard O'Higgins, aghiotantul său, iar el a trecut la pregătirea expediţiei în Peru. A adăugat la „Armata Anzilor" detaşamente chiliene şi o flotă militară, comandată de amiralul Blanco Encalada. Pentru că drumul spre nord pe uscat, prin platoul pustiu al Perului şi al Boliviei era imposibil de parcurs, San Martin a tratat cu amiralul englez Cochrane, care i-a tranportat armata pe ocean, în august-octombrie 1820, în şaisprezece curse. Deşi nu avea mai mult de 6 000 soldaţi, a susţinut totuşi bătălia de la Pasco, zdrobind o armată de 16 000 regalişti. Aşa a putut, în ziua de 9 iulie 1821, să intre victorios în Lima. Devenise acum „El Libertador del Sud" şi „protector" al Perului. Guverna ajutat de un consiliu ales din rîndul „oamenilor de vază". Era în culmea puterii şi faima lui de eliberator al Argentinei, al statului Chile, al Perului, nu era mai mică decît a lui Bolivar, „El Libertador del Nort". În calitate de „protector", înzestrat cu puteri dictatoriale, a eliberat sclavi, a expulzat mulţi spanioli şi le-a confiscat averile în folosul statului, a uşurat viaţa minerilor, a desfiinţat barierele vamale a interzis pedepsele corporale, a decretat libertatea tiparului. Dar aristocraţia creolă din Peru îi suporta tot mai greu dictatura şi reformele. Şi pe cît de repede îl înconjuraseră reprezentanţii acestei aristocraţii în clipa victoriei, tot aşa de repede l-au părăsit. Unul din ofiţerii săi, Bernard O'Higgins, ameninţat de o nouă contraofensivă a armatelor regaliste, şi-a retras voluntarii şi flota chiliană din Peru. Neplătiţi la timp, mulţi dintre soldaţii cu care plecase din Argentina s-au răzvrătit. Amiralul Cochrane, nemulţumit de plata şi prada pe care o luase de la rega-

liști, l-a părăsit, în timp ce forțele regaliste se regrupau sub comanda generalului Canterac și se pregăteau de atac.

Libertadorii față în față

În această vreme, în nord, Simon Bolivar obținea victoria de la Bombona și intra victorios în orașul Quito. În curînd a alipit, la 12 iulie 1822, provincia Guayaquil la Marea Columbie, al cărei conducător era. San Martin s-a grăbit să iasă în întîmpinarea eliberatorului care venea din miazănoapte, să-i ceară ajutor și să încerce a conlucra pentru același scop: eliberarea completă a Americii Latine. Cu un mic detașament, la sfîrșitul lui iulie 1822, a sosit în orașul Guayaquil. Toată lumea aștepta, cu nerăbdare, rezultatul întrevederii dintre cei doi „libertadori". Cei mai mulți credeau că vor colabora pînă la zdrobirea definitivă a dușmanului și pînă la organizarea temeinică a vastelor teritorii eliberate. „Libertadorii" Bolivar și San Martin păreau destinați de istorie să repare tot ce făcuseră rău pe aceste teritorii, conquistadorii Almagro și Pizzaro. Bolivar i-a orînduit lui San Martin o strălucită primire, cinstindu-l ca pe un confrate care merita toate onorurile pentru marile lui succese în eroica luptă de eliberare. S-au întîlnit în ziua de 27 iulie 1822. Se aflau față în față un venezuelean înfocat, încărcat de patos și de romantism și un argentinian lucid și ponderat; un poet impetuos al politicii și al artei militare și un matematician echilibrat, modest și calm în toate. Nimeni nu știe exact ce au discutat în cele peste trei ore cît a durat întrevederea. Seara, Bolivar i-a oferit un banchet. Contemporanii spun că Bolivar, cu înflăcărarea și dezinvoltura-i cunoscută, cu afabilitatea și exuberanța care-i caracterizau personalitatea, a dominat toată societatea. Dimpotrivă: San Martin a privit liniștit, calm, demonstrînd o modestie cuceritoare, dar foarte păgubitoare pentru popularitatea lui. Toasturile rostite, deși foarte scurte, ilustrează totuși deosebirile de temperament și de concepții ale celor doi eliberatori. Bolivar: „Beau în cinstea celor doi oameni mari ai Americii, a generalului San Martin și a mea!". San Martin: „Beau pentru sfîrșitul biruitor al războiului, pentru organizarea republicilor pe acest continent și pentru sănătatea eliberatorului Columbiei". Dorință sinceră? Ironie? Modestie? Din toate cîte un pic. Apoi s-au despărțit. Și nu s-au mai întîlnit niciodată. A treia zi Bolivar scria despre această întrevedere: „...N-am făcut decît să ne îmbrățișăm, să vorbim și să ne despărțim... Mi-a oferit prietenia sa veșnică... S-a arătat partizanul unei federații complete și absolute... Sînt convins că nu aspiră la demnitatea de rege... ceea ce nu-l împiedică să nu iubească democrația și să dorească domnia unui prinț european în Peru". I s-a părut „milităros", „activ, hotărît și abil", cu idei sănătoase, dar nu suficient de subtil ca să surprindă „nuanțele sublimului conținute în idei și acțiuni".

Despre cauzele despărțirii între cei doi mari comandanți și „libertadori" s-au întrebat și contemporanii și istoricii de atunci încoace. Pentru unii, comportarea lui San Martin rămîne un fapt straniu, o enigmă. Pentru alții, retragerea subită a argentinianului apare ca o dezamăgire. Unii îl învinuiesc pe Bolivar că, în loc să se angajeze într-o acțiune comună, rodnică, grăbind victoria, l-a copleșit pe San Martin și poate l-a jignit cu exuberanta lui personalitate, cu încrederea în sine și poate chiar cu trufia. De bună seamă că vor fi contat și asemenea diferențe temperamentale. Hotărîtoare au fost însă deosebirile de vederi politice: sub acest aspect, San Martin nu era un revoluționar, ci un conservator; nu era un republican, ci un monarhist; adept al „ordinei", se temea de „haosul" pe care-l presupunea că se va naște, după îndepărtarea colonialiștilor, pe un teritoriu atît de imens, cu populații atît de diferite și cu căi de comunicație atît de primitive. Nu credea că o republică de la Istmul Panama pînă la Capul Horn ar putea trăi. Or, planul lui Bolivar era tocmai acesta: o Federație a Anzilor, o republică după modelul Statelor Unite ale Americii. Dintr-o scrisoare către O'Higgins înțelegem că, în fond, Bolivar l-a dezamăgit, deși l-a lăudat cît a putut. La o lună după întrevedere, i-a scris lui Bolivar, din Peru: „Spre nenorocul meu, m-am încredințat că ori n-ați crezut în sinceritatea ofertei de a sluji cu trupele mele sub ordinele Excelenței Voastre, ori vedeți în persoana mea o piedică în calea dumneavoastră". Îi arăta că nu l-a crezut sincer cînd căuta să demonstreze că „delicatețea" îl împiedica să-i ordone, ca unui subaltern. Din discuția avută ca și din informațiile culese de la cei din jur, San Martin s-a încredințat însă că eliberatorul nordului nu s-ar fi putut niciodată despărți de ideea democrată de republică federativă. Așa după cum el, eliberatorul sudului, nu putea renunța la un conservatorism monarhic, la un regat al Anzilor. Deși, cum observase și Bolivar, personal, „nu aspira la demnitatea de rege".

În Peru, San Martin n-a mai stat decît pînă în a doua jumătate a lunii septembrie 1822. Nu s-a mai putut înțelege cu conducerea politică din Lima. Se pare că nici n-a prea făcut efort spre a se înțelege. Era decepționat? Se resemnase? Greu de

(Continuare în p. 89)

EUDOXIU HURMUZAKI
UN PIONIER AL ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

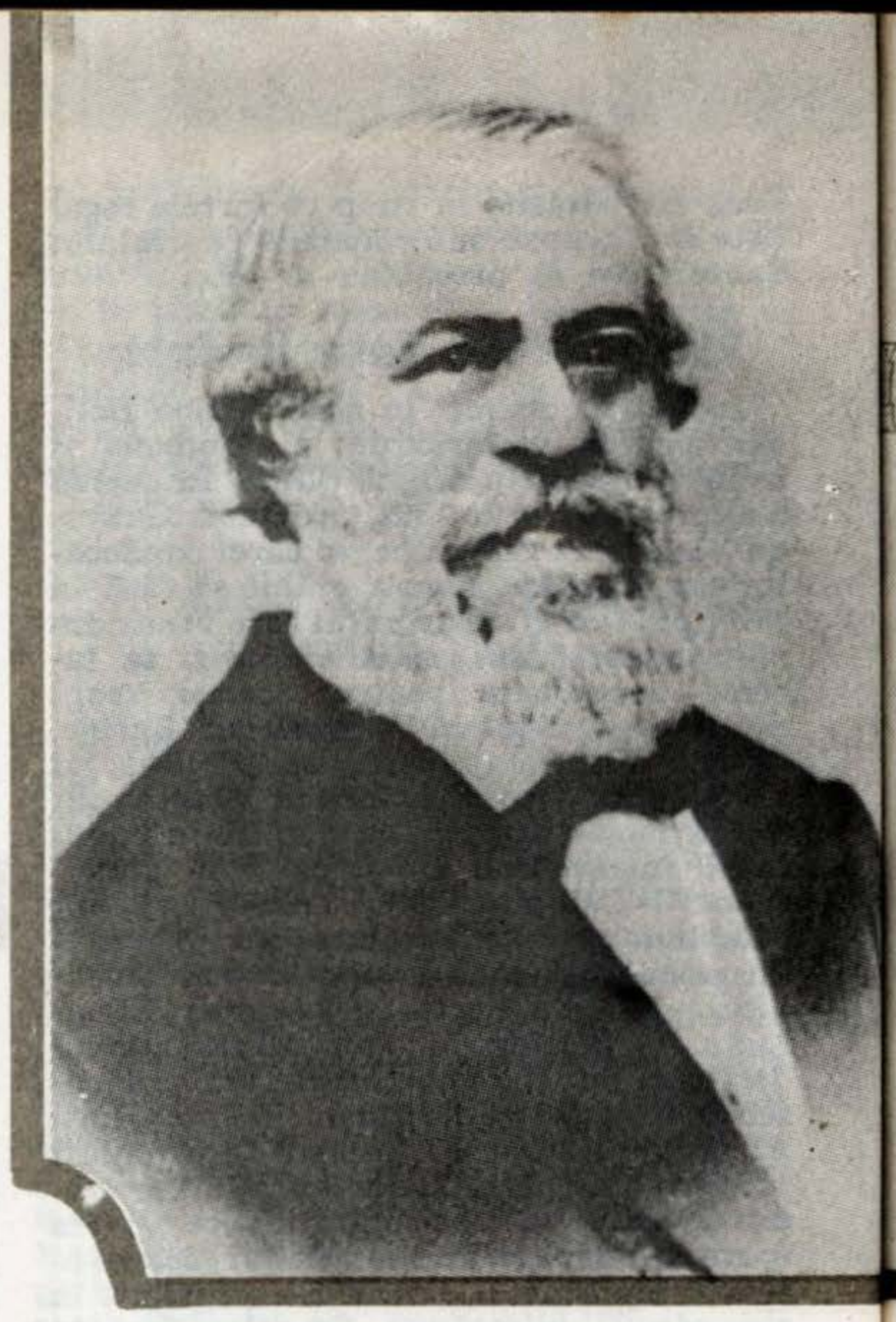

ȘTEFAN S. GOROVEI

● „Capul tîrgului“ și vrednicii săi urmași ● O pleiadă de luptători ● Spre o istorie a „națiunii românești“ ● Alături de Bălcescu și Kogălniceanu ● Pentru dreptate națională și progres spiritual ● Un exemplu de internaționalism arhivistic

Cel al cărui nume îl poartă, de aproape un secol, marea colecție de documente externe privitoare la istoria noastră, Eudoxiu Hurmuzaki a fost urmașul unei familii de boieri din Moldova, de veche tradiție cărturărească, stabiliți la moșia Cernauca.

Primul său strămoș, cunoscut documentar, a fost Cîrstea, **mare pitar, nepot de vară primară al lui Gheorghe Duca, voievod al Moldovei (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683) și al Munteniei (1673-1678). Acest Cîrstea a jucat un oarecare rol în istoria Moldovei din vremea sa. Astfel, cînd Duca vodă, alungat din țară, era captivul polonilor, el a fost trimis la Liov, cu bani și scrisori, ca să-l răscumpere pe fostul domn, dar — povestesc cronicile — acesta a murit chiar în timp ce nepotul îi deslușea conținutul scrisorilor (31 martie 1684). Era, deci, un om știutor de carte, și sub auspicii cărturărești apare familia Hurmuzaki în istoria culturii românești. La 1711, după plecarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia, Cîrstea a fost pus de ieșeni „să fie cap tîrgului“. A murit foarte bătrîn, pe la 1741, călugărit sub numele de Hrisant.**

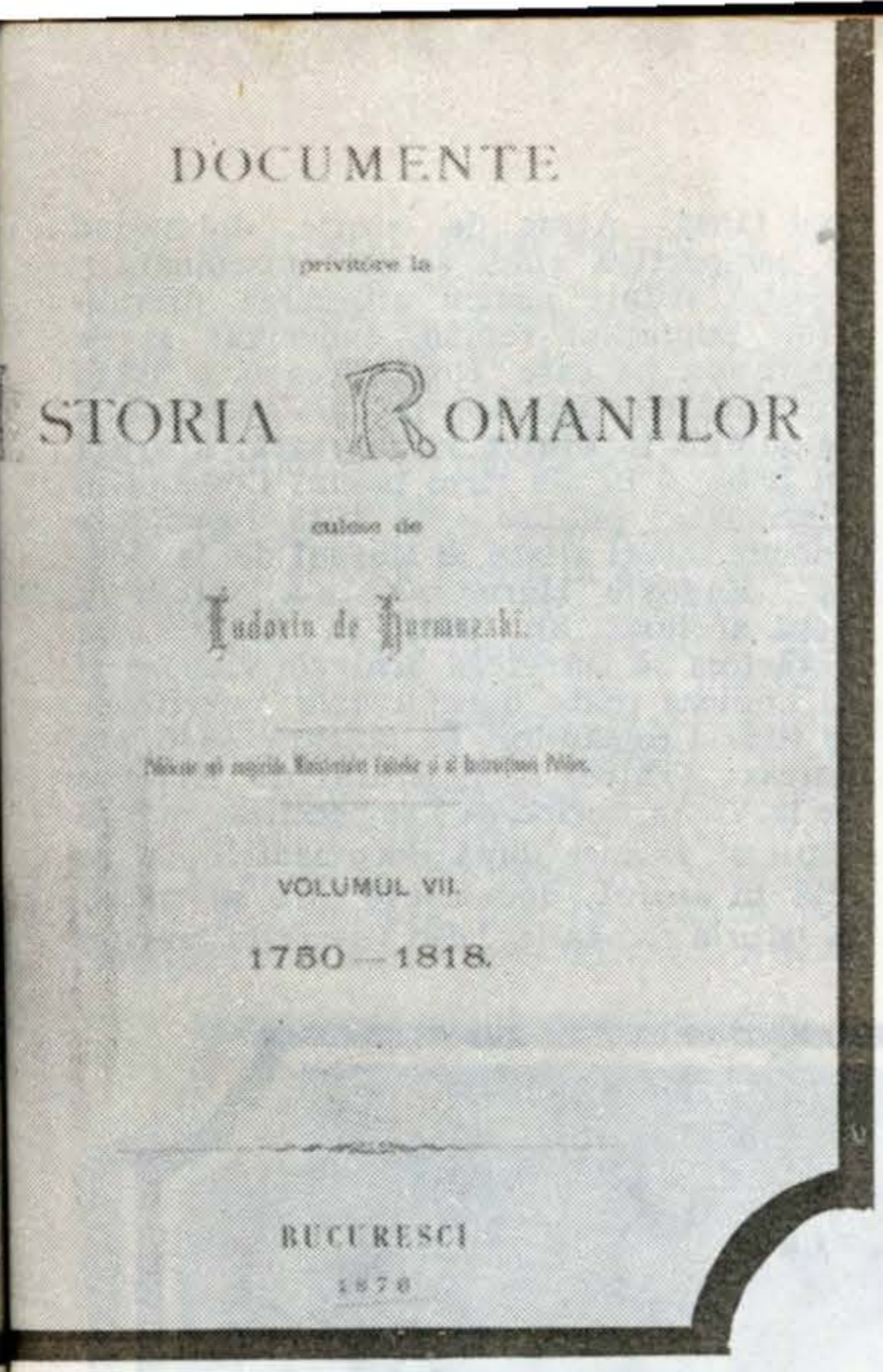
DOCUMENTE

privitóre la

ISTORIA ROMANILOR

culese de

Eudoxiu de Hurmuzaki

Nikue ot ingrija Bucuresci Ighin y z Imprimeria Nikue.

VOLUMUL VII.

1780 — 1818.

BUCUREȘCI

1878

Pagina de titlu a primului volum din colecția care și azi poartă numele lui Eudoxiu Hurmuzaki

Fiul său, Hurmuzaki — al cărui nume de botez a devenit nume de familie — a ajuns pînă la treapta de logofăt al doilea — deci tot un bun ştiutor de carte — şi a fost căsătorit cu o nepoată a cronicarului Ioan Neculce, anume cu fiica lui Ştefan Luca, omul de încredere şi solul de taină al lui Dimitrie Cantemir*. Nepotul său de fiu a fost **Doxachi (Eudoxiu) Hurmuzaki** (1782-1857), interesantă figură a vremii, om cu vederi largi, sprijinitor al revoluționarilor români pașoptiști mai ales din Moldova și Transilvania, care, după înăbușirea revoluției, au găsit adăpost în conacul său de la Cernauca. Astfel, dintre moldoveni au trecut pe acolo Toader şi George Sion, Anastasie Panu, Petrache Cazimir, Alecu Russo, Al. I. Cuza şi Mihail Kogălniceanu, care-şi va aminti, peste ani, de „buna şi cordiala ospitalitate ce, în anul 1848, eu şi mai mulți bărbați publici ai României am găsit [...] în sînul familiei Hurmuzaki" ; dintre ardeleni, trebuie amintiți Aron Pumnul, Andrei Şaguna, Timotei Cipariu şi Gheorghe Bariţiu, care va rămîne în strînse relații de prietenie cu toți frații Hurmuzaki, întreținînd cu ei o vie corespondență. Pentru atitudinea sa atît de binevoitoare față de revoluționarii români refugiați, Doxachi Hurmuzaki va fi cinstit, mai tîrziu, de către Grigore Al. Ghica, voievodul Moldovei — domn cu idei progresiste şi unionist convins** — cu rangul de mare vornic.

Aceasta era atmosfera din conacul de la Cernauca, şi toți cei cinci fii ai lui Doxachi Hurmuzaki — Constantin, Eudoxiu (viitorul istoric), Gheorghe, Alecu şi Neculai— au dus mai departe atît tradiția cărturărească, cît şi pe cea a luptei pentru progresul social şi național. Activitatea istoricului Eudoxiu Hurmuzaki, de la a cărui moarte se împlinesc acum 100 ani, nu poate fi, însă, înțeleasă în măsură deplin corectă, decît dacă aruncăm o privire şi asupra activității celorlalți frați. Astfel, cel mai mare, **Constantin Hurmuzaki** (1811-1869), cu studii juridice la Viena, participant direct la revoluția pașoptistă din Moldova, a ajutat materialmente pe Simion Bărnuțiu şi pe Andrei Şaguna, a trimis bani şi cărți asociațiilor culturale românești din Sibiu, Blaj şi Braşov; statornicit în Moldova din 1844, a devenit apoi unionist înflăcărat, deputat în Adunarea ad-hoc, unde — ca şi în Adunarea Electivă a Moldovei — a pledat cu însuflețire pentru unirea Principatelor. Alexandru Ioan Cuza i-a încredințat, în 1859 şi 1861, portofoliul de ministru al Justiției; a fost ales deputat şi vicepreşedinte al Adunării Legislative.

Gheorghe (1817-1882) şi **Alecu Hurmuzaki** (1823-1871) au editat, din octombrie 1848 pînă în septembrie 1850, revista **Bucovina, gazetă românească pentru politică, religie şi literatură**; prin străduințele lui Alecu Hurmuzaki, cunoscutul revoluționar Aron Pumnul (1818-1866)*** — vestitul filolog „latinist", profesorul de mai tîrziu al lui Eminescu — a fost numit profesor de limbă şi literatură română, la catedra atunci înființată la Institutul de studii filozofice din Cernăuți. Tot aici, în 1862, acești frați au inițiat o **Societate pentru cultura şi literatura românească,** inaugurată cu un discurs rostit de Alecu Hurmuzaki, iar ca deputați în Dieta provincială, şi, mai apoi, şi în Camera Imperială de la Viena, ei au apărat cu devotament drepturile şi interesele românilor. Pentru meritele sale deosebite, Alecu Hurmuzaki a fost numit, la 22 aprilie 1866, membru al Societății literare române de la București (viitoarea Academie).

O viață mai retrasă de luptele politice a dus al cincilea frate **Neculai Hurmuzaki** (1826-1909), care, însă, a activat cu aceeaşi însuflețire în mişcarea culturală națională, ceea ce i-a adus proclamarea sa ca membru de onoare al Academiei Române, în 1883. Fiul său, **Constantin Hur-**

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1973.

** Vezi **Magazin istoric**, nr.7/1970.

*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1971.

muzaki (1863-1937), de asemenea membru de onoare al Academiei, a fost un remarcabil entomolog.

Cîteva cuvinte merită şi cele două fiice ale bătrînului Doxachi Hurmuzaki: **Elisa,** căsătorită cu logofătul Gheorghe Sturdza de la Dulceşti, de asemenea prieteni şi sprijinitori ai paşoptiştilor şi corespondenţi ai lui Bariţiu, şi **Eufrosina,** mama poetului **D. Petrino** (1846-1878).

„O ocupaţie care va folosi naţiunii..."

Drumul vieţii lui **Eudoxiu Hurmuzaki,** al doilea din cei cinci fraţi, a fost oarecum deosebit. Născut la 29 septembrie 1812 la Cernauca, şi-a făcut studiile superioare la Viena, împreună cu fratele său Constantin, urmînd simultan cu dreptul şi cursurile facultăţii de istorie; admis, apoi, ca practicant la o judecătorie vieneză, s-a înscris la doctorat, dînd şi două examene, după care, la insistenţele tatălui său, a revenit acasă. A făcut, apoi, o serie de călătorii, la Ipoteşti — moşie administrată de căminarul Gheorghe Eminovici — la Dulceşti, ajungînd pînă la Constantinopol (1842). Atras de istorie, dobîndind o perspectivă clară asupra însemnătăţii acestei ştiinţe pentru afirmarea drepturilor poporului român, îndemnat şi de preţuirea pe care Kogălniceanu o arăta documentelor istorice, pe care începuse a le publica în **Arhiva românească,** apărută în 1840, şi în ale cărei pagini Constantin Hurmuzaki publicase în 1845 însemnate „documenturi aflate în Muzeul de la Odesa", Eudoxiu Hurmuzaki s-a întors în vara aceluiaşi an, 1845, în Austria, cu hotărîrea să cerceteze arhivele vieneze şi să copieze toate documentele referitoare la istoria românilor. În ianuarie 1846, s-a adresat Arhivei Ministerului de Externe de la Viena, cerînd să i se permită „a face còpii şi extrase după documentele ce se află în arhivă, documente care se referă la istoria românilor, din veacurile trecute pînă la începutul timpului prezent". Cu cereri similare s-a adresat şi Ministerului de Interne şi celui de Finanţe. Deşi era cetăţean austriac, a obţinut aprobările necesare cu mari rezerve din partea conducătorilor arhivelor respective.

Familia vornicului Doxachi Hurmuzaki (fotografie după un tablou de la mijlocul sec. XIX, din colecţia Tr. Larionescul); în spate, al treilea din dreapta: Eudoxiu, viitorul istoric

În toiul acestor preocupări, care-l absorbiseră cu totul, în martie 1848 izbucneşte la Viena revoluţia. Eudoxiu Hurmuzaki, membru al asociaţiilor politice revoluţio-

nare, nu a putut rămîne departe de mișcarea românilor bucovineni pentru drepturi naționale și autonomie. Anexată Imperiului habsburgic la 1775, această regiune fusese încorporată așa-zisului regat al Galiției. Acum, în 1848, funtașii din Bucovina au cerut împăratului să acorde autonomia acestei provincii românești, prin separarea de Galiția. Argumentarea istorică a petiției făcute în acest sens i-a revenit lui Eudoxiu Hurmuzaki. Cum primul memoriu a rămas fără ecou, Hurmuzaki a redactat încă unul, prezentat împăratului de o delegație din care a făcut parte. În urma acestor stăruințe, continuate și după retragerea guvernului și Parlamentului imperial la Olmütz și Kremsier, în Moravia, sub presiunea evenimentelor revoluționare, prin Constituția promulgată la 4 martie 1849 Bucovina a devenit **ducat autonom**, egal în drepturi cu celelalte țări care formau multinaționalul Imperiu habsburgic. Mai tîrziu, în 1860, cînd s-a încercat o revocare a hotărîrilor din 1849 și reîncorporarea Bucovinei la Galiția, tot Eudoxiu Hurmuzaki a fost acela care, conducînd acțiunea energică a unei delegații, a obținut reconfirmarea, autonomiei provinciei sale.

Evenimentele revoluționare, la care Hurmuzaki a participat cu însuflețire și cu contribuții atît de însemnate pentru concetățenii săi, i-au arătat și mai limpede cît de necesară era adunarea actelor care priveau istoria poporului român; se confirmase în cursul evenimentelor, că fundamentîndu-și drepturile sale istorice pe o bogată și de necontestat documentație, neamul nostru putea să poarte cu mai multe șanse lupta pentru libertate și o dezvoltare independentă. Cuvintele lui Bălcescu — „Istoria este cea dintîi carte a unei națiii" — își vădiseră din plin înțelesul temeinic cel mai adînc. Pătruns de adevărul acestor idei, Eudoxiu Hurmuzaki și-a pus pasiunea pentru istorie în slujba luptei pentru progresul poporului român. **Aceasta a fost una din armele sale.**

Constantin Hurmuzaki, pașoptist și unionist înflăcărat

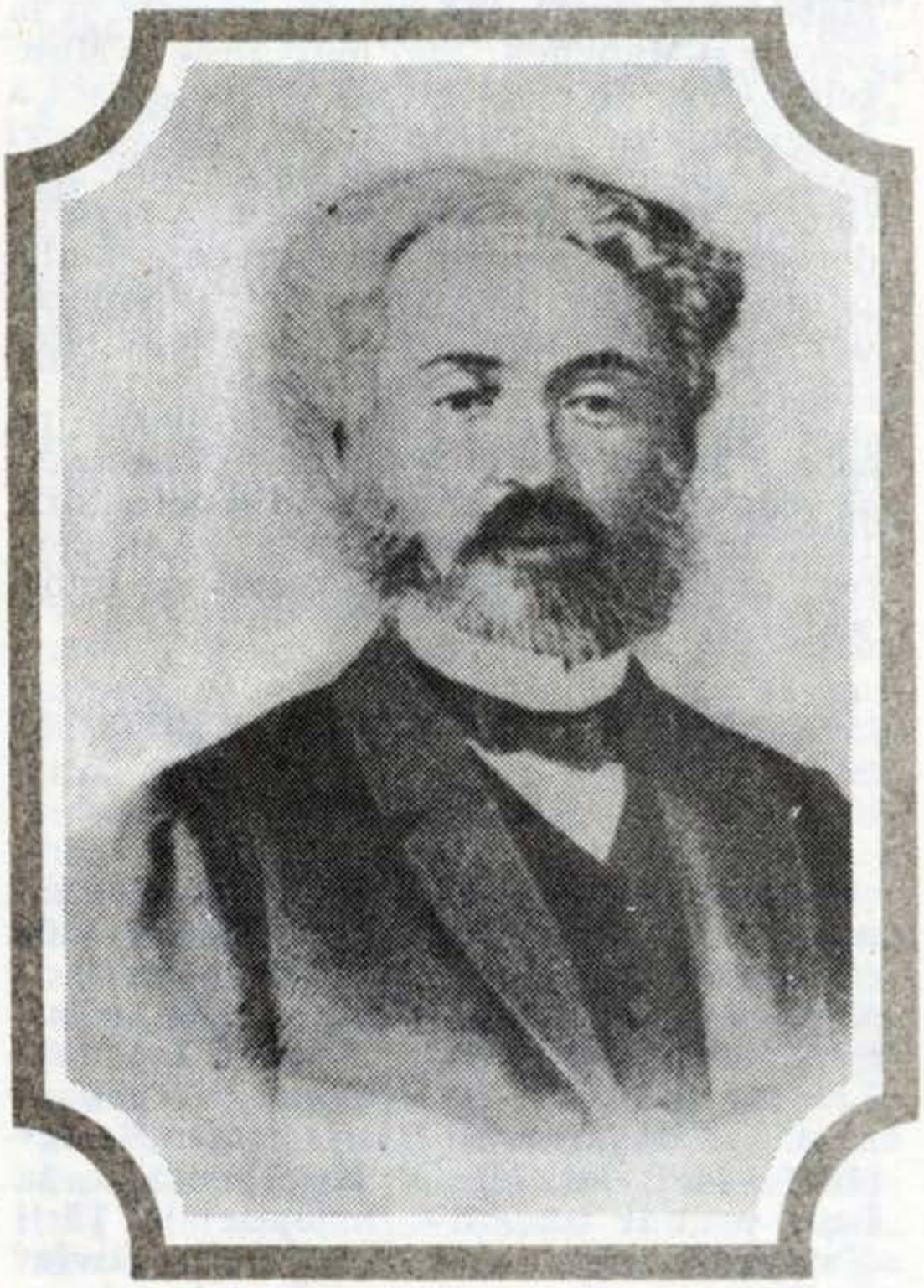

Alecu Hurmuzaki, întemeietor al Societății pentru cultura și literatura românească

Cu aceste gînduri se va fi întors la Viena, în februarie 1852, și o scrisoare din 6 aprilie, adresată fratelui său, Constantin, ne dezvăluie nu numai munca sa din acel moment, ci și marile sale proiecte:

„Ocupația mea principală este explorarea tuturor arhivelor ministeriale, îndeosebi, însă, a Arhivei Ministerului de Externe, pentru a putea scrie o istorie documentată a Moldo-Valahiei, sau, mai bine-

zis, a națiunii românești. Zilnic lucrez mai multe ore în această arhivă, unde continui colectarea documentelor, întreruptă prin absența mea, servindu-mă de doi copiști stabili. Posed acum, în còpii frumoase, aproape 600 documente, rapoarte, instrucțiuni etc. de o importanță istorică mai mare sau mai mică, care cuprind mult peste 250 coale și varsă o nouă lumină asupra multor probleme istorice din trecutul principatelor române [...]. După Paști, voi angaja cu bani grei probabil patru copiști, fiindcă mi s-a permis accesul atît în Arhiva Ministerului de Război, cît și în cea a fostei Cancelarii ungurești. Afară de aceasta, voi primi, peste cîteva zile, de la Bach [ministrul de Interne — **n.n.**] autorizația să fac cercetări în arhivele din Budapesta, Sibiu, Cluj, Brașov, Lemberg [Liov] și Veneția. Material documentar se mai găsește și la Berlin și München, mai mult însă la Muntele Athos, de unde mi s-a trimis o listă a documentelor păstrate acolo, tot lucruri care trebuie să intereseze pe un adevărat român. Peste tot, este vorba de o acțiune de amploare, pentru care trebuie mulți bani și răbdare, atît știință cît și voință, dar în cele din urmă va fi folositoare istoriei" [istoriografiei românești].

Conștiința clară a muncii patriotice pe care o făcea atunci Eudoxiu Hurmuzaki se vede și din altă scrisoare, din octombrie 1852, în care scria fratelui său: „Am, pentru, moment, o ocupație care va folosi națiunii".

Pentru promovarea culturii spirituale

Pentru a înțelege mai deplin ce a însemnat „acțiunea de amploare" începută de cărturarul bucovinean în 1845, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, **în același an,** Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian scoteau, la București, primul număr al **Magazinului istoric pentru Dacia*** (1845-1848), iar Mihail Kogălniceanu, la Iași, primul tom din **Letopisețele Țării Moldovei** (3 volume, 1845-1852). În **Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor,** Bălcescu — el însuși înfrigurat scormonitor al arhivelor din Paris, Roma (Vatican), Genova și Viena — arăta, în 1845, necesitatea adunării tuturor surselor pe baza cărora să se poată scrie istoria poporului român. Începînd, deci, această acțiune simultan cu programul lansat de Bălcescu și independent de el, Eudoxiu Hurmuzaki demonstra că, la vremea aceea intelectualii din toate ținuturile românești aveau aceleași gînduri, aceleași idei, aceleași idealuri, văzînd în istorie arma spirituală cea mai puternică în lupta pentru progresul poporului român. „Știu foarte bine — scria Eudoxiu Hurmuzaki în vara anului 1852 — că trebuie oferite nației românești ocazia și posibilitatea unui progres spiritual și material [...]. Pentru buna stare materială, se îngrijește fiecare român în parte, și, cu timpul, se obține acest lucru. Altfel se prezintă, însă, problema progresului spiritual, care, de obicei, este o urmare a bunei stări materiale. Dar tot atît de adevărat este că nu trebuie să-i urmeze [prea tîrziu — **n.n.**]. Din pricina aceasta, este necesar să se jertfească unii indivizi pentru binele public și să fie gata să cheltuiască, în măsura mijloacelor lor, timp, muncă și bani, pentru promovarea unei laturi a culturii spirituale a neamului lor. **Am înțeles să mă jertfesc, alegîndu-mi specialitatea istoriei**" (subl. n.).

Aceste rînduri, care concentrează idealul întreg al lui Eudoxiu Hurmuzaki, arată că nu-i lipsea nici conștiința pionieratului, într-o vreme cînd unele din cele mai însemnate documente ale istoriei noastre trebuiau culese din ediții rare și scumpe, austriece, maghiare, germane, italiene, poloneze. Dar planul pe care-l țesuse, de cercetare a marilor arhive europene, neomițînd nici pe cele de la Muntele Athos și Ierusalim, era prea vast ca să poată fi realizat într-o viață de om. Explorarea acelor arhive europene a fost continuată, patru-cinci decenii mai tîrziu, de N. Iorga, apoi de I. Bogdan, A. Veress, de elevii școlilor române din Franța și Italia, la Ierusalim, Constantinopol și Muntele Athos ajungîndu-se ceva mai tîrziu, prin Marcu Beza, C.N. Velichi, Paul Mihail, Gr. Nandriș ș.a.

Deocamdată, Hurmuzaki avea adunate cîteva mii de documente și începuse să se gîndească la tipărirea lor. În decembrie 1852, el scria fratelui său Constantin: „Am prezentat ginerului princiar Nicachi Mavrocordat, pe cînd se afla în trecere pe la Viena, un plan pentru editarea de documente istorice românești. Intenționam să-l invit pe domn a se înscrie ca abonat, și să participe, astfel, la întreprindere. Se pare că n-a făcut nimic, sau nimic esențial, și planul, se pare, se găsește și astăzi fără rost în mîinile sale" Nu se poate ști ce s-a întîmplat de n-a avut Hurmuzaki un răspuns pozitiv, dar credem că nu trebuie bănuită o atitudine ostilă din partea celor cărora — nu întîmplător — li se adresase: N. Mavrocordat era ginerele domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, cunoscut pentru patriotismul său, și datorită căruia, în anul următor, a văzut lumina tiparului, la Iași, primul volum din **Hronica românilor și a mai multor neamuri,** după aproape patru decenii de la moartea autorului ei, Gheorghe Șincai. Mai mult decît atît, am arătat mai înainte că domnitorul păstra familiei Hurmuzaki

* Vezi Magazin istoric, nr. 5/1967 și nr. 5/1969.

frumoase sentimente de recunoştinţă şi preţuire pentru acţiunile ei politice şi culturale.

Cercetările în arhivele vieneze au continuat, după cît se pare, pînă în 1858. Dar, încă din 1855, fratele Alecu, asigurîndu-l că prin munca sa stăruitoare de pînă atunci şi-a cîştigat stima şi admiraţia întregii intelectualităţi româneşti, îl îndemna să iasă din izolarea pe care şi-o impusese pentru cercetarea trecutului, mai ales că viaţa politică avea nevoie de oameni cu experienţa şi ştiinţa lui. Şi doar Eudoxiu Hurmuzaki făcuse dovada acestor însuşiri, ca şi a utilităţii sale în politică, nu numai în evenimentele din 1848-1849, ci şi ca avocat al locuitorilor din Cîmpulung într-un greu proces, purtat timp de mai mulţi ani cu fiscul imperial austriac, pentru stăpînirea unor proprietăţi. Cîmpulungenii şi-au manifestat recunoştinţa faţă de cel care le-a apărat străvechile drepturi, înălţînd **Movila lui Hurmuzaki** şi alegîndu-l membru al Dietei Bucovinei, a cărei primă sesiune s-a deschis la 6 aprilie 1861. Iar această Dietă, al cărei preşedinte a fost numit de către împărat, i-a încredinţat mandatul de deputat în Camera Imperială de la Viena. În ambele calităţi, Eudoxiu Hurmuzaki a rămas acelaşi vajnic apărător al drepturilor şi libertăţilor românilor; acuzat de naţionalism, el a răspuns cu mîndrie şi curaj: „Noi ne iubim conaţionalii din Monarhie [Imperiul habsburgic — **n.n.**] şi pe cei din afară de Monarhie, pe cei din Ardeal tot atît de mult ca şi pe cei din Moldova, cu acea simpatie care se observă între conaţionali, şi care e atît de explicabilă". Aceste cuvinte, rostite în 1861, la numai doi ani după Unirea Principatelor, arată de fapt, idealurile care-l animau pe autorul lor.

Pentru marile sale merite, atît în adunarea documentelor istorice, cît şi în lupta naţională a românilor bucovineni, Societatea academică română l-a ales membru al ei, la 2 august 1872.

„Monumentul cel mai nepieritor"

Eudoxiu Hurmuzaki a murit pe neaşteptate, la 29 ianuarie (10 februarie) 1874 şi a fost îngropat la Cernauca. În urma sa, au rămas documentele, adunate cu atîta trudă şi cheltuială, precum şi fragmentele unei istorii a românilor, pe care nu izbutise s-o termine, toate aceste manuscrise fiind transmise de către familie lui D.A. Sturdza*. La rîndul său, acesta le-a încredinţat Societăţii academice române, pentru valorificare. Titu Maiorescu, pe atunci ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, a numit o comisie, formată din Mihail Kogălniceanu, Alexandru Odobescu, Teodor Rosetti, D.A. Sturdza şi Ioan Slavici ca secretar, cu misiunea de a se ocupa de tipărirea manuscriselor lui Hurmuzaki. Atunci, sarcinile s-au împărţit: D.A. Sturdza s-a îngrijit de editarea fragmentelor istorice, iar Slavici — de documente. Prima lucrare a apărut, în limba germană, sub titlul **Fragmente zur Geschichte der Rumänen,** („Fragmente din istoria românilor"), în cinci volume, în următoarea ordine: vol. I, **Istoria Principatelor Române dunărene pînă la pierderea poziţiunilor de sine stătătoare,** 1878; vol. II, **Istoria bisericii româneşti în Transilvania,** 1881; vol. III, **Istoria Principatelor Române de la urmaşii lui Mihai Viteazul pînă la Pacea de la Karlowitz** [1699], 1884; vol. IV, **Istoria Principatelor Române şi a relaţiunilor din Orient, de la Pacea de la Karlowitz pînă la Pacea de la Passarowitz** [1718], 1886; vol. V, **Istoria politică a românilor în secolul XVIII,** 1886**.

După marii cronicari, după încercarea de sinteză, şi ea neterminată, a lui Cantemir, după lucrarea lui Mihail Kogălniceanu scrisă la nivelul vremii ei, **Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens** (Paris 1837; ed. II, 1854), **Fragmentele** lui Eudoxiu Hurmuzaki au constituit, de fapt, prima încercare de cuprindere a întregii istorii româneşti, într-o sinteză de largă respiraţie, bazată pe o documentare cum nu se mai întîlnise în lucrările istorice româneşti de pînă atunci. Rămasă, din nefericire, neterminată şi apărută postum, atît de tîrziu, încercarea de sinteză a lui Hurmuzaki a fost imediat depăşită de **Istoria românilor din Dacia Traiană,** pe care A.D. Xenopol a început s-o tipărească din 1888.

În ceea ce priveşte documentele, D.A. Sturdza anunţa, într-o şedinţă a Societăţii academice române, în 1877, că „sunt în număr de aproape trei mii bucăţi, toate decopiate de pre originalele aflate în arhive. Ele vor forma şapte volume mari, din care a ieşit acum volumul al şaptelea şi este în preparaţiune al şaselea". În adevăr, sub îngrijirea lui Slavici, volumul VII a apărut în 1876, iar volumul VI — în 1878. Nu se ştie precis cîte documente copiase Hurmuzaki: D.A. Sturdza dă cifra aproximativă de 3 000, în timp ce istoricul T. Bălan socoteşte o cifră dublă! Totuşi, întrucît alt istoric, Sever Zotta, nepotul lui Hurmuzaki, arată că numărul documentelor copiate **din arhive** a fost de **2 717,** e posibil ca diferenţa să privească

---

* Om politic liberal (vezi **Magazin istoric, nr.** 10/1973), membru al Academiei din 1876, a avut preocupări istorice (a publicat documente, studii de numismatică etc.).

** În limba română, au apărut trei volume, traduse de Ioan Slavici: vol I — 1879; vol. II şi III — 1900.

pe acelea copiate din diverse colecţii documentare străine.

Trebuie spus că tomurile colecţiei **Hurmuzaki** nu au apărut într-o ordine regulată; astfel, după volumele VII şi VI, s-a trecut la volumele III-IV-V (cu mai multe părţi!), apoi la **Suplimente,** şi abia în 1887 s-a tipărit volumul I, partea 1. Această neregularitate se datora dorinţei editorilor de a păstra **ordinea cronologică a documentelor,** deşi pentru unele perioade actele respective nu erau încă adunate sau pregătite pentru tipar*.

Colecţia **Hurmuzaki** a apărut pînă în 1942, însumînd 45 volume de format mare, care cuprind 30 782 documente dintre anii 1199-1851; 18 persoane au colaborat la această monumentală operă, dar contribuţia cea mai însemnată au adus-o I. Slavici (12 volume), N. Iorga (10 volume), N. Densuşianu (6 volume) şi I. Nistor (4 volume). Istorici şi arhivişti străini — polonezi, italieni, greci, suedezi — au ajutat şi ei la completarea unor volume, trimiţînd còpii noi de documente, sau verificîndu-le pe cele deja existente. De aceea, după cum arată profesorul Aurelian Sacerdoţeanu, această colecţie, care „a fost una din marile experienţe editoriale româneşti", „reprezintă un efort de muncă excepţional şi un conţinut extrem de bogat".

Publicarea mărturiilor străine relative la istoria românească a fost continuată şi în zilele noastre: în semn de cinstire pentru cel prin ale cărui eforturi stăruitoare şi dezinteresate se întemeiase „cea mai importantă sursă de informaţii occidentale pentru relaţiile politice ale ţărilor dunărene şi din Balcani", colecţia poartă mai departe numele lui Eudoxiu Hurmuzaki. Din seria nouă, s-au publicat trei volume (1962-1967), altele aflîndu-se în pregătire.

Înainte de a încheia, ni se pare util să reproducem încă trei opinii în legătură cu colecţia **Hurmuzaki** şi iniţiatorul ei, opinii exprimate la 65 şi, respectiv, 90 ani distanţă una de alta.

„Viaţa lui Eudoxiu Hurmuzaki a fost o viaţă bine umplută. Ea poate servi de exemplu oricărui bărbat care priveşte cu seriozitate şi conştiinţă la traiul său trecător pe acest pămînt. Eudoxiu Hurmuzaki era tipul unui bărbat adevărat, cult, statornic şi plin de caracter, al unui învăţat scrupulos, infatigabil [neobosit], şi modest, al unui cetăţean devotat şi înfocat pentru binele public, al unui amic sincer şi iubitor. Dar Eudoxiu Hurmuzaki şi-a ridicat sie-şi monumentul cel mai nepieritor prin istoria românilor, scrisă de dînsul, şi prin marea colecţiune de documente privitoare la istoria românilor, pe care el le-a cules" (D.A. Sturdza, 1879).

„Acum o sută de ani, cînd foarte puţini români se ocupau de istorie şi de colecţionare de material istoric, Eudoxiu Hurmuzaki a cheltuit timp şi bani, achiziţionînd şi lăsînd să se copieze documente privitoare la istoria românilor. Acţiunea lui, pornită din îndemnul sufletului său generos, nu poate fi îndestul lăudată, iar munca lui, desfăşurată pentru binele public, deplin apreciată. Un fapt se desprinde: Eudoxiu Hurmuzaki a aşternut temeliile celei mai mari şi mai bune publicaţiuni de documente privitoare la istoria românilor. Fără neobosita lui muncă, istoriografia noastră de astăzi ar fi lipsită de cel mai important izvor de informaţiune al ei. Prin colecţiunea sa de documente, Eudoxiu Hurmuzaki se situează între primii noştri istoriografi moderni" (T. Bălan, 1944).

„Prin numărul mare de editori şi colaboratori români şi străini, dar mai ales prin sprijinul necondiţionat adus de numeroşi arhivişti străini, se poate spune că sîntem în faţa unei colaborări internaţionale, care face cinste celor ce au iniţiat-o. Astfel, colecţia **Hurmuzaki** reprezintă nu numai o culegere de documente externe privitoare la istoria naţională a românilor, ci şi un exemplu de internaţionalism arhivistic, pentru care militează astăzi arhivistica mondială" (Aurelian Sacerdoţeanu, 1969).

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

D.A. Sturdza, **Eudoxiu Hurmuzaki,** în **Columna lui Traian,** VIII, 1877; idem, **Schiţă biografică asupra lui Eudoxiu de Hurmuzaki şi operele sale,** în **Analele Societăţii Academice Române,** tomul X, 1878; idem, în introducerea la vol. I din **Fragmente ...,** 1879; G. Barițiu, **Familia Hurmuzaki,** în vol. I din **Fragmente...,** 1879; **Academia Română. Publicaţiunile istorice Hurmuzaki,** Bucureşti 1895; **Enciclopedia Română** (sub redacţia lui C. Diaconovici), vol. II, Sibiu 1900, **sub voce;** Sever Zotta, **Eudoxiu Hurmuzaki,** 1812-1912, în **Arhiva Genealogică,** I, 1912; T.V. Ştefanelli, **Eudoxiu Hurmuzaki,** 1812-1912, Cernăuţi, 1913; T. Bălan, **Eudoxiu Hurmuzaki. Discurs festiv rostit la 23 martie 1924 cu prilejul serbării semicentenarului morţii sale,** Cernăuţi, 1924; idem, **Eudoxiu Hurmuzaki şi colecţia lui de documente,** în **Anuarul Institutului de istorie naţională,** X, Cluj-Sibiu, 1944; Aurelian Sacerdoţeanu, **Colecţia „Hurmuzaki",** în **Revista arhivelor,** 2/XII, 1969.

* Această practică, impusă de necesităţi redacţionale şi editoriale, este continuată şi azi, în toate ţările care editează colecţii de documente.

Cărți sosite la redacție

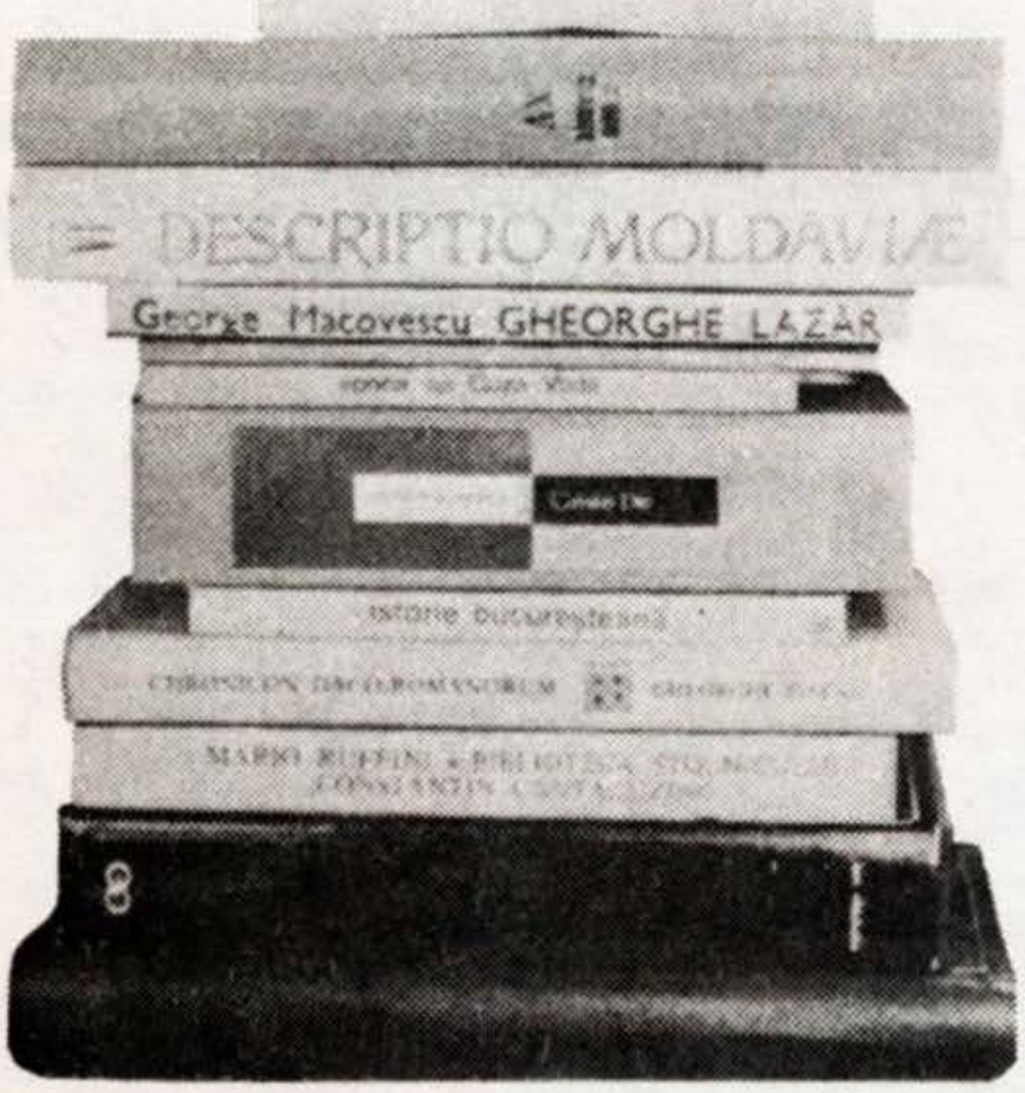

● **Dimitrie Cantemir — DESCRIEREA MOLDOVEI.**
Traducere după originalul latin de **Gh. Guțu.** Introducere de **Maria Holban.** Comentariu istoric de **N. Stoicescu.** Studiu cartografic de **Vintilă Mihăilescu.** Indice de **Ioana Crețulescu.** Notă asupra ediției de **D.M. Pippidi.** Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973; *cea mai recentă ediție din celebra scriere a domnitorului și cărturarului român.*

● **George Macovescu — GHEORGHE LAZĂR.**
Editura Albatros, București, 1973; *viața și opera deschizătorului de noi drumuri în dezvoltarea învățămîntului superior în limba română.*

● **Ștefan Pascu — MIHAI VITEAZUL. UNIREA ȘI CENTRALIZAREA ȚĂRILOR ROMÂNE.**
Editura Politică, București, 1973; *mărețele fapte ale unui „Ahile de la prag de veac și de la prag de epocă".*

● **V. Curticăpeanu — EPOCA LUI CUZA VODĂ.**
Editura Enciclopedică Română, București, 1973; *domnul Unirii și principalele sale înfăptuiri.*

● **N. Vătămanu — ISTORIE BUCUREȘTEANĂ.**
Editura Enciclopedică Română, București, 1973; *personaje, locuri și întîmplări mai puțin cunoscute din Bucureștiul secolului XIX.*

● **DIPLOMAȚI ILUȘTRI,** vol. III.
Editura Politică, București, 1973; *Hug de Groot (Hugo Grotius), Ioannis Capodistrias, lord Palmerston, Ion Ghica, Bernhard von Bülow, Gustav Stresseman, prezentați de* **Valentin Georgescu, Dumitru Almaș, Dan A. Lăzărescu, Vasile Netea, Șerban Rădulescu-Zoner, N. Z. Lupu.**

● **CARTEA VECHE ROMÂNEASCĂ ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE BUCUREȘTI.**
Prefață de **Virgil Cândea,** București, 1973; *fișele bibliografice a peste 350 lucrări tipărite în sec. XVII-XIX (pînă la 1830).*

● **Gh. Șincai — OPERE,** vol. IV.
Ediție îngrijită de **Florea Fugariu,** Editura Minerva, București, 1973; *prima parte din* **Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum et plurium aliarum nationum,** *cunoscuta scriere a învățatului ardelean.*

● **Cassius Dio — ISTORIA ROMANĂ.**
Traducere de conf. univ. dr. **A. Piatkovski.** Studiu introductiv de prof. univ. dr. **Gh. Ștefan.** Editura Științifică, București, 1973; *fragmentele păstrate din principala operă a istoricului latin de origine greacă.*

● **Mario Ruffini — BIBLIOTECA STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO.**
Traducere din limba italiană de **D.D. Panaitescu și Titus Pîrvulescu.** Prefață de **Virgil Cândea,** Editura Minerva, București, 1973; *renumita bibliotecă de la Mărgineni a Stolnicului Constantin Cantacuzino (c. 1650-1716) — după părerea lui M. Ruffini poate cea mai mare din Europa Orientală a acelei epoci.*

● **Dr. Ion Vlăduțiu — ETNOGRAFIA ROMÂNEASCĂ.**
Editura Științifică, București, 1973; *principalele probleme ale etnografiei românești.*

● **STUDII CLASICE,** vol. XV.
București, 1973; *un nou număr al publicației editată de Societatea de studii clasice din R. S. România.*

DWIGHT DAVID EISENHOWER, născut la Denison (Texas), la 14 octombrie 1890, în familia unui mecanic. În 1911 reușește să intre la cea mai renumită instituție de învățămînt a armatei americane, Academia Militară West Point, al cărei absolvent devine în 1915, cu gradul de locotenent. Se căsătorește, la 1 iulie 1916, cu Mamie Geneva Doud. După intrarea Statelor Unite în primul război mondial participă la instruirea de unități pentru frontul din Franța. În 1918, la vîrsta de 28 ani, conform sistemului existent în armata americană deține, temporar, gradul de colonel. După încheierea demobilizării (1920) este confirmat maior și trece la comanda unei subunități de blindate. Urmează școala de stat major la Fort Leavenworth, Școala de război și Colegiul industrial al armatei, după care funcționează în aparatul secretarului adjunct al Departamentului de război și, ulterior, la Statul major al armatei. În 1935, generalul Douglas Mac Arthur îl transferă pe locotenent-colonelul Eisenhower în Filipine. Revine în Statele Unite după patru ani, preluînd, pentru scurt timp, comanda unui regiment. După ce asumă funcția de șef de stat major al unor mari unități, este numit din nou, în urma intrării Statelor Unite în al doilea război mondial, la Statul major al armatei. Avansat general-maior în martie 1942.

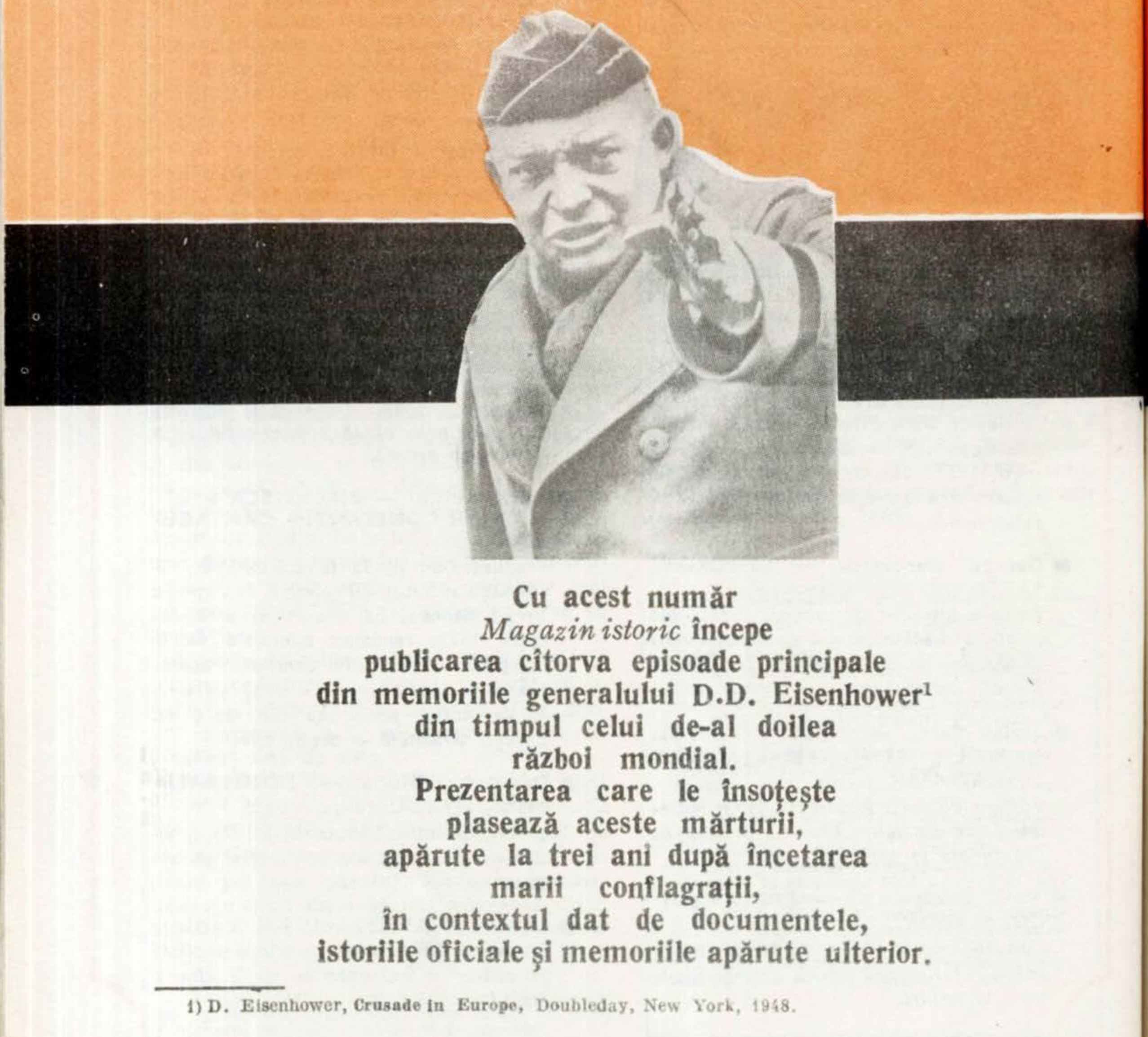

Cu acest număr
Magazin istoric **începe**
publicarea cîtorva episoade principale
din memoriile generalului D.D. Eisenhower[1]
din timpul celui de-al doilea
război mondial.
Prezentarea care le însoțește
plasează aceste mărturii,
apărute la trei ani după încetarea
marii conflagrații,
în contextul dat de documentele,
istoriile oficiale și memoriile apărute ulterior.

1) D. Eisenhower, Crusade in Europe, Doubleday, New York, 1948.

A deținut funcțiile de comandant șef al forțelor anglo-americane în Africa de Nord (1942), Italia (1943). În decembrie 1943 a fost numit comandant suprem al forțelor expediționare anglo-americane în nord-vestul Europei. După debarcarea în Franța i se acordă gradul de general de armată. Devine comandant al forțelor de ocupație americane în Germania după capitularea necondiționată a celui de-al III-lea Reich. Din noiembrie 1945 și pînă în anul 1948 este șef al Statului major al armatei americane. Între 1948-1950 este președinte al Universității Columbia din New York, iar apoi pînă în 1952 comandant suprem al forțelor N.A.T.O. În iulie 1952 demisionează din armată, pentru a accepta candidatura la președinția Statelor Unite, ca exponent al Partidului Republican.

Investit președinte la 20 ianuarie 1953 și 21 ianuarie 1957. În cursul ambelor mandate, vicepreședinte a fost Richard M. Nixon. Nepotul său, David Eisenhower, ziarist, este căsătorit cu Julie Nixon, fiica actualului președinte al S.U.A.

În cuvîntarea de adio rostită cîteva zile înainte de a părăsi Casa Albă, președintele D. Eisenhower declara: „*Această îmbinare a unei imense organizări militare cu o vastă industrie de armament este un fapt nou în experiența americană. Influența totală—economică, politică și chiar spirituală—se face simțită în fiecare oraș, în fiecare instituție de stat, în fiecare serviciu al guvernului federal. Recunoaștem necesitatea imperativă a acestei dezvoltări. Și totuși trebuie să înțelegem gravele ei implicații. Munca noastră, resursele noastre, mijloacele noastre de trai, însăși structura societății noastre sînt implicate. În consiliile guvernamentale trebuie să ne ferim de acceptarea unei influențe nedorite din partea complexului militar-industrial, fie că această influență este sau nu căutată. Posibilitatea creșterii dezastruoase a puterii greșit folosite există și va persista*“ (New York Times *din 18 ianuarie 1961*).

D.D. Eisenhower a murit, după al șaptelea infarct miocardic, la 28 martie 1969, ora 12 și 25.

Lucrări: Crusade in Europe (1948); The White House Years: Mandate for Change, 1953-1956 (1963), Waging Peace, 1956-1961 (1965); The Papers of Dwight David Eisenhower. The War Years, vol. 1-5 (1970). („Cruciada în Europa“; „Anii de la Casa Albă“; „Mandat pentru schimbare“; „În căutarea păcii“; „Documentele lui D. D. Eisenhower“; „Anii de război“).

CRUCIADA ÎN EUROPA

Memoriile comandantului șef al forțelor anglo-americane pe fronturile din Africa de Nord, Italia, Europa Occidentală

— Tu ești, Ike?[2]

— Da!

— Șeful[3] spune să sari în primul avion și să vii aici fără să mai pierzi o secundă. Spune-i patronului tău[4] că ordinul oficial va fi transmis mai tîrziu.

Apelul telefonic al colonelului Walter Bedell Smith[5], aflat în clădirea masivă și sumbră a Departamentului de război din Washington, l-a chemat în paginile istoriei pe un alt colonel, necunoscut pînă atunci, dar care avea o mare calitate în acel moment. Era singurul ofițer de Stat major aflat pe teritoriul Statelor Unite, care, prin serviciul efectuat în Filipine avea o imagine concretă asupra problemelor din această zonă.

2) Diminutiv sub care era cunoscut Eisenhower.
3) Generalul G. Marshall, șeful Statului major al armatei americane în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial.
4) Generalul W. Krueger, comandantul Armatei a 3-a.
5) Ulterior general. Din septembrie 1942, șef al statului major al lui Eisenhower.

Trecuseră numai cinci zile de la atacul Japoniei asupra bazei de la Pearl Harbour, care antrenase Statele Unite în cel de-al doilea război mondial. În aceeași sufocantă zi de 12 decembrie 1941, colonelul D. Eisenhower a părăsit, pentru totdeauna Fort Sam Houston (Texas), unde îndeplinea funcția de șef de Stat major al Armatei a 3-a. Reacția în lanț a evenimentelor avea să imprime însă o cu totul altă traiectorie carierei lui D. Eisenhower. Cu excepția primelor zile petrecute la Washington, el nu avea să se mai ocupe niciodată în cursul războiului de operațiunile din Pacific. La 16 februarie este numit în fruntea Secțiunii planurilor de război și subșef al Statului major al armatei S.U.A. După nici o lună, a trecut în fruntea nou createi Divizii a planurilor de operațiuni. Din acest moment, soarta sa a fost tot mai mult legată de războiul din Europa.

Dacă știrea atacului de la Pearl Harbour a semănat o enormă confuzie în Statele Unite, urmată de o puternică voință de apărare și ripostă, asupra premierului britanic W. Churchill ea a avut un efect tonic[6]. Privirea tristă și obosită a dispărut, dintr-o dată, premierul, asupra căruia cei doi ani de război puseseră o puternică amprentă părea că întinerise. Din subsolul blindat de la Storey's Gate[7], unde-și mutase sediul, după ce o bombă germană distrusese parțial reședința oficială din Downing Street 10, orizontul părea că se luminează. Acum americanii erau pe aceeași corabie cu englezii, după cum se exprimase președintele Roosevelt într-o convorbire telefonică avută cu Churchill.

La 12 decembrie 1941, ziua în care colonelul Eisenhower fusese convocat la Washington, Churchill a părăsit, în cel mai mare secret, Londra. În aceeași seară s-a îmbarcat în portul Greenock, pe bordul crucișătorului DUKE OF YORK. Atlanticul era agitat, dar nimic nu putea strica buna dispoziție a premierului. El a examinat cu șefii săi de stat major planurile viitoarelor operații, a stabilit tactica discuțiilor de coordonare cu Statele Unite, a eforturilor de război, a indicat liniile de acțiune. La 16 decembrie Churchill s-a închis în cabina sa și, timp de patru zile, a redactat memorandumul destinat să constituie baza convorbirilor cu F.D. Roosevelt: „În esență, principalul efort ofensiv al operațiilor în vest, în 1942 va urmări ocuparea și controlul de către Marea Britanie și Statele Unite a tuturor posesiunilor franceze din nordul și vestul Africii și controlul ulterior al Marii Britanii asupra întregului litoral nord-african între Tunis și Egipt".

Traversarea oceanului a durat nouă zile. Între timp, contra-ofensiva armatei sovietice în fața Moscovei se dezvolta cu succes. Trupele hitleriste, care numai cu o lună înainte puteau vedea prin binoclu turlele Capitalei, erau împinse spre vest. Sub loviturile diviziilor siberiene, în omătul din pădurile de mesteceni, se împotmolește și capotează definitiv „războiul fulger". Vestea despre prima mare înfrîngere a trupelor germane în cel de-al doilea război mondial străbate meridianele.

„Conferința Arcadia"[8] dintre președintele Statelor Unite și premierul Marii Britanii a început chiar în ziua sosirii lui W. Churchill la Washington. În aceeași seară, de 22 decembrie, Churchill (găzduit la Casa Albă), a insistat cu ardoare asupra debarcării în Africa, ceea ce va duce — susținea el — la „închiderea cercului" în jurul Germaniei și Italiei, iar, prin invadarea Siciliei dividendele politice vor începe să curgă, schimbînd situația strategică în tot nordul Mediteranei. Se confirma, astfel, presupunerea comandanților militari americani că punctul de vedere britanic era „motivat mai ales de scopuri politice decît de argumente strategice puternice". Ei considerau că acceptarea propunerii britanice ar constitui „o greșeală de primă dimensiune". Aceste raționamente se confruntaseră în cabinetul președintelui cu cele parvenite de la colonelul William Donovan[9] și cu ale fostului însărcinat cu afaceri al S.U.A. la Vichy, Robert Murphy[10].

În momentul „Conferinței Arcadia" ultimul îndeplinea misiunea de trimis special al președintelui Roosevelt în Africa de Nord franceză. Aceștia apreciau că Mediterana devenise o „mare a nimănui" între Europa și Africa și că interesele Statelor Unite cereau să se exploateze o atare situație.

„Marea strategie"[11] a format obiectul unor dezbateri amănunțite ale șefilor de stat major american și englez care, în fiecare seară le raportau președintelui și primului ministru. Dar în cursul celor trei săptămîni cît a rămas Churchill în Statele Unite, pe teatrele de operațiuni s-au petrecut evenimente care nu puteau să nu influențeze cursul sinuos al dezbaterilor:

a) *frontul de răsărit* — contraofensiva armatei roșii, armată care a dus greul celui de-al doilea război mondial, după ce a aruncat înapoi cu 350 kilometri trupele hitleriste de lîngă Moscova se trans-

---

6) Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1969.

7) Cartier în centrul Londrei.

8) Denumire codificată a primei conferințe Roosevelt-Churchill de la Washington.

9) Avocat celebru din Wall Street, însărcinat, la începutul anului 1941, cu o misiune de informare în Egipt, Grecia, Bulgaria, Iugoslavia, Albania, Turcia. Ulterior, șef al organismului de spionaj O.S.S. (**Office of Strategic Services** — „Biroul Serviciilor Strategice") cu gradul de general.

10) Ulterior consilier politic la cartierul general al lui Eisenhower în Africa.

11) Noțiune care îngloba stabilirea planurilor militare și politice pentru perioada celui de-al doilea război mondial.

Bombardiere americane în al doilea război mondial, cunoscute sub denumirea de fortărețe zburătoare

formă într-o ofensivă generală, care cuprindea o mare parte a frontului sovieto-german; b) *frontul din Pacific și Asia de Sud-Est* — japonezii ocupă Hong-Kong, Manilla, Insula Wake, sudul Birmaniei și întreaga Malayezie, cu excepția extremității sudice (Johore), ajungînd în vecinătatea bazei de la Singapore; c) *frontul din Africa* — în urma atacului torpiloarelor italiene asupra bazei de la Alexandria, Marea Britanie pierde supremația navală în Mediterana Răsăriteană: ofensiva în deșertul libian a trupelor engleze nu dă rezultate decisive, forțele germane se consolidează în sectorul El Agheila. Churchill consideră că evenimentele din deșert subminează posibilitățile de a-i convinge pe americani la o debarcare imediată în Africa.

Concluziile militare ale „Conferinței Arcadia" afirmau că „Germania era factorul predominant al puterilor axei și, în consecință, zona Atlanticului și Europa este considerată teatrul de război decisiv". Se ajunsese la un compromis, care avea să dea naștere ulterior multor conflicte de interpretare. Churchill a obținut totuși ca prima operație de amploare să se desfășoare în bazinul Mediteranei. Roosevelt, sprijinindu-se pe argumentele consilierilor săi militari, aprecia aceasta în sensul că „în 1943 calea să fie curățată pentru o reîntoarcere pe continent", iar Marea Britanie să fie transformată într-o „platformă a invaziei".

Abia întors la Londra, Churchill se văzu confruntat cu o nouă agravare a situației din Africa. Africa Korps[12] reocupa la sfîrșitul lunii ianuarie Benghazi. Dar ceea ce nu-i dădea pace premierului era ideea că, la Washington, Statul major american trecuse la pregătirea primelor planuri în vederea invaziei în Franța.

La 25 martie, generalul Eisenhower a înaintat superiorului său, generalul Marshall, un memorandum în care demonstra că „principala țintă a primei ofensive majore trebuie să fie Germania, care să fie atacată prin Europa Occidentală". Chiar în aceeași zi, în cursul unui dejun la președinte, memorandumul era discutat și aprobat.

La 2 aprilie, Roosevelt l-a anunțat pe Churchill că intenționează să-i trimită la

---

12) Grupul de unități blindate al Wehrmachtului trimis în 1941 în Libia sub comanda mareșalului Rommel.

Londra pe Harry Hopkins[13] și pe generalul George Marshall pentru a-i comunica unele „concluzii vitale". A doua zi președintele a trimis o nouă telegramă reflectînd atît preocupările sale politice, cît și starea de spirit a momentului: „Poporul dv. și al meu cer stabilirea unui front care să ușureze presiunea ce se exercită asupra rușilor și popoarele noastre sînt suficient de avizate pentru a-și da seama că rușii ucid în prezent mai mulți germani și distrug mai mult echipament decît noi doi împreună".

Hopkins și Marshall au sosit la Londra la 8 aprilie și au rămas aici o săptămînă[14]. Churchill a acceptat planificarea și pregătirea unei ofensive majore în Europa pentru 1943 și a unei debarcări limitate, eventual în 1942, la Pas de Calais[15]. Între timp Roosevelt i-a cerut șefului guvernului U.R.S.S., I.V.Stalin, să-l trimită pe comisarul poporului pentru Afacerile Externe, V.M. Molotov, la Washington, pentru a putea lua „o hotărîre definitivă cu privire la orientarea strategică a acțiunilor noastre militare comune".

Problema principală pentru U.R.S.S. în relațiile cu ceilalți membri ai coaliției antihitleriste era deschiderea celui de-al doilea front. Mr. Brown[16] a explicat-o clar la Londra și Washington. Cu toate rezervele lui Churchill, în comunicatele comune date publicității s-a anunțat „crearea celui de-al doilea front în 1942". Dar într-un aide-mèmoire adresat guvernului sovietic, W.Churchill a precizat că „nu ne putem lua nici un angajament în această chestiune".

Concomitent cu Molotov, la Londra se afla și generalul Eisenhower, trimis de Marshall, pentru a stabili „recomandări privind viitoarea organizare și dezvoltare a forțelor noastre în Europa". La 8 iunie, revenit la Washington, Ike a prezentat șefului său ierarhic „Directiva pentru comandantul teatrului de operații european" și a insistat să fie examinată imediat. Marshall i-a răspuns:

— Desigur, am să o citesc. S-ar putea ca tu să fii omul care să o execuți.

În scurt timp a fost constituit organismul „Teatrul european de operații al armatei Statelor Unite", comandant fiind numit Eisenhower. În momentul respectiv în Marea Britanie singurele unități americane erau Divizia 34 și Divizia 1 blindată, doar parțial instruite. Problema cardinală în preocupările generalului Eisenhower devenise absorbirea pe „platforma invaziei" a unui număr de aproximativ 2 000 000 combatanți americani[17].

Între timp, Churchill a cerut lui Roosevelt o nouă întîlnire. A doua conferință de la Washington a început la 21 iunie, în momentul în care Rommel capturase Tobrukul[18]. Această criză, agitarea spectrului pierderii Cairoului și Canalului de Suez, i-au servit de demonstrație pentru abandonarea ideii debarcării în Franța și pentru a insista, cu virulență, în favoarea invadării Africii de Nord. „Winston — notează medicul său, Lordul Moran — s-a servit de căderea Tobrukului pentru a-i determina pe americani să disloce o parte a materialului destinat invaziei în Franța și să-l trimită în Valea Nilului. El a declanșat o serie de evenimente care au condus la operația «Făclia»[19] și prin aceasta la întîrzierea invaziei în Franța pînă în 1944". La 8 iulie, Churchill a comunicat lui Roosevelt că cere renunțarea la „Baros", susținînd că în debarcarea în Africa de Nord franceză „se găsește adevăratul al doilea front în 1942".

Reacția Statului major american a fost explozivă. Generalul Marshall și amiralul E.J. King[20], cu sprijinul ministrului de Război, H. Stimson, au recomandat Casei Albe ca „Statele Unite să întoarcă spatele Marii Britanii, care a renunțat la angajamentele asumate în aprilie" și „să lovească decisiv Japonia". Roosevelt n-a fost de acord. El a hotărît să-i trimită pe Hopkins, Marshall și King la Londra, unde, din ordinul său expres, aceștia au acceptat realizarea operației „Făclia" la începutul lunii octombrie.

În după-amiaza zilei de 26 iulie, Eisenhower a fost chemat urgent de Marshall, care se afla în apartamentul londonez de la somptuosul Claridge Hotel. Cînd Ike a intrat, Marshall i-a spus prin ușa întredeschisă de la baie ce hotărîre a fost luată și că el, Eisenhower, va comanda forța expediționară. Această decizie este explicată de numeroși istorici nu datorită faptului că Ike ar fi dovedit calități de mare conducător de bătălii, ci pentru că „era omul care putea crea, controla și vitaliza o vastă organizație compusă în egală măsură din tehnicieni și combatanți, care să elimine fricțiunile și să inspire fiecărui participant un profund respect pentru conducerea, abilitatea și buna sa voință".

---

13) Consilierul principal al președintelui, figura centrală a „trustului creierului" — grupul de experți și prieteni intimi ai lui F.D. Roosevelt constituit încă din timpul campaniei electorale pentru Casa Albă din 1932.

14) În acest interval au capitulat ultimele forțe aliate în Sumatra și principalele forțe americane din Filipine.

15) Planurile strategice pentru această variantă au fost codificate drept operațiunea „Baros".

16) Nume de cod folosit în corespondența secretă dintre șefii guvernelor celor trei puteri: U.R.S.S., Anglia, S.U.A., pentru V. M. Molotov. Acesta a sosit la Londra la 20 mai, la Washington la 29 mai și s-a întors din S.U.A. la Londra la 9 iunie.

17) La 6 iunie 1944, cînd a început debarcarea în Franța, sub comanda lui Eisenhower se aflau în total 2 876 489 oameni.

18) Vezi **Magazin istoric**, nr. 9/1973.

19) Denumirea sub care au fost elaborate planurile militare ale debarcării în Africa de Nord franceză.

20) Șeful operațiunilor navale.

La 12 august în plină ofensivă de vară a trupelor Axei pe frontul de răsărit în direcţia Fluviului Volga, Churchill a sosit pentru prima oară în U.R.S.S. La Kremlin el i-a comunicat lui Stalin că în 1942 nu poate fi deschis al doilea front. Apoi, din cîteva trăsături, a desenat, pe o bucată de hîrtie, un crocodil. Premierul britanic a explicat că intenţionează să atace bestia nazistă sub „pîntecele moale", respectiv în sudul Europei, prin Mediterana, şi, în acest sens, o debarcare în nordul Africii ar fi esenţială pentru traversarea, în 1943, a Canalului Mînecii. Două zile mai tîrziu a fost emisă numirea oficială a lui Eisenhower cu misiunea de a stabili controlul asupra zonelor Oran-Alger-Tunis şi Casablanca, în vederea „completei anihilări a forţelor Axei, care se opun forţelor britanice în deşertul apusean şi al intensificării operaţiilor aeriene şi pe mare împotriva instalaţiilor Axei în Mediterană şi facilitării operaţiilor pe continentul european".

Din acel moment, rămăseseră mai puţin de trei luni pînă la ziua de 7 noiembrie, ajunul debarcării în Africa, cînd staţiile de radio americane şi engleze aveau să repete de zeci de ori mesajul codificat: „Robert soseşte! Robert soseşte!".

Eugen PREDA

„ROBERT" DEBARCĂ ÎN AFRICA*

După aproximativ şase săptămîni de pregătiri intense am fost încunoştiinţaţi că dl. Robert D. Murphy, principalul reprezentant al Departamentului de Stat American în Africa de Nord, ne va vizita în cea mai deplină discreţie pentru a studia împreună implicaţiile politice şi şansele acţiunii noastre în această regiune, factori dintre cei mai incerţi ai întregii operaţii. Guvernul de la Vichy[1] avea un statut de neutralitate şi, în toată perioada războiului, Statele Unite menţinuseră cu el relaţii diplomatice normale[2].

Atît guvernul american, cît şi cel britanic aveau convingerea că opinia publică nord-africană[3] înclina în favoarea aliaţilor. De aceea, voiau să dea expediţiei aspectul unei operaţii întreprinse ca răspuns la dorinţa populaţiei locale de a se elibera de jugul de la Vichy. Nu numai că eram hotărîţi să evităm adăugarea Franţei[4] la lista atît de lungă a duşmanilor noştri, dar voiam să creăm, pe cît posibil, impresia că venisem în Africa nu prin forţă, ci mai curînd ca invitaţi. Era de aşteptat ca debarcarea să întîmpine din partea oficialităţilor o oarecare rezistenţă, deoarece în Europa francezii continuau să fie sub cizma teutonă. Dacă puteam însă demonstra că opinia publică era întru totul potrivnică conducătorilor de la Vichy, opoziţia politică pe care proiectul nostru o întîmpina în Marea Britanie şi S.U.A. ar fi fost atenuată. Murphy, care se afla de multă vreme în Africa, fusese informat din timp, în cadrul unei discuţii confidenţiale cu preşedintele Statelor Unite, de posibilitatea unei acţiuni militare în această regiune. Ajutat de personalul său diplomatic, el a urmărit în mod constant evoluţia opiniei publice, şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a depista liderii politici şi militari ostili axei şi care-şi păstraseră funcţiile doar dintr-un senti-

---

* Subtitlurile aparţin redacţiei.

1) La 17 iunie 1940 mareşalul Pétain, care în ajun devenise preşedintele Consiliului de Miniştri al Franţei, a cerut armistiţiu Germaniei. Acest act semnat la 22 iunie a impus ocuparea de către trupele germane a două treimi din teritoriul naţional francez. Guvernul Pétain s-a instalat la Vichy în teritoriul neocupat. La 11 iulie Philippe Pétain îşi asumă funcţia de şef al statului. Judecat după eliberarea Franţei, Pétain a fost condamnat la moarte (august 1945), pedeapsă comutată în detenţiune pe viaţă. Moare în 1951.

2) Poziţia Statelor Unite în această problemă a fost explicată în următorii termeni de Secretarul de Stat, C. Hull, ambasadorului britanic la Washington, lordul Halifax: „am continuat legăturile cu guvernul de la Vichy numai pentru a beneficia de avantajele decurgînd din existenţa reprezentanţilor [americani — E.P.] la Vichy, în Africa Franceză etc., care ne furnizează căi pentru cererile noastre insistente ca guvernul de la Vichy să respecte regulile neutralităţii şi să nu depăşească condiţiile armistiţiului" (Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1942. Europe, vol. II, Convorbire din 4 mai 1942).

3) Conform convenţiei de armistiţiu germano-franceze, în coloniile Franţei nu urmau să fie trimise trupe de ocupaţie. Guvernul de la Vichy dispunea în coloniile din Africa de Nord de efective mai importante în Algeria — 60 000 combatanţi. Cînd se referă la „opinia publică nord-africană", Eisenhower are în vedere structurile administraţiei coloniale din Maroc şi Algeria şi armata franceză, în rîndurile cărora se aflau numeroşi antinazişti.

4) Regimul de la Vichy.

ment de datorie față de Franța. Amabil, prietenos și deosebit de abil, vorbind o franceză corectă, R.D. Murphy era omul potrivit pentru această misiune. Activitatea sa dintre anii 1940-1942 a contribuit fără îndoială la obținerea victoriei finale.

De la Alger la Londra prin Washington

Călătoria sa din toamna anului 1942 la cartierul meu general de la Londra, a fost întreprinsă în cel mai strict secret. La Washington — prima escală — i s-a dat o uniformă și gradul fictiv de locotenent-colonel, iar la mine s-a prezentat sub numele de Mc. Gowan. Ne-am întîlnit într-un loc dinainte stabilit în afara orașului și în aproximativ 24 ore, era din nou în drum spre Washington[5].

Murphy ne-a indicat numele personalităților franceze favorabile aliaților, precum și ale celor hotărîte să ne acorde un ajutor efectiv. De la el am aflat care erau moralul armatei și starea de spirit a populației civile. Foarte perspicace, ne-a avertizat că cea mai mare rezistență o vom întîmpina în Marocul Francez, unde, ca delegat al sultanului pentru Afacerile Externe, funcționa generalul Noguès[6]*. Ne-a furnizat, de asemenea, detalii privind forța militară franceză în Africa, înzestrarea materială și nivelul de instrucție al forțelor aeriene, terestre și marine. Potrivit calculelor sale, era limpede că o rezistență puternică din partea francezilor s-ar fi soldat cu o luptă sîngeroasă; dacă însă francezii ar fi luat cu promptitudine decizia de a ni se alătura, atunci puteam spera într-o desfășurare rapidă a ofensivei noastre, ofensivă ce avea drept obiective principale ocuparea Tunisiei și surprinderea forțelor lui Rommel prin spate. Dl. Murphy era încredințat că ne vom găsi în fața unei situații intermediare între cele două extreme. Evenimentele ulterioare au dovedit că nu s-a înșelat.*

Asupra unui alt punct însă pronosticurile sale au fost total greșite, dar nu din vina lui. Fusese convins de către generalii francezi Charles Emmanuel Mast, șeful Statului major al Corpului 19 armată din Algeria, Marie Émile Béthouart, comandantul diviziei din Casablanca și alți ofițeri francezi care își riscau viața pentru noi, că aducerea generalului Henri Giraud[7] *în Africa, în mod ostentativ, pentru a provoca o rebeliune împotriva guvernului de la Vichy, ar fi declanșat un entuziasm general și întreaga Africă s-ar fi unit sub ordinele unui șef, despre care Murphy fusese informat că ar fi foarte popular în această regiune. Cîteva săptămîni mai tîrziu, într-un moment de criză a politicii noastre, aveam să ne dăm seama că această speranță fusese eronată.*

Murphy avea certitudinea că în nordul Africii cooperarea cu anumiți prieteni ai noștri ar fi devenit mai activă prin aducerea unui ofițer superior din statul meu major, pentru stabilirea unui contact direct. Bineînțeles întîlnirea trebuia organizată cu cea mai desăvîrșită discreție, căci dacă ar fi fost descoperită, trimișii mei ar fi fost cu siguranță internați în lagăr, iar ofițerii francezi compromiși, ar fi fost judecați de către autoritățile de la Vichy ca trădători. Cu tot riscul am hotărît pe loc să trimitem o misiune la generalul Mast și colegii săi. Deoarece, firește, nu puteam merge eu însumi, am ales dintre mai mulți voluntari, pe adjunctul meu, generalul Clark[8]*, care avea să fie însoțit de o mică suită.*

Au călătorit cu avionul și submarinul și totul s-a petrecut conform planului stabilit. Numai că, în cele din urmă, suspiciunea autorităților locale i-a obligat pe conspiratorii francezi să se împrăștie în grabă, iar pe generalul Clark și suita sa să se ascundă în așteptarea reîmbarcării. Din cauza timpului nefavorabil îmbarcarea a fost dificilă dar, în afara unei băi forțate și a pierderii unei mici sume de bani, nu s-a întîmplat nimic grav. Expe-

---

5) Măsurile de precauție urmăreau să împiedice spionajul german, deosebit de activ în Africa de Nord, să afle scopul real al deplasării lui Murphy de la Alger, unde era instalată misiunea sa, la Washington. Fiind un diplomat atît de binecunoscut s-a urmărit totodată să nu se afle la Berlin, datorită vreunei indiscreții, de prezența sa la Londra, ceea ce ar fi furnizat indicii că se pregătește „ceva" în Africa de Nord.

6) Generalul Paul Noguès și-a petrecut cea mai mare parte a carierei sale în Africa. Rezident general în Maroc din 1936 și comandant-șef al forțelor franceze din Africa de Nord (1939) el se rallază din primul moment regimului Pétain.

7) Comandant al Corpului 7 armată la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. La 15 mai 1940 a preluat comanda Armatei 9, dar după trei zile a fost făcut prizonier de armata germană și internat în fortăreața de la Königstein (Saxonia). A evadat în aprilie 1942, refugiindu-se în sudul Franței, care nu se afla sub ocupația germană. Din mai 1942, generalul de Gaulle, care se afla la Londra, a făcut mai multe apeluri ca Giraud să i se alăture. După cum scria de Gaulle în *Memoriile* sale, aceste „avansuri n-au culeș decît tăcere".

8) Generalul maior **Mark W. Clark**, fost coleg la Academia Militară West Point cu D.D. Eisenhower. A venit în Marea Britanie în iunie 1942 în calitate de comandant al Corpului 2 de armată american. Pînă la sosirea la Londra a generalului Bedell Smith în septembrie 1942, a îndeplinit funcția de șef de stat major al lui Eisenhower și a participat la planificarea operației „Făclia". După preluarea conducerii Statului major al forței expediționare de către B. Smith, a devenit locțiitor al generalului Eisenhower.

diția s-a dovedit utilă, furnizîndu-ne noi informații și detalii, care însă nu ne-au obligat la nici o modificare a proiectelor noastre.

În subteranele Gibraltarului, așteptînd vreme bună

La Londra nu mai era nimic de făcut de acum înainte. Cînd mi-am închis biroul, am respirat ușurat. Pentru motivarea absenței mele din capitala Marii Britanii a fost pusă în circulație o versiune complicată, potrivit căreia plecam într-o vizită la Washington. La această punere în scenă a participat chiar și președintele. În ziua de 5 noiembrie 1942 am pornit spre Gibraltar[9] cu o escadrilă formată din cinci fortărețe zburătoare[10]. Aici am fost întîmpinați de guvernator, generalul-locotenent Sir F.N. Mason Mac Farlane, care ne-a oferit cu deosebită ospitalitate reședința guvernamentală drept cartier general. O serie de mici neînțelegeri au făcut ca timp de mai multe ore Londra să nu primească nici o știre despre avionul în care mă aflam, raportîndu-se numai sosirea normală a celorlalte 4 aparate ale grupului. Această întîrziere a provocat, fără știrea noastră, o profundă neliniște printre membrii statului major care se mai aflau încă, în mare parte, în Marea Britanie. Un avion care nu reușise să decoleze odată cu noi a pornit în ziua următoare și a fost atacat de 2 JUNKERE tip 88[11]. Un membru al echipajului a fost rănit, dar mitraliorii avionului american au reușit în cele din urmă să-i alunge pe atacanți.

Am coborît în subteranele fortăreței Gibraltar, unde erau instalate birourile noastre și aici l-am întîlnit pe amiralul Cunningham[12], care efectuase călătoria din Anglia la bordul unui crucișător rapid. Împreună am trecut în revistă buletinele meteorologice și ale războiului și am început să studiem și să verificăm tot ceea ce realizasem pînă în acel moment.

.....

După 3 zile de așteptare, într-o noapte am zărit, în sfîrșit, primele nave făcîndu-și apariția la intrarea în strîmtoare. Le-am urmărit trecerea urcați pe promontoriile întunecate. Totuși nici o veste despre vreun atac aerian sau submarin. Speram tot mai mult că inamicul, folosind tactica utilizată în trecut împotriva convoaielor de la Malta[13], va continua să-și concentreze forțele aeriene, submarine și terestre în estul Siciliei, în vederea declanșării unui atac pustiitor asupra navelor, pe măsură ce acestea s-ar fi apropiat de pasajul strîmt ce separă insula de continentul african.

În elaborarea planului inițial, eventualitatea de a ne găsi la Casablanca în fața unei situații deosebit de grele a fost unul din factorii care m-au împiedicat să păstrez cel mai mare contingent al nostru pentru operația din această regiune.

Exista primejdia ca, în ultimul moment, operația de la Casablanca să fie amînată. În această situație, nu rămîneau decît două soluții. Prima, de a ordona întîrzierea debarcării acestui mare convoi, care urma să se învîrtească prin zonele maritime învecinate, în așteptarea unui moment favorabil. Proiectul avea însă dezavantaje multiple. În primul rînd pierderea elementului de surpriză al atacului din vest. În al doilea rînd, expunerea vaselor la atacurile submarinelor inamice care mișunau în Golful Biscaia și spre sud. În al treilea rînd, considerabila diminuare a impresiei de forță copleșitoare, produsă de un atac simultan în cele trei porturi.[14] Totodată, trebuia ținut seama și de limita capacității de aprovizionare cu combustibil a navelor.

A doua alternativă consta în aducerea întregului convoi vestic în Mediterana și masarea lui în apropierea portului deja aglomerat al Gibraltarului. Astfel se economisea combustibil, iar convoiul se putea oricînd reîntoarce la Casablanca spre a debarca conform planului; sau, corpul expediționar putea forța acțiunea asupra Oranului și apoi era liber să-și croiască drum în jos, de-a lungul căii ferate, spre coasta nord-vestică.

Nici una dintre alternative nu era ispititoare, deoarece fiecare implica revizuirea și adaptarea pripită a unor planuri în curs de executare. Totuși, legea probabilităților indica necesi-

---

9) Hotărîrea de a instala cartierul general al forței expediționare la Gibraltar a fost dictată de vecinătatea acestei baze militare britanice de viitorul teatru de operațiuni anglo-american din Africa de Nord. În momentul respectiv, Gibraltarul era și singurul punct din Europa Continentală aflat sub controlul aliaților occidentali. Cartierul general al lui Eisenhower a fost transferat ulterior la Alger, la 23 noiembrie 1942.

10) Denumire sub care au devenit cunoscute avioanele de bombardament cu rază lungă de acțiune, B-17, produse de compania BOEING.

11) Tip de avion militar german.

12) Andrew Browne Cunningham, amiral englez, comandantul forțelor navale pentru operațiunea „Făclia". La 20 februarie 1943 a fost numit comandant-șef al flotei aliate în Mediterana.

13) La cartierul general al lui Eisenhower se sconta că intensificarea activității navale anglo-americane în apropierea Gibraltarului va fi interpretată de către comandamentele german și italian ca premergătoare unor acțiuni de sprijinire a garnizoanei britanice din Insula Malta și în vederea deplasării spre răsăritul Mediteranei, așa cum se mai întîmplase și cu alte convoaie.

14) Casablanca, Alger, Oran.

tatea de a adopta una din ele.

Pînă în chiar după amiaza precedentă atacului, buletinele meteorologice transmise de pe unul din submarinele noastre din regiunea Casablanca fuseseră pesimiste. Am hotărît ca, în cazul în care nu se vor îmbunătăţi, să încerc o deviere a expediţiei spre Gibraltar, ceea ce ne-ar fi răsturnat planurile, dar ar fi fost totuşi o soluţie mai bună decît navigarea fără rost a navelor prin ocean.

Niciodată, în tot timpul războiului, nu am simţit un mai deplin sentiment de uşurare ca cel produs a doua zi dimineaţă, de sosirea unui raport laconic, anunţînd ameliorarea condiţiilor atmosferice de pe coastă şi desfăşurarea debarcării conform planului. Am rostit o rugăciune de mulţumire. Temerile mele cele mai negre fuseseră spulberate.

O dificultate neprevăzută ne-au creat comunicaţiile prin radio. La începuturile campaniei toate comunicaţiile cartierelor generale ale aliaţilor, cu diferitele expediţii, se efectuaseră numai prin radio; constatarea că posturile noastre de emisie-recepţie funcţionau prost sau deloc era de-a dreptul demoralizantă. Defecţiunile se datorau în mare parte supraîncărcării reţelei navale, care lega vasele statului nostru major de Centrul de transmisie din Gibraltar. Dar, indiferent de cauză, am hotărît transferarea cît mai urgentă a statelor majore de la Gibraltar pe continent [în nordul Africii — n.t.]

Prima comunicare de pe frontul de luptă ne-a dezamăgit. Nava americană THOMAS STONE, făcînd parte din convoiul îndreptat spre Alger şi transportînd un batalion întărit de trupe americane, fusese torpilată la 7 noiembrie la numai 250 kilometri de destinaţie. Detaliile lipsind, ne temeam de pierderea unui număr considerabil de vieţi omeneşti.

Şansa surprinzătoare de care beneficiasem pînă atunci nu diminuase grija noastră pentru soarta celor de pe bordul vaselor. Pînă seara nu am putut primi nici o informaţie. Mai tîrziu însă am aflat că incidentul avusese o urmare îmbucurătoare, în privinţa onoarei armatei americane. Se înregistrau puţine victime şi nava nu fusese grav avariată. Nu exista pericolul unei scufundări. Totuşi, ofiţerii şi echipajul, nevoind să aştepte remorcarea vasului spre un port convenabil, au primit cu aclamaţii decizia comandantului de a se îmbarca în şalupe, ca să ajungă la timp la destinaţie. Vremea proastă de după-amiază a zădărnicit aceste intenţii temerare, silindu-i pe toţi să se urce pe un distrugător şi pe alte nave de escortă. Debarcarea a avut loc, dar cu 20 ore întîrziere. Din fericire, absenţa acestor trupe nu a avut consecinţe însemnate în aplicarea planului nostru.

Trupele aliate au debarcat la Alger declanşînd operaţia „Făclia"

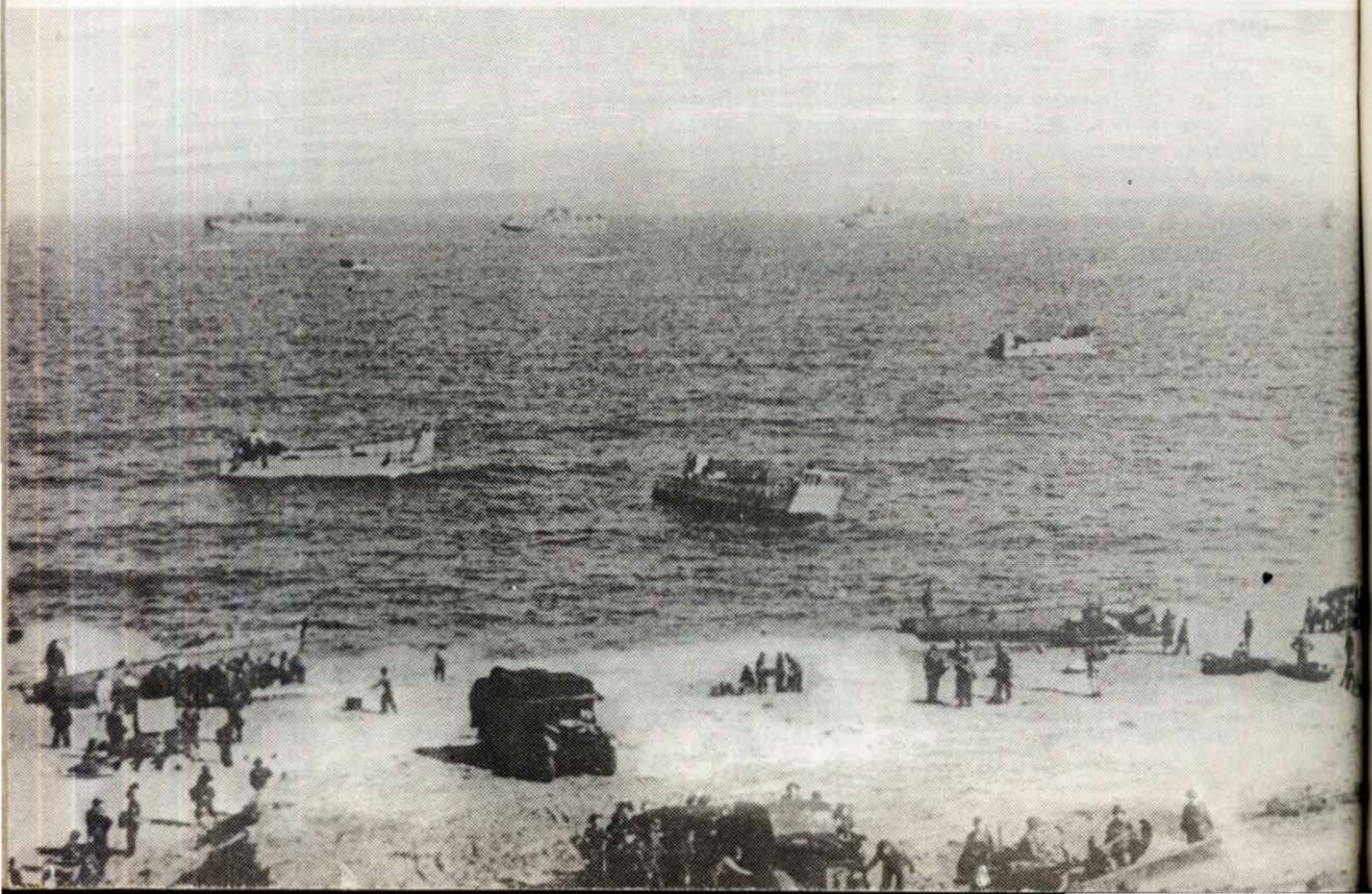

Controverse cu Giraud

După-amiaza aceleiaşi zile de 7 noiembrie mi-a prilejuit una dintre cele mai dezolante întrevederi din perioada războiului. Deoarece atît Londra, cît şi Washingtonul erau ferm încredinţate că generalul Giraud putea atrage forţele franceze din Africa de Nord în tabăra aliaţilor, începusem încă din octombrie — prin intermediul d-lui Murphy — negocieri în vederea eliberării generalului aflat sub stare de arest, cu domiciliu forţat în sudul Franţei. Un plan detaliat fusese elaborat de cîţiva dintre prietenii noştri francezi împreună cu dl. Murphy, revenit în Africa după vizita sa la Londra. Ţinut la curent cu pregătirea acţiunii prin intermediari demni de încredere, generalul Giraud evadase şi ajunsese pe ţărm la timpul stabilit, în ciuda vigilenţii nemţilor şi a guvernului de la Vichy. Se îmbarcase în plină noapte, pe o mică navă care avea să-l ducă la unul din submarinele noastre, ancorat în apropierea ţărmului. După ce stabilise cu mare dificultate legătura cu generalul Giraud, submarinul britanic — la a cărui comandă se afla, în mod special pentru această unică expediţie, căpitanul Jerauld Wright din marina Statelor Unite — ieşise în larg, unde într-un loc dinainte fixat întîlnise unul din hidroavioanele noastre; astfel, în după amiaza zilei de 7 noiembrie, generalul, însoţit de trei ofiţeri, se îndrepta spre cartierul meu general.

Această întîmplare atît de succint relatată a fost în realitate o aventură deosebit de curajoasă şi îndrăzneaţă.

Deşi îmbrăcat civil, generalul Giraud îşi păstrase prestanţa de ostaş. Înalt de peste 1,80 m, drept, avea mersul aproape rigid, iar vorba şi manierele ţepene. În ciuda peripeţiilor prin care trecuse, avea o înfăţişare impunătoare, iar experienţele din timpul războiului, inclusiv lunga perioadă de captivitate şi dramatica evadare, nu-i slăbiseră spiritul său combativ.

Curînd am descoperit că părăsise Franţa, închipuindu-şi că avea să preia imediat comanda întregii acţiuni aliate. În această calitate şi-a oferit serviciile cînd s-a prezentat la mine. Nu puteam să i le accept în asemenea condiţii. Voiam să plece în Africa de îndată ce puteam să-i garantăm securitatea, iar acolo să preia comanda acelor trupe franceze care aveau să i se alăture voluntar. Mai presus de orice, doream să-l avem de partea noastră, căci ne frămînta în permanenţă teama nemărturisită de a ne pomeni angajaţi într-o luptă lungă şi grea cu francezii, nu numai spre durerea şi în detrimentul nostru, ci în detrimentul campaniei noastre împotriva Germaniei.

Generalul Giraud n-a putut fi înduplecat; avea convingerea că erau în joc onoarea sa şi a ţării şi prin urmare nu-i era îngăduit să accepte un rol inferior celui de comandant şef. Ceea ce era cu neputinţă. Numirea unui comandant şef al forţelor aliate constituia un proces complicat, necesitînd acordul simultan al conducătorilor militari şi politici ai guvernelor implicate. În mod legal, nici un comandant subaltern nu ar fi putut accepta ordine din partea generalului Giraud. Mai mult, în acel moment, în cadrul Comandamentului aliat nu se afla nici un singur francez.

Ne-am străduit să-i explicăm toate acestea generalului. Era zdrobit şi dezamăgit, iar după multe ore de discuţii s-a simţit obligat să-şi decline orice participare la acţiune, declarînd: „Generalul Giraud nu poate accepta un post de subaltern în această acţiune. Compatrioţii săi n-ar înţelege şi onoarea sa de soldat ar fi pătată". Era de compătimit, mai cu seamă că-şi lăsase în Franţa întreaga familie, ai cărei membri aflîndu-se la discreţia germanilor, extrem de iritaţi, erau ameninţaţi de a deveni ostateci. El însuşi riscase foarte mult trecînd de partea noastră.

Consilierii mei politici din acea vreme, dl. H. Freeman Matthews, de la Departamentul de Stat al S. U.A. şi dl William H.B. Mack, de la Ministerul de Externe britanic, fuseseră atît de afectaţi de acest deznodămînt, încît au sugerat să i se atribuie în mod formal comanda generalului Giraud, conducerea efectivă a operaţiei revenindu-mi în fapt mie. Lor li se părea că de asocierea numelui lui Giraud la acţiune, putea depinde succesul sau dezastrul ei. N-am fost de acord cu acest subterfugiu, menţinîndu-mi hotărîrea de a continua campania exact ca şi cînd nu l-am fi întîlnit niciodată pe generalul Giraud, în cazul în care acesta nu accepta comanda acelor contingente ale forţelor franceze din Africa de Nord care ar fi consimţit să lupte alături de noi împotriva Germaniei.

Discuţia cu generalul Giraud a continuat, cu intermitenţe, pînă după miezul nopţii. Deşi înţelegeam destul de bine franceza generalului, am insistat să folosim un interpret, spre a evita orice neînţelegere datorită limbii. Cînd toţi interpreţii noştri s-au simţit complet epuizaţi, generalul Clark şi-a oferit serviciile şi, deşi nu vorbea perfect franceza, ne-am descurcat destul de bine, una din explicaţii fiind faptul că, după prima oră de discuţii, fiecare dintre noi nu făcea decît să repete întruna argumentele expuse la început. Cînd, în sfîrşit, generalul Giraud s-a retras pentru a se duce la culcare, nu exista nici un indiciu că ar fi acceptat o cît de mică modificare a pretenţiilor sale iniţiale. În loc de bună

seara ne-a declarat: „În această acțiune Giraud va fi un spectator". A fost totuși de acord să ne întîlnim a doua zi dimineața la guvernatorul general. În seara aceea, experții politici ai cartierului nostru general aveau mutre triste.

Înainte de a-mi încheia ziua am trimis șefilor Statului major combinat[15] *o dare de seamă detaliată asupra întîlnirii și am avut satisfacția de a primi un răspuns prompt, împreună cu asigurarea că poziția mea era sprijinită întrutotul. Sfîrșitul mesajului era ininteligibil, dar am putut descifra următoarele: „Singura noastră părere de rău este că ați fost nevoit să consacrați atît de mult din timpul dumneavoastră acestei chestiuni, într-o perioadă în care..." Ce noroc că atunci nu puteam prevedea cît de mult timp aveam să pierd în cursul săptămînilor următoare cu conferințele enervante și exasperante privind politica externă a Africii de Nord!*

Prima debarcare, primele victorii, primele decepții

Din fericire, o noapte de somn l-a ajutat pe generalul Giraud să-și schimbe părerea și în ședința de a doua zi dimineață a declarat că va participa la acțiune în condițiile propuse de noi. I-am promis că dacă va reuși să-și asigure sprijinul francezilor, îl voi considera administrator al regiunii, așteptînd un moment prielnic în care autoritățile civile să poată determina voința populației.

Din convorbirile ulterioare purtate cu generalul Giraud a reieșit că între concepția sa și a mea în privința strategiei ce trebuia adoptată era o deosebire radicală. El era de părere că atacul trebuia îndreptat de îndată împotriva Franței meridionale, neacordînd nici o atenție Africii de Nord. I-am demonstrat că în timp ce vorbea trupele debarcau pe plajele stabilite; că nu exista nici o posibilitate de a asigura debarcării propuse de el concursul aviației și că tonajul actual al flotei Aliaților nu permitea să imprime ofensivei din sudul Franței forța de șoc necesară respingerii rezistenței pe care, cu siguranță, germanii o vor opune. În sfîrșit, i-am explicat că operația în care eram angajați se baza pe o serie de măsuri organizatorice și administrative atît de complicate și minuțioase, încît schimbarea propusă de el era complet imposibilă.

Generalul Giraud nu putea să-și dea seama cît de necesară ne era Africa de Nord ca bază de acțiune, cît de necesar era pentru noi să avem o bază bine întărită în această regiune, înainte de a declanșa, cu șanse de succes, ofensiva în zona meridională a Europei[16].

Nu cunoștea lecția pe care noi o învățasem în timpul

Coloană în marș din corpul expediționar german din Africa de Nord

15) „Șefii Statului major combinat" — organism permanent de elaborare și aplicare a strategiei anglo-americane, constituit în timpul Conferinței Roosevelt-Churchill de la Washington (22 decembrie 1941-14 ianuarie 1942), cu sediul în capitala Statelor Unite. În timpul celui de-al doilea război mondial, acest organism a ținut opt sesiuni cu participarea președintelui S.U.A. și a primului ministru al Marii Britanii.

16) Nu este clar motivul acestei afirmații a lui Eisenhower, apărută în memoriile publicate în 1948. Cert este că, în momentul discuției cu Giraud, anglo-americanii nu stabiliseră dacă următoarea operațiune de amploare va avea loc în nordul Mediteranei. Premierul Churchill și Statul major imperial aveau, într-adevăr; această intenție. În ce privește Statul major american, acesta era împotriva desfășurării de operații în sudul Europei. De altfel, în rapoartele trimise de generalul Eisenhower la Washington, la 8 noiembrie, asupra convorbirilor cu Giraud nu se făcea nici o mențiune asupra vreunei ofensive în zona meridională a Europei (*The Papers of Dwight David Eisenhower. The War Years*, Volume II, John Hopkins Press, Baltimore and London, 1970; documentele:

războiului cu privire la efectul unei forțe aeriene cu baza pe continent, asupra unor vase navigînd fără protecție. Probabil că nu analizase niciodată din punct de vedere tactic felul în care flota britanică pierduse, în Pacificul de Sud, cele două mari nave PRINCE OF WALES și REPULSE, imprudent expuse atacului unei aviații cu bază continentală. Avea, pe deasupra, impresia că dacă aliații ar fi fost dispuși, ei ar fi putut duce în sudul Franței 500 000 oameni în numai două sau trei săptămîni. Îi era greu să înțeleagă că ne angajasem într-o operație care solicita resursele noastre pînă la limită și că tocmai din pricina insuficienței acestor resurse fusesem obligați să ne calculăm riguros obiectivele strategice inițiale.

În timpul nopții și în primele ore ale zilei de 8 noiembrie începură să ne parvină rapoarte operaționale destul de încurajatoare. După cum prevăzusem debarcarea la Alger nu întîmpinase aproape nici o rezistență și regiunea fusese repede ocupată, în mare măsură datorită realizărilor anterioare obținute de dl. Murphy, prin intermediul generalului Mast din armata franceză, precum și simpatiei generalului Juin[17], în ciuda atitudinii antagonice pe care acesta o manifesta oficial față de noi.

Ideea că ar fi trebuit grăbită intrarea în regiunea Tunisiei era mereu prezentă în mintea noastră. În noaptea de 8 am făcut cîteva însemnări pe care le mai am încă: „Batem pasul pe loc în sectorul oriental, în loc să ne îndreptăm fără întîrziere spre Bône-Bizerta[18].

Am debarcat și la Oran, unde însă forțele franceze din regiune, în special cele navale, au opus o rezistență înverșunată. Au avut loc lupte grele în cursul cărora și-a primit botezul focului Divizia 1 americană, care pînă la sfîrșitul războiului avea să reziste unui atît de lung șir de lupte. Deși insuficient instruită Divizia 1, cu ajutorul unei părți a Diviziei 1 motorizate, a înaintat și în ziua de 9 noiembrie eram convinși că în curînd vom putea anunța că am obținut victoria în această zonă. În ziua de 10, la Oran a încetat lupta. Generalii Fredendall[19] și Terry de la M. Allen[20] au trecut cu bine primul lor examen.

Fusesem încunoștiințați că atacul coastei sud-vestice începuse, dar nu aveam nici o informație privind desfășurarea lui. În anumite puncte, în special la Port-Lyautey[21] aveau loc lupte grele. În cursul lunii marea fusese liniștită o singură zi, de care profitasem pentru a debarca, dar vremea bună durase puțin și ne fusese foarte greu să aducem întăririle. Am făcut tot ce mi-a stat în putință să intru în legătură cu comandanții sectorului occidental, contra-amiralul H.K.Hewit[22] și generalul Patton[23]. Radioul însă iarăși nu funcționa cum trebuia, transmițînd doar semnale neinteligibile. Am încercat atunci să stabilim legătura cu Casablanca, prin intermediul unor bombardiere ușoare, dar cum francezii au doborît cîteva, am înțeles că nici această metodă nu era bună. Disperat, l-am întrebat pe amiralul Cunningham dacă nu avea în port o navă de mare viteză. Din fericire, unul din cele mai rapide vase tocmai se afla la Gibraltar, de unde urma să-și continuie transportul de provizii strict necesare flotei din Malta; amiralul mi l-a oferit fără ezitare, punîndu-mi-l la dispoziție pentru timpul necesar stabilirii contactului cu forțele angajate în sectorul occidental. Am alcătuit pe dată un grup de stat major sub conducerea contra-amiralului Bernhard N. Bieri din marina americană, care în mai puțin de o oră a pornit la drum.

În dimineața zilei de 9 noiembrie, generalii Clark și Giraud au plecat cu avionul la Alger, cu scopul de a găsi o cale de înțelegere cu autoritățile franceze superioare. Aveau misiunea de a pune capăt luptelor și de a asigura sprijinul francez în operațiile proiectate împotriva Germaniei.

Răceala cu care generalul Giraud a fost primit de francezii din Africa de Nord a dat o cumplită lovitură speranțelor noastre; el a fost complet ignorat. Discursul său radiodifuzat, prin care anunța că prelua comanda în Africa de Nord franceză și îndemna forțele franceze să înceteze lupta împotriva aliaților, nu a avut nici un efect.

Versiunea românească a memoriilor:
Dana LOVINESCU, Mădălina NICOLAESCU

---

586 — To Combined Chiefs of Staff; 587 — To George Catlett Marshall; 590 — To Combined Chiefs of Staff). Hotărîrea de a se trece la ocuparea Siciliei a fost luată la Casablanca (ianuarie 1943).

17) Generalul Alphonse Pierre Juin a comandat în 1940 o divizie franceză pe frontul din Belgia. Făcut prizonier, a fost eliberat în 1941, la cererea lui Pétain, care l-a numit comandant șef al forțelor franceze din Africa de Nord. După debarcarea aliată în Africa de Nord s-a raliat lui Giraud. Ulterior, comandant al forțelor franceze angajate în luptele din Tunisia împotriva trupelor germano-italiene.

18) Bône (denumirea actuală — Anaba) — port la Mediterană, situat în partea de răsărit a Algeriei. Bizerta — port și importantă bază navală în Tunisia.

19) General-maior, comandant al Corpului 2 al armatei americane și al forței de debarcare la Oran.

20) Comandantul Diviziei 1 de infanterie americană, care a debarcat la Oran.

21) Port Lyautey (denumirea actuală — Kenitra) — port la Atlantic în apropierea capitalei marocane, Rabat.

22) Comandantul forței navale speciale americane pentru debarcarea în Maroc.

23) General-locotenent. Fost instructor al lui Eisenhower la Colegiul de război. La 6 martie 1943 a preluat, în Tunisia, de la generalul Fredendall comanda Corpului 2 al armatei S.U.A.

SOCRATE ÎN FAȚA TRIBUNALULUI HELIAȘTILOR

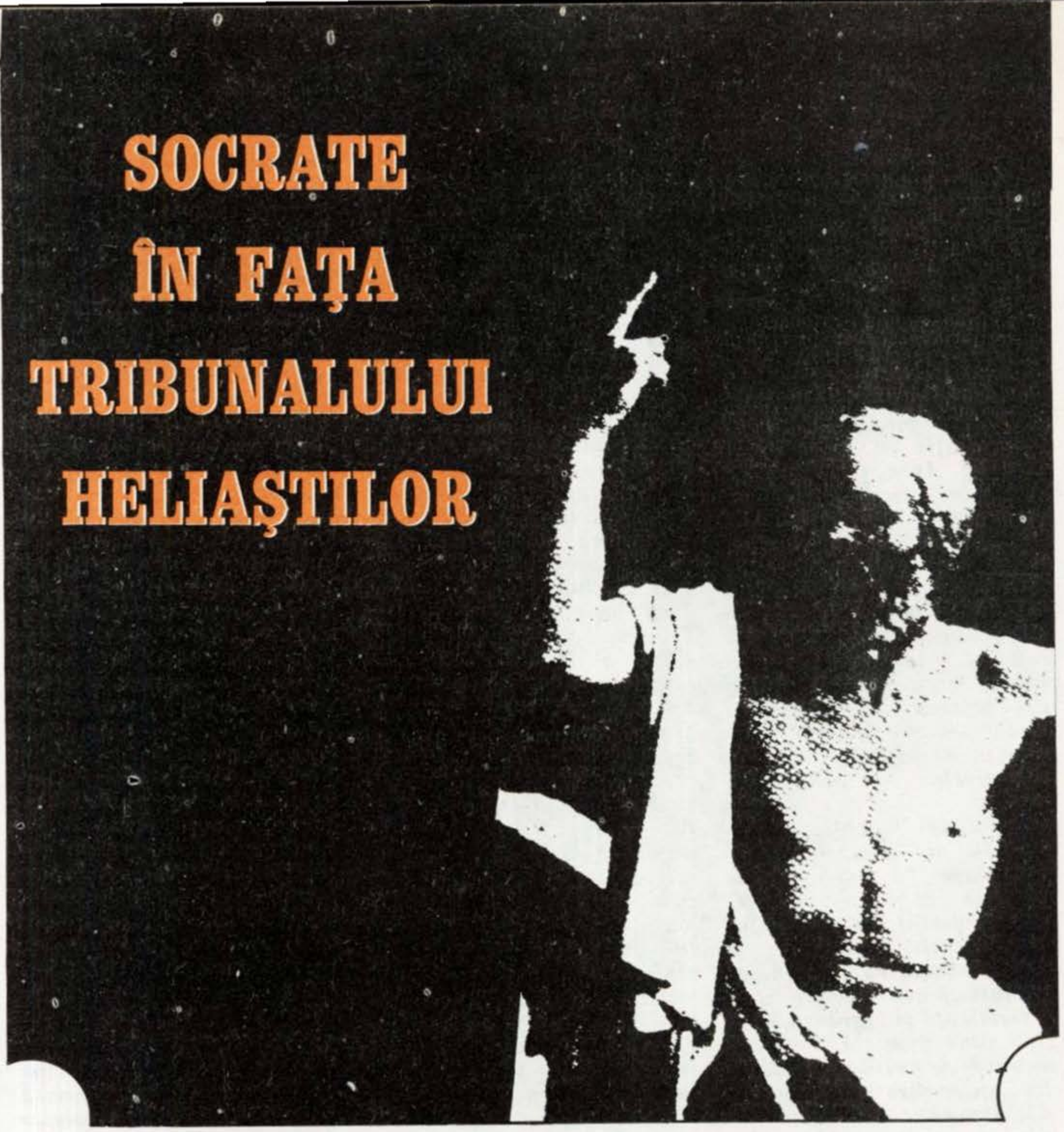

VALERIU BUDURU

Atena, anul 399 î.e.n. În Piața Heliaia, locul de activitate al Tribunalului heliaștilor, începe o zi care avea să intre în istorie sub semnul uneia din cele mai tragice confruntări judiciare. 501* judecători ai acestui tribunal, din cei 6 000 aleși în fiecare an din rîndurile cetățenilor, spre a judeca diferite cazuri, se întrunesc în ședință. Timpul consacrat procesului este limitat și, cu ajutorul** clepsidrei **— cunoscutul ceas al antichității — scurgerea vremii este atent măsurată. Așa cum cer tradiția și legea, instanța trebuie să încheie audierea părților și să pronunțe sentința încă înainte de a apune soarele. Altfel nu este cu putință, chiar și pentru faptul că în ziua următoare n-ar mai fi posibil să se întrunească un număr atît de mare de judecători.**

Cu toate acestea, acuzatul, celebrul filozof Socrate, în vîrstă de mai bine de 70 ani, chemat în fața judecătorilor sub povara unor mari și grele învinuiri, nu pare nici grăbit și nici înfricoșat. Dimpotrivă. Sigur de dreptatea cauzei

* În unele izvoare, 500 judecători.

** Alegerea se făcea de către magistrații supremi ai Atenei, cîte 600 reprezentanți pentru fiecare din cele 10 triburi ale cetății. Nu de mult, un grup de arheologi au descoperit vestigiile unei clădiri în care se crede că s-a desfășurat procesul intentat lui Socrate. Este vorba de o sală cu coloane clădită în sec. VI î.e.n. Între vestigii se presupune că se află și resturile băncii pe care ar fi stat filozoful.

sale, stă drept și calm în fața tribunalului, ascultînd pe cei ce-l acuză și cumpănindu-și gîndurile. Mai surescitați și temători par acuzatorii săi: Meletos, un poet lipsit de talent, tăbăcarul și negustorul Anytos, unul din șefii partidei democrate, și retorul Lycon. Toți trei aparțin tendinței conservatoare a democrației sclavagiste, ostilă marilor adevăruri afirmate de filozof și, în plus, fiecare îi poartă adînci dușmănii personale.

Primul care ia cuvîntul în fața instanței este Meletos. El îl învinuiește pe Socrate de impietate față de zei, de încercarea de a introduce noi zeități și de corupere a tineretului. Își încheie rechizitoriul cerînd pentru nelegiuirile comise de învinuit pedeapsa cu moartea. Dar, deși rostit cu vehemență, cuvîntul său este atît de neconvingător, încît — după cum afirmă Platon — dacă judecătorii ar fi votat imediat, nici o cincime din ei n-ar fi sprijinit acuzarea*. Urmează Anytos, vechi dușman al lui Socrate, principalul inițiator al procesului. El îl urăște pe acuzat nu numai pentru înțelepciunea și ideile sale, dar și pentru că acesta îl batjocorise în public pentru ignoranța sa, reproșîndu-i și faptul că — din cauza zgîrceniei — nu se îngrijește de educația fiului său; încearcă să fie la fel de vehement, susținînd că Socrate, ori nu trebuia adus în fața instanței, ori, odată adus aici, n-are altă soartă decît moartea. O sentință de achitare — argumentează Anytos — n-ar face decît să sporească prestigiul filozofului și, deci, influența sa în rîndurile tineretului. Nici afirmațiile lui n-au însă suficientă forță de convingere. Apoi vorbește Lycon. Orator de profesie, acesta își potrivește cu mai multă îndemînare cuvintele și rechizitoriul său impresionează pe judecători. Nu atît, însă, încît să obțină condamnarea lui Socrate.

„Nu fiindcă sînt trufaș, bărbați ai Atenei..."

În cadrul proceselor din vechea Atenă, se obișnuia ca învinuitul să se roage, să se tîrască în genunchi, implorînd clemența tribunalului. El își aducea în fața instanței soția și copiii, rudele și prietenii, care, pentru a înduioșa pe judecători, se lamentau și plîngeau îndelung. Însuși Pericle — după cum ne spune Plutarh — fusese nevoit să se tînguie în fața judecătorilor pentru a-și salva soția, trimisă în judecată de dușmanii săi sub învinuirea că strică moravurile cetății.

Nu așa procedează Socrate. El nu aduce, pentru a cere îndurare, pe nici unul din cei trei copii ai săi, pe nici o altă rudă, pe nici un prieten. Nu se roagă și nu imploră, deși spune: „Am și eu, preabunule, ceva rude, căci, vorba lui Homer, «n-am răsărit din stejar și nu m-am născut dintr-o stîncă»". De ce nu face una ca asta? „Nu fiindcă sînt trufaș, bărbați ai Atenei, precizează el, nici fiindcă vă disprețuiesc; nu este vorba nici dacă întîmpin moartea cu vitejie sau cu frică. Pentru cinstea mea, a voastră și a întregului stat, eu nu găsesc de cuviință să fac asta, la vîrsta mea, cu trecutul și numele meu...".

Într-adevăr, un trecut nepătat și un nume răsunător, dar care tocmai prin ceea ce reprezentau ele mai nou și mai strălucitor în epocă intrau în conflict cu vechi norme și vechi convingeri ale claselor ce dominau atunci societatea ateniană. Pentru că, în fond, procesul și sfîrșitul filozofului atenian, ca, de altfel, procesele atîtor martiri ai științei, care și-au apărat cu prețul vieții convingerile lor, n-au fost altceva decît o aprigă înfruntare între gîndirea înaintată ce-și croia drum în luptă cu concepțiile învechite. Ceea ce a dus la judecarea și condamnarea filozofului a fost, de fapt, originalitatea gîndirii sale, superioritatea ei față de climatul spiritual al vremii în care a trăit, spiritul critic pe care gînditorul l-a manifestat în afirmarea concepțiilor sale.

Socrate n-a elaborat un sistem filozofic închegat. El a abordat mai multe domenii ale gîndirii umane, ocupîndu-se cu precădere de problemele vieții morale și îndeosebi de propagarea virtuții și cercetarea căilor obținerii ei. Potrivit concepțiilor gînditorului atenian, punctul de plecare al filozofiei trebuia să-l constituie cunoașterea omului de către el însuși, identificarea de către fiecare a propriilor sale valori morale și intelectuale. „Cunoaște-te pe tine însuți", celebra deviză scrisă de învățații antici pe frontispiciul Tem-

---

* Tribunalele din vechea Grecie nu cunoșteau prezența procurorilor și avocaților de profesie. Orice cetățean putea îndeplini rolul de acuzator, avînd însă obligația de a obține, la proces, cel puțin o cincime din voturile judecătorilor în favoarea sa. În caz contrar, era pasibil de pedeapsa cu amendă de 1 000 drahme, cu pierderea dreptului de a mai fi acuzator și cu interdicția de a aduce sacrificii zeilor. Ca avocați existau logografii, ce puteau, cel mult, alcătui o apărare, pe care inculpatul o citea în instanță.

Părțile în cauză se înfruntau, deci, direct în fața instanței. Aceasta, la rîndul ei, dat fiind numărul mare de judecători, nu avea posibilitatea să delibereze asupra hotărîrii pe care urma s-o ia și, ca atare, nu putea grada pedeapsa în raport de vinovăția acuzatului. Ea trebuia doar să decidă dacă acuzatul este vinovat, și în caz afirmativ, să stabilească, prin vot, pedeapsa, pe baza propunerilor făcute de acuzatori și acuzat, normele judiciare existente cerînd ca și învinuitul să-și propună o pedeapsă.

plului din Delfi*, a fost însușită de Socrate, devenind principiul fundamental al filozofiei sale. „Nu poți cunoaște lumea, spunea el, dacă nu te cunoști mai întîi pe tine". Omul, cunoscîndu-se astfel pe el, analizîndu-se în lumina faptelor și experienței sale, aflînd ceea ce știe și ceea ce nu știe putea deveni mai înțelept, mai drept, mai curajos și cumpătat, adică mai virtuos.

Într-o lume în care se considera că însușirile oamenilor sînt hotărîte — ca și destinul lor — de zei, că nimic nu se poate schimba fără voința și intervenția acestor forțe supranaturale, ideile formulate de gînditorul grec nu puteau fi socotite decît primejdioase pentru normele și rînduielile predominante în societate. Mai ales că astfel de idei erau tot mai larg îmbrățișate de diverse categorii de cetățeni și îndeosebi de tineri.

A negat oare filozoful zeii oficiali ai Atenei, așa cum l-au acuzat adversarii săi? În mod direct, nu. Dimpotrivă, ca orice bun atenian, el credea în zei și le aducea jertfe. Dar prin îndemnul adresat oamenilor de a gîndi asupra faptelor lor, de a și le aprecia pe baza experienței acumulate din viață, care-i putea lămuri asupra a ceea ce este bine și rău, el clintea de pe soclurile lor unele din zeitățile oficiale ale Atenei. În lumea divinităților atotputernice, considerate a fi stăpîne absolute ale destinelor oamenilor, filozoful introducea astfel zei noi — conștiința și rațiunea.

Concepțiile lui Socrate n-au depășit limitele idealismului antic și, de-a lungul multor secole, diverși gînditori și școli filozofice au folosit elemente ale gîndirii sale pentru dezvoltarea acestui curent. Dar în epoca respectivă, aceste concepții au reprezentat, printr-o serie de componente ale lor, un progres în evoluția gîndirii umane. Pînă la Socrate, cei mai mulți dintre filozofi se ocupaseră de problemele cosmologiei, de studiul cerului. Filozoful atenian s-a înscris printre primii gînditori care au căutat să apropie filozofia de problematica omului, s-o orienteze spre om, spre autoperfecționarea sa etică și morală. Cîtă dreptate avea în această privință oratorul și scriitorul roman Cicero care spunea că Socrate a coborît filozofia din ceruri pe pămînt.

Vechi și grave învinuiri

Gînditorul atenian n-a alcătuit lucrări filozofice, de la el nu ne-a rămas nimic scris. Tot ceea ce știm despre viața și opera sa, inclusiv despre modul în care a decurs procesul, o datorăm fidelilor săi discipoli, îndeosebi lui Platon și Xenofon. Socrate își propaga convingerile, umblînd, înconjurat de tinerii săi elevi, pe străzi și prin piețe, prin atelierele meșteșugarilor, peste tot unde putea discuta cu oamenii. El angaja convorbiri directe, prin întrebări și răspunsuri, cu oricine dorea să-l asculte. În dialogurile sale cu interlocutori din rîndul păturilor avute, cu oameni politici de vază, nu se sfia să le demaște și să le satirizeze viciile, fără să țină seama de poziția socială și de rangul acestora. Biciuia, cu mușcătoarea sa ironie, rămasă celebră, ignoranța, spiritul de nedreptate, necinstea și infatuarea ce caracterizau pe mulți din cei bogați și puternici.

Socrate...

Socrate își înfățișa ideile cu o deosebită forță de convingere, exercitînd astfel — prin filozofia sa critică, prin elementele dialectice din gîndirea sa — o puternică înrîurire asupra auditorilor. Cînd l-a auzit pentru prima oară vorbind, Platon, pe atunci în vîrstă de 20 ani, a fost atît de fascinat de erudiția și de elocința maestrului încît a renunțat definitiv la cariera sa de poet și autor dramatic, și-a ars lucrările pe care le scrisese și s-a con-

---

*Oraș antic în Focida, în Grecia Centrală, vestit, între altele, pentru oracolul său, căruia vechii greci îi solicitau sfaturi și despre care credeau că le poate prezice viitorul. Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1969.

sacrat pentru totdeauna studiului filozofiei.

Punctele de vedere ale filozofului şi modul de a le expune i-au atras, în decursul anilor, numeroase şi primejdioase duşmănii. Adversarii săi l-au învinuit şi de sofism* şi chiar gînditori de renume din acea vreme, printre care scriitorul Aristofan, nu l-au înţeles şi s-au ridicat împotriva lui. Cu 24 ani înainte de proces, Aristofan, în comedia sa **Norii,** îl prezentase pe filozof ca pe un şarlatan ce sta agăţat într-un coş, cercetînd stelele, incitînd pe tineri împotriva părinţilor şi învăţînd pe datornici să nu-şi plătească datoriile. Socrate n-a socotit, însă, demn să se supere şi a continuat să-l considere

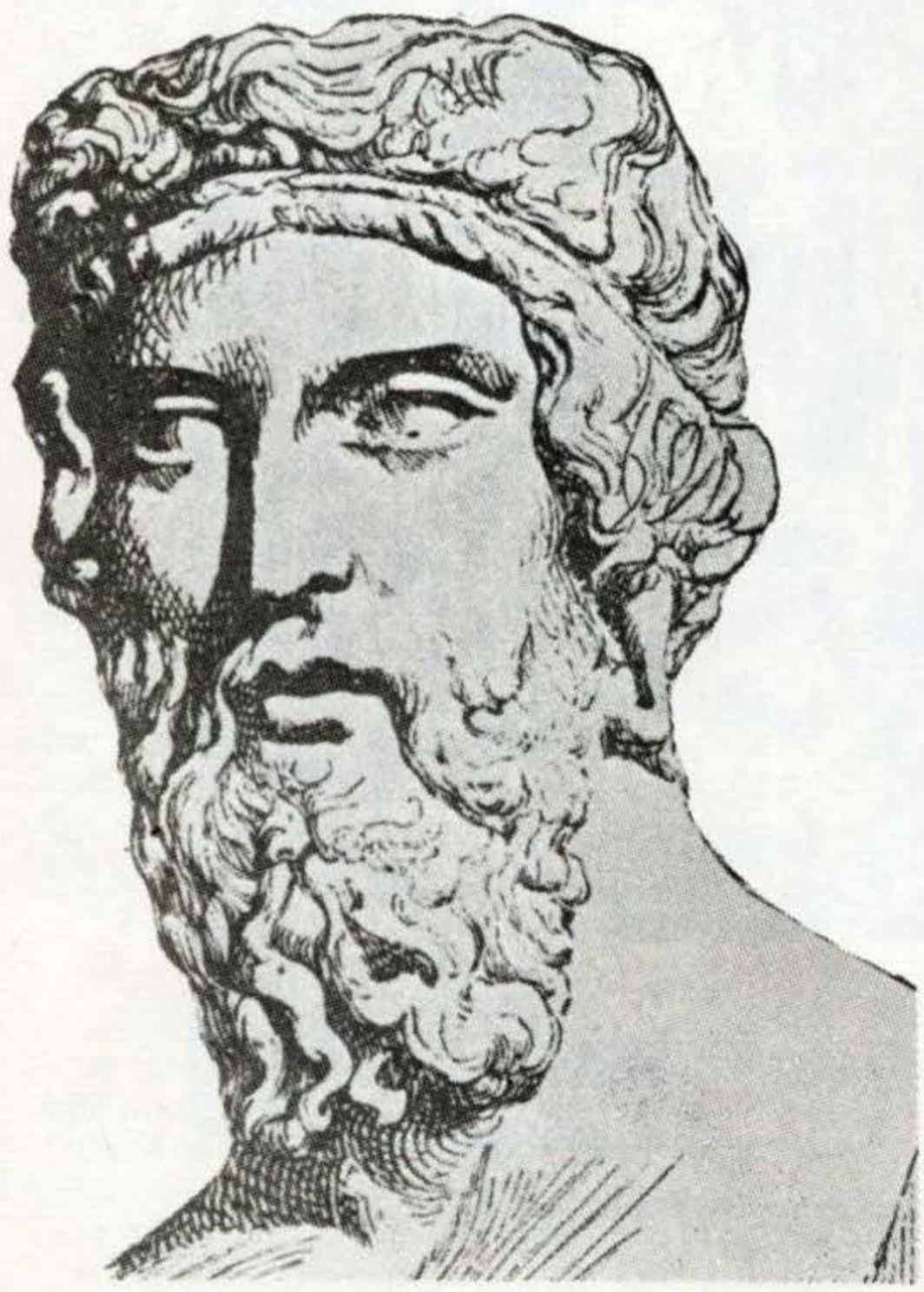

...şi marele său discipol, Platon

pe Aristofan ca pe un mare poet comic, aducînd argumente pline de logică: „Dacă ne batjocoresc pentru defectele adevărate ne fac un bine, căci ne îndreptăm, dacă nu, batjocura nu ne ajunge".

---

* Incercind să sistematizeze şi să supună controlului raţiunii cunoştinţele existente, sofismul a avut, în anii de început, un rol pozitiv în stimularea gîndirii. Dar, treptat, unii din reprezentanţii săi i-au denaturat esenţa, sofiştii căpătîndu-şi faima că pot face să triumfe o cauză oricît de nedreaptă, prezentînd-o într-o lumină falsă.

„Trăind fără să fac nici o nedreptate"

Filozofia lui Socrate s-a împletit strîns cu viaţa sa, cu felul său de a trăi. Propagînd virtutea, a fost el însuşi un model de virtute. Marii gînditori care au scris despre el l-au înfăţişat ca pe un om de o rară integritate, exemplu de modestie şi cumpătare, de cinste şi curaj, de dragoste şi prietenie faţă de oameni.

În epoca în care a trăit Socrate, Atena a traversat una din cele mai tumultuoase perioade. A fost o vreme dominată de intense lupte politice între nobilimea tradiţională — posesorii celor mai mari averi şi ranguri — şi democraţia sclavagistă, reprezentată de meseriaşi, comercianţi şi alte pături sociale, opuse oligarhiei. Astfel el a cunoscut — cum spune marele filozof german Hegel — „măreţia Atenei şi începutul decăderii ei; el s-a bucurat de suprema ei înflorire şi a gustat şi din începutul nefericirii ei".

Într-adevăr, în timpul vieţii filozofului, Atena a cunoscut, sub conducerea lui Pericle (445-429), şeful partidei democrate, o puternică dezvoltare, atingînd — cum apreciază Marx — „cel mai înalt grad al înfloririi ei pe plan intern". Dar ea a suportat şi pustiirile pricinuite de cei 27 ani de război, intrat în istorie sub numele de războiul peloponesiac, din care a ieşit înfrîntă.

În aceşti ani, filozoful şi-a îndeplinit ca un bun cetăţean îndatoririle sale faţă de patrie. Luînd parte la război, şi-a cîştigat nu numai faima de luptător viteaz, ci şi meritul de a fi salvat, înfruntînd mari primejdii, viaţa a doi compatrioţi, răniţi pe cîmpul de luptă. Curajul şi atitudinea sa civică sînt ilustrate, între altele, şi de faptul că, făcînd parte dintr-un juriu care a judecat zece generali atenieni, acuzaţi de impietate, fiindcă, după cîştigarea unei bătălii, au lăsat morţii neîngropaţi, pornind în urmărirea inamicului, a fost singurul care a votat împotriva condamnării acestora la moarte.

Ca atare, nici convingerile şi nici propriul său mod de viaţă nu reprezentau, în ochii filozofului, vreun temei pentru a fi judecat şi condamnat. Sigur pe sine, aştepta liniştit înfruntarea cu tribunalul, întreţinîndu-se cu discipolii săi despre diferite subiecte, în afara procesului. Xenofon scrie că atunci cînd Hermogene, unul din prietenii filozofului, s-a mirat că nu se ocupă de apărarea sa, Socrate i-a răspuns:

— Nu ţi se pare că m-am ocupat de ea toată viaţa!

— Cum aşa?

— Trăind fără să fac nici o nedreptate. Iar atunci cînd vestitul orator Lysias

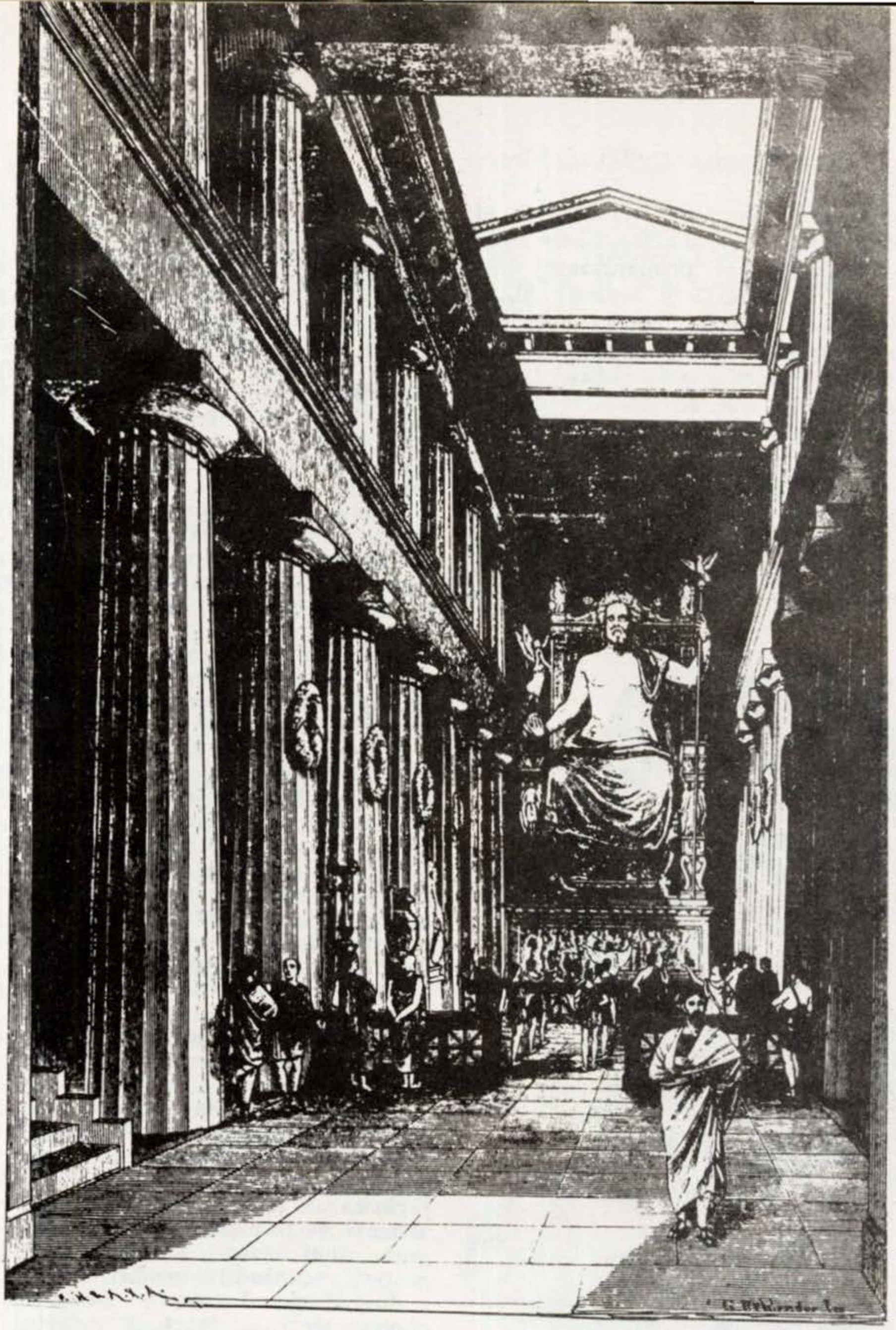

A negat oare Socrate zeii oficiali ai Atenei? (*în fotografie, Templul lui Zeus din Olympia*)

— după cum aflăm din scrierile lui Diogene Laertiu — i-a alcătuit şi oferit o pledoarie cu ajutorul căreia ar fi obţinut achitarea, Socrate i-a spus:

— Discursul tău este foarte frumos, dar nu mi se potriveşte.

Cei ce treceau doar drept înţelepţi

Din momentul în care adversarii lui Socrate prezentaseră plîngerea arhontelui şi pînă la începerea procesului se scurseseră trei decenii. În această vreme, vechilor învinuiri li se adăugaseră altele noi. Mai ales că, între timp, un prieten din tinereţe al acuzatului, Cherofon, ducîndu-se la Delfi, a întrebat oracolul dacă este cineva mai înţelept decît Socrate. Pitia ar fi răspuns că nu există altcineva care să posede mai multă înţelepciune decît filozoful atenian.

Pentru a lămuri spusele oracolului, Socrate, care — cum a afirmat el însuşi în cuvîntul rostit la proces — nu se ştia atît de bogat în cunoştinţe, şi-a propus să cerceteze lucrurile mai cu luare aminte. Ca atare, a mers la unul din oamenii

politici influenţi, care era socotit printre cei mai înţelepţi. Şi din discuţia avută cu el a constatat că omul acela trecea drept înţelept în ochii multora şi mai cu seamă în ochii săi, dar, de fapt, nu era. Continuînd să cerceteze apoi pe toţi aceia care aveau oarecare reputaţie în ştiinţă sau în artă, a ajuns la aceeaşi concluzie: cei lăudaţi erau lipsiţi de înţelepciune, pe cînd ceilalţi i s-au părut oameni mai luminaţi. Dintre toţi, el, Socrate, se putea considera mai înţelept, nu pentru că ar fi ştiut mai multe, ci pentru că, pe măsură ce-şi sporea cunoştinţele, îşi da seama cît de puţin ştie.

Cercetările acestea i-au lărgit cercul duşmăniilor. Adversarii săi au răspîndit vorbe perfide că Socrate strică tineretul, nu crede în zei şi face să izbîndească pricinile rele. Aşa s-a făcut — spune filozoful, vorbind judecătorilor săi — de au tăbărît asupra sa şi Meletos şi Anytos şi Lycon. Şi nu atît ei, cît „ponegrirea şi pizma [...] sînt ceea ce mă va frînge — afirmă el — de va fi să cad! Astfel s-au prăbuşit mulţi bărbaţi destoinici şi cred că vor mai cădea". Căci — profetizează Socrate — „această nenorocire nu se va opri la mine".

Acuzatul a luat cuvîntul în faţa instanţei în trei rînduri. Întîi pentru a se apăra de învinuirile aduse de adversarii săi. Faptul că n-a solicitat nici un moment clemenţa tribunalului, ci, dimpotrivă, şi-a afirmat, hotărît şi demn, adevărul convingerilor sale, ironizîndu-şi adversarii şi precizînd că n-ar accepta iertarea în schimbul renunţării la ideile sale, că atît timp cît va avea suflare şi un pic de putere nu va osteni de a se îndeletnici cu filozofia, a iritat pe unii dintre judecători. Cu o majoritate de 61 voturi, tribunalul l-a găsit vinovat.

Prefer moartea, umilinţei

A fost nevoie, deci, ca învinuitul să se adreseze magistraţilor pentru a doua oară. Odată găsit vinovat, el a trebuit — potrivit tradiţiei — să-şi propună o pedeapsă, instanţa urmînd să aleagă între propunerile formulate de acuzat şi de acuzatori. Adversarii săi ceruseră condamnarea la moarte. O cerere din partea acuzatului de a fi osîndit la amendă, la închisoare sau exil ar fi oferit instanţei posibilitatea de a evita condamnarea la pedeapsa capitală. Socrate a refuzat însă să facă o astfel de propunere. Să aleagă temniţa? „Dar ce-mi trebuie — a spus filozoful — o viaţă în închisoare, ca rob plecat, rînd pe rînd, paznicilor rînduiţi de cei unsprezece*. Atunci amenda? Şi să stau închis pînă cînd o voi plăti? Dar este pentru mine acelaşi lucru cu cel amintit, căci n-am de unde plăti. Să vă cer surghiunul? Poate mi l-aţi da. Dar, bărbaţi ai Atenei, mare poftă de viaţă ar trebui să mă stăpînească şi prea mult mi-aş întuneca judecata, ca să nu înţeleg că, dacă voi, concetăţeni ai mei, n-aţi putut răbda vorba şi purtarea mea, ci v-au fost aşa de grele şi urîte încît să căutaţi a scăpa de ele, cum vor putea alţii să le rabde cu uşurinţă? Departe de mine, atenieni, să pot crede aşa ceva. Frumoasă viaţă mi-ar rămîne mie acum, atît de vîrstnic, să ies din oraşul meu, schimbînd cît voi trăi oraşele şi gonit fiind din fiecare!".

Ce-ar merita el, deci? Dacă ar fi preţuit pentru faptele sale, ar trebui să primească nu o pedeapsă, ci, dimpotrivă, o bună răsplată. Şi n-ar putea exista o răsplată mai potrivită decît aceea de a fi hrănit în pritaneu, adică în acel loc de onoare unde erau primiţi şi ospătaţi cei mai de seamă bărbaţi ai cetăţii şi cei mai înalţi oaspeţi.

Sfătuit de prietenii săi, osînditul a propus, în cele din urmă, o amendă de o mină** de argint, apoi, la insistenţele acestora, care s-au declarat gata să plătească pentru el, 30 mine. Dar tribunalul a socotit propunerile acuzatului şi mai ales mîndria cu care el le-a formulat — drept o sfidare.

Filozoful a fost condamnat la moarte.

Adresîndu-se instanţei pentru a treia oară, el a dovedit aceeaşi luciditate şi impresionant curaj. Celor care l-au condamnat le-a spus: „... Poate veţi crede [...] că am căzut învins din lipsa cuvintelor acelora prin care v-aş fi putut convinge, dacă aş fi avut credinţa că un om trebuie să facă totul, să spună orice, numai şi numai să scape de urmărire. Eu însă sînt departe de părerea aceasta. Da, sînt înfrînt datorită unei lipse, însă nu de vorbe, ci de cutezanţă şi neruşinare. Sînt înfrînt fiindcă n-am vrut să mă apropii de voi cu acel fel de vorbire care ştiu că v-ar fi plăcut prea mult la auz, să vin cu plînsete şi vaiete; fiindcă nu am făcut şi nu am spus multe şi de toate, pe care le socotesc nevrednice de mine [...] Nu-mi pare rău că mi-am făcut o astfel de apărare. Dimpotrivă, prefer, apărîndu-mă în acest chip, să mor, decît să trăiesc în alt chip; căci atît la judecată cît şi în luptă, nici eu, nici un altul nu se cuvine să întreprindă chiar orice, ca să scape de moarte".

„Ai fi vrut să mor pe drept?"

Potrivit tradiţiei, în fiecare an, vechii atenieni trimeteau în Insula Delos o corabie cu ofrande care să fie jertfite zeului Apolo, în amintirea legendarei victorii a lui Teseu asupra Minotaurului.

---

* Reprezentanţii puterii executive la Atena.

** Monedă în Grecia antică.

În timpul cît dura călătoria vasului, dus și întors, cetatea trebuia să rămînă curată: gîdelui nu-i era îngăduit să ducă la îndeplinire nici una din sentințele de condamnare la moarte.

Întîmplarea a făcut ca, în acel an, pregătirile pentru trimiterea vasului să înceapă în ajunul procesului lui Socrate. Vreme de aproape o lună, din ziua pronunțării sentinței și pînă la înapoierea corabiei, filozoful a rămas în închisoare. Și-a trăit, ca și pînă atunci, ultimele zile în calm și seninătate, neînfricoșat de apropierea sfîrșitului, discutînd cu prietenii săi și nu odată ironizînd pe cei care-i deplîngeau soarta. Diogene Laertiu scrie că Socrate ar fi răspuns soției sale, Xantipa, care-l plîngea că moare pe nedrept: „Nu cumva ai fi vrut să mor pe drept?"* iar unui prieten care i-ar fi oferit o haină frumoasă, ca să moară îmbrăcat cu ea: „Cum așa, haina mea a fost destul de bună cît am trăit, și acum nu-i bună ca să mor"? Altcuiva, care i-a spus că cineva îl vorbește de rău, i-a replicat: „Într-adevăr, fiindcă n-a învățat niciodată să vorbească de bine".

În timpul cît s-a aflat întemnițat, mai mulți discipoli l-au sfătuit să evadeze pentru a-și salva viața, oferindu-se să-l ajute. Devotatul său prieten, atenianul Criton, ca și Simmias tebanul, Cebes și alții aveau la îndemînă sumele necesare de bani cu care să plătească temnicerii pentru a înlesni fuga filozofului din închisoare. Nu odată, Criton — după cum rezultă din **Dialogurile** lui Platon — și-a implorat prietenul să-i urmeze sfatul. „Gîndește-te! i-a spus Criton. Dacă mori tu, nenorocirea mea nu va consta numai în aceea că voi fi lipsit de un prieten cum nu voi mai găsi altul niciodată; nu, pe lîngă asta, lumea care nu te cunoaște bine nici pe tine nici pe mine, o să-mi scoată vorbe că am fost nepăsător față de soarta ta, și că dac-aș fi vrut să pun la bătaie o oarecare sumă de bani, te-aș fi putut scăpa. Și ce reputație mai rușinoasă decît să treci în ochii lumii drept un om care pune averea sa mai presus decît prietenii?".

Chiar și autoritățile, dornice să dea un altfel de final cazului său, ar fi fost favorabile evadării filozofului. Socrate a refuzat și această soluție. El a rămas neclintit în părerea sa, potrivit căreia fuga ar fi însemnat o abdicare de la convingerile pe care le formulase și în care crezuse întreaga viață, o încălcare a îndatoririlor sale de cetățean al Atenei. Evadarea ar fi însemnat pentru el o împotrivire față de legi, o nedreptate. Or, pentru filozoful atenian, nedreptatea era considerată — ca și umilința — mai cumplite decît moartea.

---

* După alți autori, replica aceasta ar fi fost dată prietenului său Apolodor.

Cupa cu otravă

Într-una din zile, prietenii filozofului s-au adunat la închisoarea sa mai devreme ca de obicei. Se întorsese vasul din Delos și sosise ziua sorocită execuției. Socrate — povestește Fedon, unul din discipolii filozofului, care se afla de față — era cu Xantipa, care, văzîndu-i pe cei adunați atît de dimineață în jurul soțului ei, a înțeles și a început să se tînguie.

— Ah, Socrate, pentru ultima dată prietenii îți vorbesc acuma! Pentru ultima dată le vorbești tu!

Condamnatul a rugat-o să înceteze și a cerut unora din cei de față s-o conducă acasă. Tocmai i se scoseseră lanțurile și filozoful savura plăcerea de a-și putea mișca în voie picioarele.

S-a întreținut mult cu prietenii săi, vorbindu-le despre viață și moarte, cu aceeași libertate a spiritului, ca și înainte de condamnare. Nici un moment nu și-a pierdut buna dispoziție. S-a jucat cu părul bogat al lui Fedon, glumind în legătură cu frumusețea pletelor pe care discipolul său avea, probabil, să și le taie, așa cum cerea tradiția, ca semn de durere pentru moartea maestrului său; l-a ironizat blînd pe Criton care-și făcea griji în legătură cu înmormîntarea. Apoi a ieșit pentru a face o baie. I s-au adus copiii și rudele, și, după ce s-a întreținut cu ei, încurajîndu-i și sfătuindu-i, s-a înapoiat la prietenii săi. Dar aproape imediat, slujitorul celor unsprezece l-a anunțat c-a sosit ceasul. Cu ochii plini de lacrimi a lăudat apoi blîndețea și răbdarea prizonierului. Socrate — la rîndul său — a făcut elogiul bunătății slujitorului și i-a spus adio. După aceea a cerut otrava.

Soarele era încă pe cer, deasupra munților, și Criton a obiectat că mai este timp, că nu a sosit momentul să se grăbească. Cei mai mulți, în astfel de împrejurări, așteaptă pînă în ultima clipă a zilei.

— Eu nu voi face la fel, a răspuns condamnatul. Căci nu mă cred întru nimic cîștigat dacă voi lua otrava cîteva clipe mai tîrziu, afară doar că mă voi face de rîs față de mine însumi.

I s-a adus cupa cu fiertură de cucută. Cu o seninătate desăvîrșită, Socrate a luat-o și a întrebat dacă, potrivit obiceiului, poate face o libațiune, vărsînd cîteva picături spre slava zeilor. I s-a răspuns că amestecul nu conține decît doza strict necesară. Atunci a băut cupa pînă la ultima picătură.

— Pînă atunci, povestește Fedon, cei mai mulți dintre noi izbutiseră să-și țină plînsul, dar cînd îl văzurăm bînd otrava și după ce a băut-o, nu ne-am mai putut stăpîni...

— Ce lucruri sînt astea, bunii mei prieteni? le-a reproşat filozoful. Doar tocmai de aceea am îndepărtat de aici femeile...

Cîteva minute, aşa cum i se spusese, el a umblat prin încăpere, apoi, cînd a simţit că picioarele i se îngreunează, s-a culcat pe spate. Puţin cîte puţin, frigul i-a cuprins corpul. Simţind sfîrşitul a spus:

— O, Criton, lui Asclepios* îi sîntem datori un cocoş. Să i-l daţi, să nu uitaţi...

Prietenul său l-a întrebat dacă are de făcut o ultimă recomandare. N-a mai răspuns. Temnicerul s-a apropiat şi i-a descoperit faţa, pe care muribundul şi-o acoperise înainte de a muri. Privirea îi era sticloasă şi fixă. Criton i-a închis gura şi ochii.

— Acesta a fost, îşi încheie Fedon povestirea — redată de Platon în **Dialoguri** — sfîrşitul prietenului nostru, omul de bună seamă cel mai cumsecade, cel mai înţelept şi cel mai drept din cîţi oameni am cunoscut vreodată.

Nu mult după aceea, poporul şi-a manifestat mînia faţă de condamnarea şi executarea filozofului. În semn de doliu, atenienii, după cum scrie Diogene Laertiu, „închiseră terenurile de exerciţii şi gimnaziile, exilară pe acuzatori, iar pe Meletos îl osîndiră la moarte. În cinstea lui Socrate ridicară o statuie de bronz, operă a lui Lysip, şi o aşezară în sala de procesiuni. Iar Anytos, ajuns la Heraclea, a fost alungat de locuitorii oraşului chiar în aceeaşi zi".

Dar cel mai nepieritor monument l-a ridicat marelui gînditor însăşi istoria gîndirii umane, purtîndu-i peste veacuri înţelepciunea şi numele, ca un simbol al demnităţii şi curajului puse în slujba marilor idealuri ale omenirii.

* În mitologia greacă, zeul tămăduirii, căruia i se jertfea un cocoş, cîntecele acestuia simbolizînd speranţa. După unii, spusele filozofului n-ar fi altceva decît o ironie socratică.

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

Diogenes Laertios, **Despre vieţile şi doctrinele filozofilor,** traducere din limba greacă de C.I. Balmuş, Bucureşti, 1963; Platon, **Dialoguri,** după traducerile lui Cezar Papacostea, revizuite şi întregite cu două traduceri noi şi cu introducere de Constantin Noica, Bucureşti, 1968; Platon, **Dialoguri,** capitolul **Criton,** în româneşte de Şt. Bezdechi, Bucureşti, 1922; **Aristofan, Norii,** în româneşte de Şt. Bezdechi şi Demostene Botez, cu o prefaţă de acad. prof. C.I. Balmuş, Bucureşti, 1955; Hegel G.W.F., **Prelegeri de istorie a filozofiei,** vol.I, traducere din limba germană de D.D. Roşca, 1963; Émile Chambry, **Platon, Apologie de Socrate, Criton, Phédon,** Paris, 1965; George Bianu, **Din dosarele marilor procese politice,** Bucureşti, 1972.

JOSÉ SAN MARTIN...

(Urmare din p. 61)

spus. A plecat îndată spre Buenos Aires. Nici aici nu şi-a mai găsit locul. Şi aici republicanii erau în majoritate, iar elanul lor cucerea mulţimile. „Condorul Anzilor" trebuia să-şi ia zborul şi de aici. Nu s-a întors să sihăstrească între stîncile şi prăpăstiile pe care le străbătuse cu atîta energie şi curaj, ci s-a îmbarcat şi s-a adăpostit în mare singurătate în citadela unui port de pescari de pe ţărmul Mînecii: Boulogne sur Mer. Aici va fi primit vestea victoriei de la Junin (6 august 1824), obţinută de Bolivar, ca şi vestea despre marea şi definitiva biruinţă obţinută la Ayacucho (9 decembrie 1824), de generalul Antonio José de Sucre. Aceste victorii au doborît, definitiv, armatele regaliste din America Latină şi au consfinţit independenţa Perului şi a Boliviei. Şi chiar a întregului teritoriu de la Istmul Panama la Capul Horn.

În acele clipe îl va fi invidiat oare pe marele „Libertador", eroul necontestat al Americii Latine? Poate nu; poate da. În orice caz, a fost conştient că măcar o rază din gloria lui Bolivar provenea din sclipirea spadei pe care el, calculatul, modestul, resemnatul San Martin, o fulgerase pe crestele înzăpezite ale Anzilor, pentru libertatea Americii Latine.

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

Alperovici M.S., Ermolaev V.I., Lavreţki I.R., Semenov S.I., **Despre războiul de eliberare dus de colonille spaniole din America (1810-1826),** Bucureşti, 1956; Levene R., **A History of Argentina,** Chapell Hill, 1947; Florit F., **San Martin y la causa de America,** Buenos-Aires, 1967; Mitre B., **Historia de San Martin y de la emancipacion sud-americana,** vol. 1-3, Buenos-Aires, 1950; Metroford J.C., **San Martin the Liberator,** Oxford, 1950; Sarmiento D.F., **El general San Martin,** Buenos-Aires, 1950; Chaves J.C., **San Martin y Bolivar en Guayaquil,** Buenos-Aires, 1950; Sîrbu Viorel, **Revoluţia hispano-americană,** Bucureşti, 1970.

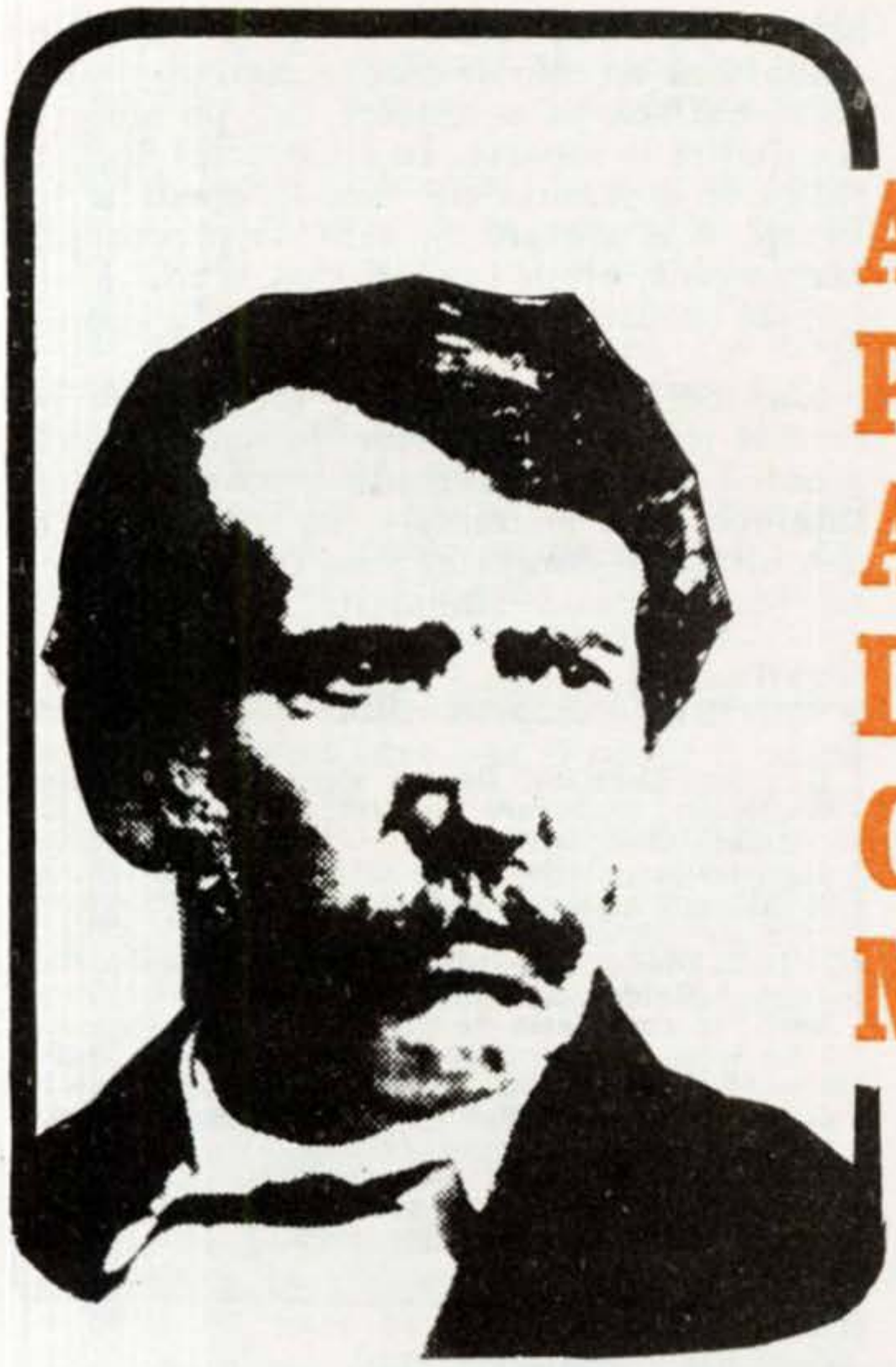

ASALTUL PETELOR ALBE DE PE CONTINENTUL NEGRU (II)

DOINA MOTAȘ
Asistent universitar

● Călătorie pe „șoseaua lui Dumnezeu“ ● Cît este de navigabilă o scară de marmură? ● În inima Africii, cu orice preț ● Nici un credit ratatului cu ifose ● Călătorul miop face o confuzie ● Vînătoare de oameni ● O întrebare inutilă ● Acele furnicilor siafu ● Nașterea unei legende

În 1856, un nume era pe buzele fiecărui englez: David Livingstone. Cine era omul a cărui popularitate atrăgea atenția celor mai variate cercuri și mai ales, ce făcuse el?

David Livingstone era fiul unor oameni săraci. În timpul zilei trebuia să lucreze cu brațele, ca muncitor textilist, în timpul nopții învăța. Treaptă cu treaptă, a urcat drumul cunoașterii, absolvind în cele din urmă Facultatea de medicină din Glasgow. Plecat în 1841 ca medic misionar în Africa, a făcut peste numai un an primele expediții în interiorul continentului negru.

Pornind de la Cape Town, Livingstone a străbătut sălbaticul ținut al rîului Mabotsa și deșertul Kalahari, iar în 1851 a atins cursul superior al Fluviului Zambezi.

De proporții impresionante a fost expediția din 1853-1856, în care Livingstone a străbătut Africa de la Cape Town la Loanda (Angola), apoi de-a curmezișul

continentului pînă pe coasta Oceanului Indian în Mozambic, parcurgînd peste 8 000 kilometri, descoperind majestuoasa cataractă Victoria și podișul Batoka.

În cei 16 ani de cercetări, Livingstone s-a sprijinit în mare măsură pe ajutorul dezinteresat al băștinașilor față de care nutrea o profundă afecțiune. În 1856 Livingstone s-a întors în patrie. Ridicat în slăvi de oficialitățile, presa și opinia publică britanică, ciudatul misionar a fost privit cu condescendență de marii magnați care nu au văzut de la început avantajele concrete ale noilor descoperiri. Șederea în Anglia a fost de scurtă durată. Ajungînd la concluzia că popularitatea exploratorului putea servi obiectivelor sale politice, guvernul l-a investit, în 1858, cu funcția de consul și comandant al expediției de explorare a Africii Răsăritene și Centrale.

Așa a început o nouă mare expediție a lui David Livingstone.

Cucuta infringerii

Livingstone a părăsit portul Liverpool la 10 martie 1858, în fruntea unui grup de cinci oameni, printre care și fratele său, Charles. Ajunși în luna mai pe litoralul de est al Africii, ei s-au îmbarcat pe șalupa cu motor MA-ROBERT, care a pornit în amontele Fluviului Zambezi — „șoseaua lui Dumnezeu", cum îl botezase exploratorul — pentru a dovedi definitiv că acesta e navigabil.

Consecvent cu linia demitizării, istoricul Tim Jeal* ne oferă o relatare completă, din care nu lipsesc accentele critice. El constată, de pildă că printre excepționalele calități ale lui Livingstone nu se includeau cele de conducător și organizator. După cîteva luni de la plecare, exploratorul a intrat într-un grav conflict cu ofițerul de marină al expediției, pe care l-a și concediat. În lipsa singurului specialist în navigație al grupului, șalupa a eșuat de cîteva ori pe malurile nisipoase ale fluviului, suferind o serie de avarii la motor și începînd să ia apă. Ceva mai tîrziu, alți doi prețioși auxiliari au fost îndepărtați — un cartograf, acuzat pe nedrept de furt și un geolog, căruia i se reproșa o imaginară indolență.

În noiembrie, cînd MA-ROBERT a ajuns la pragurile Kebrassa, Livingstone s-a văzut nevoit să noteze cu amărăciune în jurnal că „Zambezi este cam la fel de navigabil ca o scară de marmură". Podișul Batoka nu era, prin urmare, accesibil pe calea apei. Fără să se lase demoralizat, apelînd la inepuizabilele sale resurse de energie, exploratorul și-a continuat cercetările. Urcînd rîul Shire, un afluent al fluviului, el a descoperit în septembrie 1859 Lacul Nyasa (actualmente Malawi). La sudul celor 26 000 km² de apă stătătoare, se întindea o regiune fertilă, bine irigată și se părea, destul de ferită de pericolul paludismului.

Entuziasmat de aceste avantaje, Livingstone a scris imediat ministrului de Externe, sugerîndu-i anexarea teritoriului și popularea lui cu un mare număr de coloniști, dar Londra nu a acordat nici o atenție acestei propuneri. Pentru a ajunge la același rezultat pe altă cale, exploratorul a recomandat unei societăți de misionari recent înființată să creeze un centru pe cursul superior al rîului Shire. Răspunsul a fost favorabil și, în ianuarie 1861, au venit șapte misionari, conduși de un episcop. Din păcate, ei nu s-au dovedit cu nimic superiori celor cu care Livingstone mai avusese de-a face: aroganți, nechibzuiți și agresivi, s-au grăbit să se amestece în conflictele intertribale provocate și întreținute de colonialiștii portughezi, ceea ce le-a atras neîncrederea africanilor și nemulțumirea unei mari părți din opinia publică britanică. Teza lui Livingstone despre salubritatea ținutului a primit și ea o grea lovitură atunci cînd, la numai un an de la sosire, episcopul și trei misionari au pierit răpuși de malarie și de friguri galbene.

În același nefast an 1862, d-na Livingstone și-a făcut pe neașteptate apariția la Kongone, port situat la vărsarea Zambeziului în Oceanul Indian, unde nu a mai trăit decît trei luni. Imediat după înmormîntarea ei, o nouă lovitură: grav bolnav de paludism, fratele exploratorului, Charles a trebuit să se repatrieze.

În ciuda unui destin care părea să se înverșuneze împotriva lui, Livingstone și-a dus mai departe programul de investigații științifice, cercetînd cursurile rîurilor Rovuma și Ruo, descoperind Lacul Chilwa, actualmente Shirwa și studiind în amănunțime zona de la vest de Lacul Nyasa. Nu și-a întrerupt munca decît atunci cînd autoritățile de la Londra i-au retras încrederea, ca urmare a unor intrigi și a deprecierii rezultatelor expediției. Rechemat printr-o severă scrisoare a lordului Russell, el a debarcat în Anglia la 23 iunie 1864. Recolta expediției nu părea deloc spectaculoasă iar primirea

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1973.

pe care i-au rezervat-o concetăţenii săi nu mai avea nimic din triumful repurtat în urmă cu opt ani. Presa îl condamna cu asprime pentru „risipirea nesăbuită a banului public", pentru „sacrificarea inutilă a unor preţioase vieţi omeneşti", pentru „lansarea în aventuri dăunătoare prestigiului Angliei" şi pentru diverse alte culpe, unele cu un sîmbure de adevăr, altele mult exagerate sau inventate pe de-a întregul.

Ministerul de Externe l-a tratat cu o umilitoare răceală, refuzînd sistematic să ia în considerare amănunţitele sale rapoarte despre teritoriul descoperit la sud de Lacul Nyasa. Şi totuşi mult timp după moartea sa, avea să ia naştere acolo „Protectoratul colonial britanic Nyasaland".

În căutarea fîntînilor lui Herodot

Livingstone nu a rămas decît un an în Anglia. Dar şi acest răstimp i s-a părut nesfîrşit de lung, în atmosfera de dispreţ şi ostilitate ce se crease în jurul lui.

Singura ieşire din impas era organizarea unei noi expediţii. Obiectivul a fost uşor găsit: încă de la începutul deceniului 1860-1870, controversa cu privire la izvoarele Nilului era în toi şi trei renumiţi exploratori britanici — John Speke, Richard Burton şi Samuel Baker — avansaseră teorii şi ipoteze care se băteau cap în cap. Incomparabil mai grea a fost însă strîngerea fondurilor organizării unei expediţii. Nici oficialităţile, nici oamenii de afaceri nu mai acordau credit „ratatului cu ifose", cum îl caracterizase un industriaş multimilionar într-o scrisoare publicată în ziarul **Times.**

Singurul sprijin a venit din partea puţinilor săi prieteni credincioşi de la Societatea regală de geografie, care i-au pus la dispoziţie o bursă de 500 lire şi au uzat de toate relaţiile şi influenţa lor pentru a-i obţine alte cîteva mici donaţii şi împrumuturi. Graţie insistenţelor lor, guvernul a acceptat în cele din urmă să-i acorde o subvenţie de 500 lire, precum şi funcţia (dar nu şi salariul) de „consul în Africa Centrală".

Plecarea a avut loc în august 1865, în indiferenţa generală a presei. Printre puţinele ziare care au menţionat-o, **Evening Standard** a publicat un scurt comentariu ironic, care se încheia astfel: „Cunoscute lumii antice sub numele de **fîntînile lui Herodot,** izvoarele Nilului se ascund de milenii. Se vor lăsa oare ele surprinse tocmai de un căutător bine intenţionat, dar vai ! atît de miop, încît confundă o cascadă cu o lagună ?"

Neînsoţit de nici un colaborator, Livingstone a mers mai întîi în India, pentru a-şi recruta o parte din „echipaj". Călătoria propriu-zisă a început în aprilie 1866, pe rîul Rovuma. Printr-o ciudăţenie a soartei, suita sa era ceva mai numeroasă decît în urmă cu opt ani: 36 indieni şi africani pilotau o coloană de cîteva zeci de animale de povară — cămile, bivoli, catîri şi măgari. Foarte curînd, însă, musca Ţe-ţe a început să decimeze patrupedele, iar malaria, oboseala şi o teamă crescîndă de necunoscut, au rărit simţitor rîndurile oamenilor.

Acum la o vîrstă de peste 50 ani, Livingstone a trebuit să facă apel la ultimele sale energii, deşi organismul îi era minat de lupta necurmată cu veşnicele accese de paludism, cărora li se adăugau acum o dizenterie cronică, o febră reumatică şi dureroasele ulceraţii tropicale ale pielii.

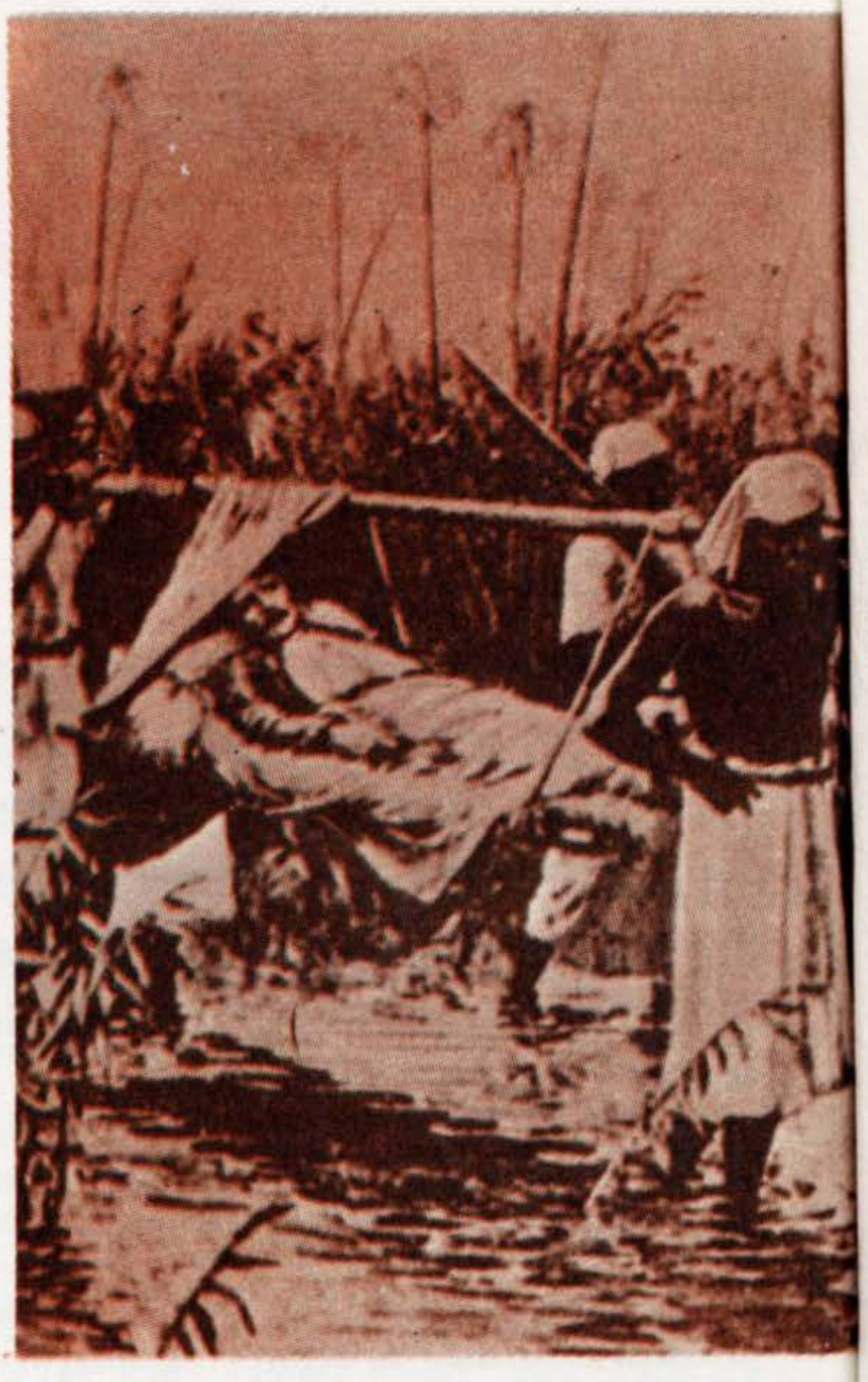

Fie pe jos, fie purtat pe targă, Livingstone îşi continua drumul în Africa

După ce a ocolit Lacul Nyasa pe la extremitatea sa sudică, el a luat direcţia nord-vest, străbătînd în cea mai mare parte locuri prin care un european pătrundea prima oară — regiunea Marilor Lacuri africane. La 25 decembrie au dispărut şi ultimele patru capre, laptele lor fiind

unul dintre puţinele alimente pe care stomacul său îl mai tolera. Peste o lună, numărul „dezertorilor" a crescut cu încă doi hamali, care au luat cu ei lada farmaceutică, unde se aflau indispensabilele prafuri de chinină. „Am înţeles că împotriva mea s-a pronunţat sentinţa de condamnare la moarte", nota Livingstone în jurnal. Cu o tenacitate supraomenească, Livingstone şi-a continuat totuşi drumul, cînd pe jos (animalele pieriseră fără excepţie), cînd purtat pe o targă, şi a ajuns, în martie 1867, la capătul meridional al Lacului Tanganika, în noiembrie la Lacul Mweru şi, în lunile următoare, la Lacurile Mowfa şi Bangweulu.

În vara anului 1868, ţinta era atinsă — sau, cel puţin, aşa îşi închipuia el: un graţios curs de apă, care se îndrepta spre nord, parcurgînd de jos în sus aproximativ două treimi din Africa pentru a fertiliza străvechea ţară a faraonilor, înainte de a se vărsa în Mediterana...

Copleşit de bucurie, Livingstone a notat minuţios în jurnal toate caracteristicile reliefului înconjurător, însoţindu-le de nenumărate schiţe şi releveuri. Firavul pîrîu merita într-adevăr toată atenţia. Dar, identitatea lui nu era cea pe care i-o conferise exploratorul: presupusul „izvor al Nilului" era de fapt şuvoiul încă subţire al rîului Lualaba, tronsonul iniţial al celuilalt mare fluviu african, Congo, care urcă şi el mai întîi spre nord, dar apoi face un enorm arc de cerc spre vest şi se varsă în Atlantic, după un drum de peste 4 500 km, cu vreo două mii mai puţin decît Nilul.

Întîlnire la Ujiji

În următorii trei ani, Livingstone a continuat să cerceteze zona din jurul Lacului Tanganika, mai ales în direcţia sud-vest, pentru a cartografia cît mai detaliat ceea ce lua drept segmentul de început al Nilului. Relieful neregulat şi nesfîrşitele păduri ecuatoriale făceau ca fiecare pas să coste eforturi de neînchipuit. Principalul obstacol era însă altul — necruţătorul război purtat de vînătorii de sclavi împotriva populaţiei băştinaşe, care se apăra cu disperare. Prins între două focuri, luat rînd pe rînd ba drept complice, ba drept rival al traficanţilor, Livingstone a fost de cîteva ori în pericol de a fi ucis şi nici pînă în ziua de astăzi nu s-au găsit explicaţii plauzibile pentru repetatele şi miraculoasele sale salvări.

În martie 1871, ajuns din nou pe malul rîului Lualaba, a pierdut zadarnic patru luni în aşezarea Nyangwe, fără a izbuti să-şi procure o luntre cu care să treacă de partea cealaltă. În cele din urmă, îngrozit şi dezgustat de ororile la care asistase în cursul unor raiduri ale vînătorilor de oameni, epuizat de boli şi lipsit de orice mijloace materiale, a luat calea întoarsă, oprindu-se la Ujiji (Uijiji), pe ţărmul Lacului Tanganika. Neavînd nici un medicament care să-i combată febra, durerile şi focarele de infecţie, Livingstone aştepta resemnat moartea, într-o mizerabilă colibă de lut, unde-l primise şi-l îngrijea, atît cît putea, o generoasă familie de africani.

În Anglia, de altfel, toată lumea îl scosese din rîndul celor vii încă din 1867, cînd un călător adusese din Africa vestea morţii lui, pe care presa o menţionase în treacăt şi cu răceală. Trimisă în verificare de către Societatea regală de geografie, o expediţie a renunţat la tentativă după numai cîteva săptămîni, înapoindu-se fără nici un rezultat. Ulterior au circulat tot felul de zvonuri, unele afirmînd că exploratorul trăia încă, cele mai multe anunţînd însă că pierise fie sfîşiat de un leu, fie asasinat de un însoţitor, fie mîncat de canibali.

Au trebuit să treacă patru ani pentru ca proprietarul ziarului **New York Herald Tribune** — James Gordon Bennett, să conceapă, drept platformă publicitară, organizarea unei expediţii pentru găsirea lui Livingstone, viu sau mort. Misiunea a fost încredinţată unui reporter britanic în vîrstă de 30 ani, Henry Morton Stanley, care a debarcat în Africa în 1871, în fruntea unei echipe înzestrate cu tot ceea ce era necesar călătoriei. Pornind pe urmele celui dispărut, Stanley s-a orientat admirabil şi, în cîteva luni, a ajuns la Ujiji.

Cînd a dat cu ochii de cel pe care îl căuta — un moşneag numai piele şi oase, cu trupul ciuruit de ulceraţii şi scuturat de frisoanele malariei, cu ultima pîlpîire de viaţă în ochii înfundaţi în orbite — tînărul reporter, covîrşit de emoţie, a rostit în şoaptă: **Dr. Livingstone, I presume?** („dr. Livingstone, presupun"). Întrebarea naivă şi inutilă — adresată singurului alb imobilizat în inima Africii — a rămas celebră, căpătînd o largă circulaţie ca mostră de umor involuntar.

Salvat în ultimul moment, datorită medicamentelor proaspete aduse de Stanley, Livingstone şi-a reluat activitatea într-un interval surprinzător de scurt. Împreună cu noul său prieten şi cu echipa acestuia, el a cercetat pînă în primăvara anului următor Lacul Tanganika, dovedind că rîul Rusizi se varsă aici, nu izvorăşte, aşa cum credeau majoritatea geografilor.

În dimineaţa de 14 martie 1872 (Janet Graham şi alţi autori optează pentru data de 15 martie), cei doi englezi şi-au luat rămas bun în micul cătun Unyamwezi. Stanley lăsa temerarului deschizător de drumuri o importantă cantitate de alimente, veşminte, substanţe medicamentoase etc., urmînd să-i trimită cît de cu-

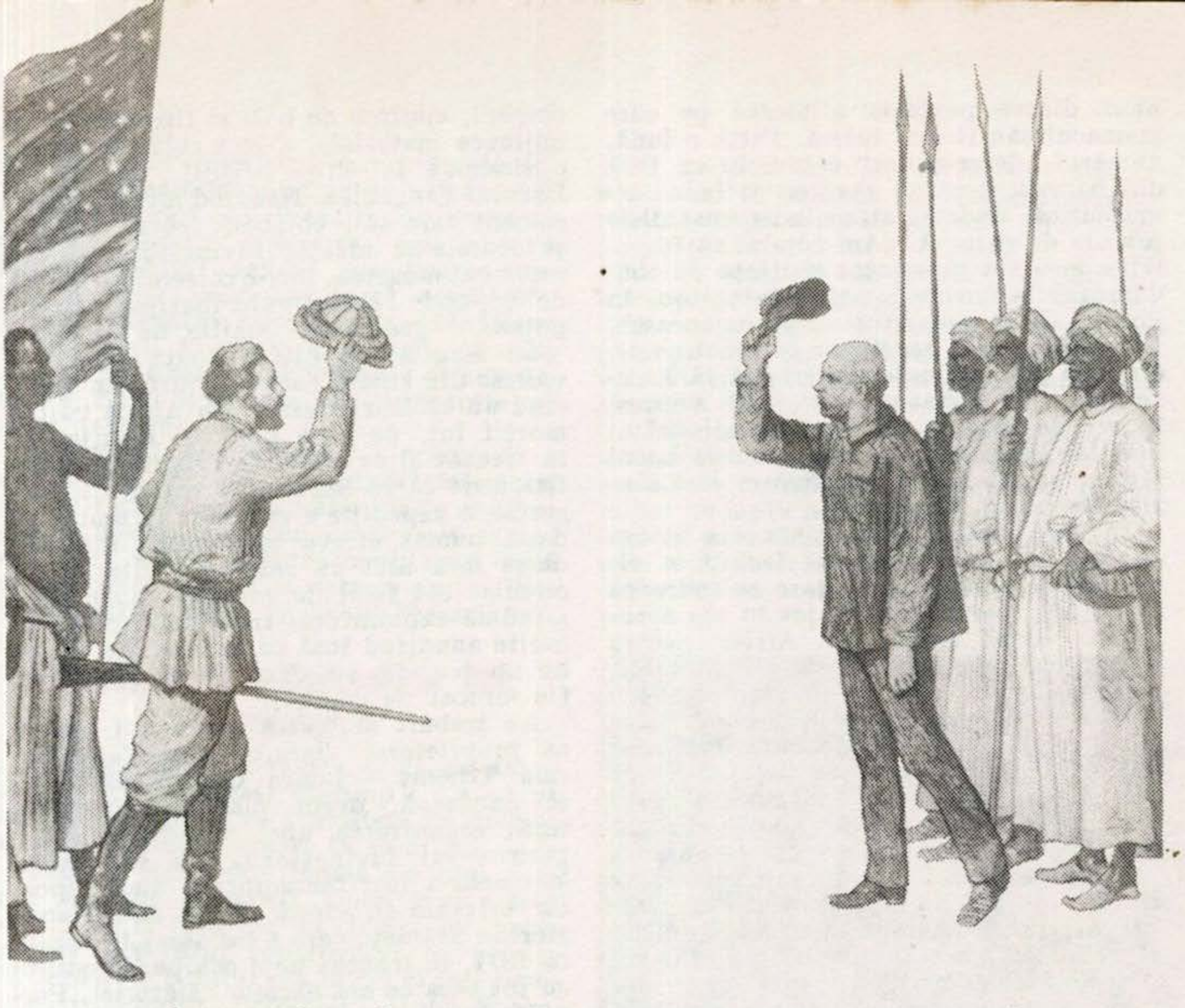

Întîlnirea dintre Stanley şi Livingstone, aşa cum ar fi vrut-o contemporanii...

rînd o echipă de însoţitori, pentru a-i permite să-şi continue activitatea. Despărţirea îi strîngea însă inima. „Ceva îmi spunea că nici un alb nu-l va mai vedea pe Livingstone în viaţă", avea el să scrie într-unul din primele sale reportaje.

Presimţirea s-a dovedit întemeiată.

Copacul african şi catedrala britanică

Întîlnirea de la Ujiji a jucat un rol de prim ordin în destinele celor doi bărbaţi, deşi ei nu petrecuseră împreună nici măcar jumătate de an. Părăsind gazetăria, Stanley s-a consacrat explorărilor şi a devenit unul dintre cei mai îndrăzneţi pionieri ai Africii din secolul trecut. Poate că şi mai importante sînt consecinţele în ceea ce-l priveşte pe Livingstone, al cărui mit — după părerea lui Tim Jeal — provine în bună parte de la Stanley. Scrierile acestuia au popularizat imaginea unui erou de statură antică, înzestrat cu cele mai strălucite virtuţi. Trecîndu-i cu vederea defectele — deşi le cunoştea foarte bine, aşa cum reiese din însemnările sale zilnice — reporterul l-a idealizat cu premeditare mai întîi în ziarul la care lucrase, apoi în volumul **Cum l-am găsit pe Livingstone,** apărut în 1872. După propria sa mărturisire, portretul zugrăvit era al unei fiinţe „pe atît de aproape de îngeri, pe cît o îngăduie natura umană".

La scurtă vreme după apariţia primelor relatări în **New York Herald Tribune,** presa britanică, care îl dăduse uitării, pe Livingstone s-a grăbit să preia judecăţile de valoare ale lui Stanley. „Fiecare ziar, scrie Jeal, se credea dator să supraliciteze şi din exagerare în exagerare, legenda nou născută s-a maturizat cu o uimitoare repeziciune".

Dar ultimul an din viaţă nu are nevoie de hiperbole, pentru a-l îndritui pe Livingstone să ocupe un loc proeminent în istoria exploratorilor celebri. După cinci luni de aşteptare, au sosit la Unyamwezi cei 57 însoţitori şi hamali făgăduiţi de Stanley. În fruntea celei mai puternice echipe de care dispusese vreodată, el a pornit într-o nouă călătorie, ocolind malul răsăritean al Lacului Tanganika.

După cîteva săptămîni, vechii săi inamici, dizenteria și malaria, l-au încolțit iarăși. În primele luni ale anului 1873, pe cînd străbătea jungla mlăștinoasă din jurul Lacului Bangweulu, pentru a ajunge pe altă rută spre „izvoarele Nilului", starea lui s-a înrăutățit brusc, silindu-i pe credincioșii săi slujitori, Susi și Chuma, să-l ducă pe o targă.

Suferințele nu-i știrbeau însă cu nimic spiritul de observație, capacitatea de muncă sau dăruirea de sine. În timp ce furnicile roșii **siafu** mișunau pe trupul lui, mușcîndu-l cu atîta ferocitate, încît pielea ajunsese să semene cu cea a bolnavilor de variolă, el nota cu obișnuita-i minuțiozitate: „Furnicile **siafu** au mandibulele încovoiate în formă de seceră, cu extremitățile foarte ascuțite, ca niște ace..."

În toiul sezonului ploios, grupul a ajuns în satul Chitambo, pe malul rîului Lulimala (Molilamo), nu departe de capătul sudic al Lacului Bangweulu. O însemnare în jurnal oglindea, în stilul său personal, situația mai mult decît critică în care se afla: „Această expediție nu e tocmai o plăcere". La 27 aprilie, ultima notație: „Dărîmat de tot și rămîn... (ilizibil) recuperare... (ilizibil) trimis să cumpere două capre cu lapte. Sîntem pe malul Molilamo".

În dimineața de 1 mai 1873, slujitorii l-au găsit în genunchi, lîngă pat. Murise.

Acestor slujitori, Susi și Chuma, le datorează Anglia recuperarea rămășițelor pămîntești ale lui Livingstone. După ce i-au eviscerat complet corpul, ei i-au îngropat inima la rădăcina unui copac african, așa cum ceruse. Apoi au îmbălsămat cadavrul într-un amestec de sare cu alcool și l-au învelit într-o bucată de stambă, transportîndu-l astfel cale de peste 2 400 km, pînă în Zanzibar.

După unsprezece luni de la moarte, cînd ciudatul colet a ajuns în sfîrșit la Londra, oficialitățile au fost puse într-o mare încurcătură: cum se putea identifica această mumie primitivă? Sarcina de a dezlega șarada a fost încredințată

Southampton 1874: sosite pe calea mării, rămășițele pămînteşti ale exploratorului sînt transportate la gară, de unde vor porni spre punctul terminus al lungii lor călătorii — Londra

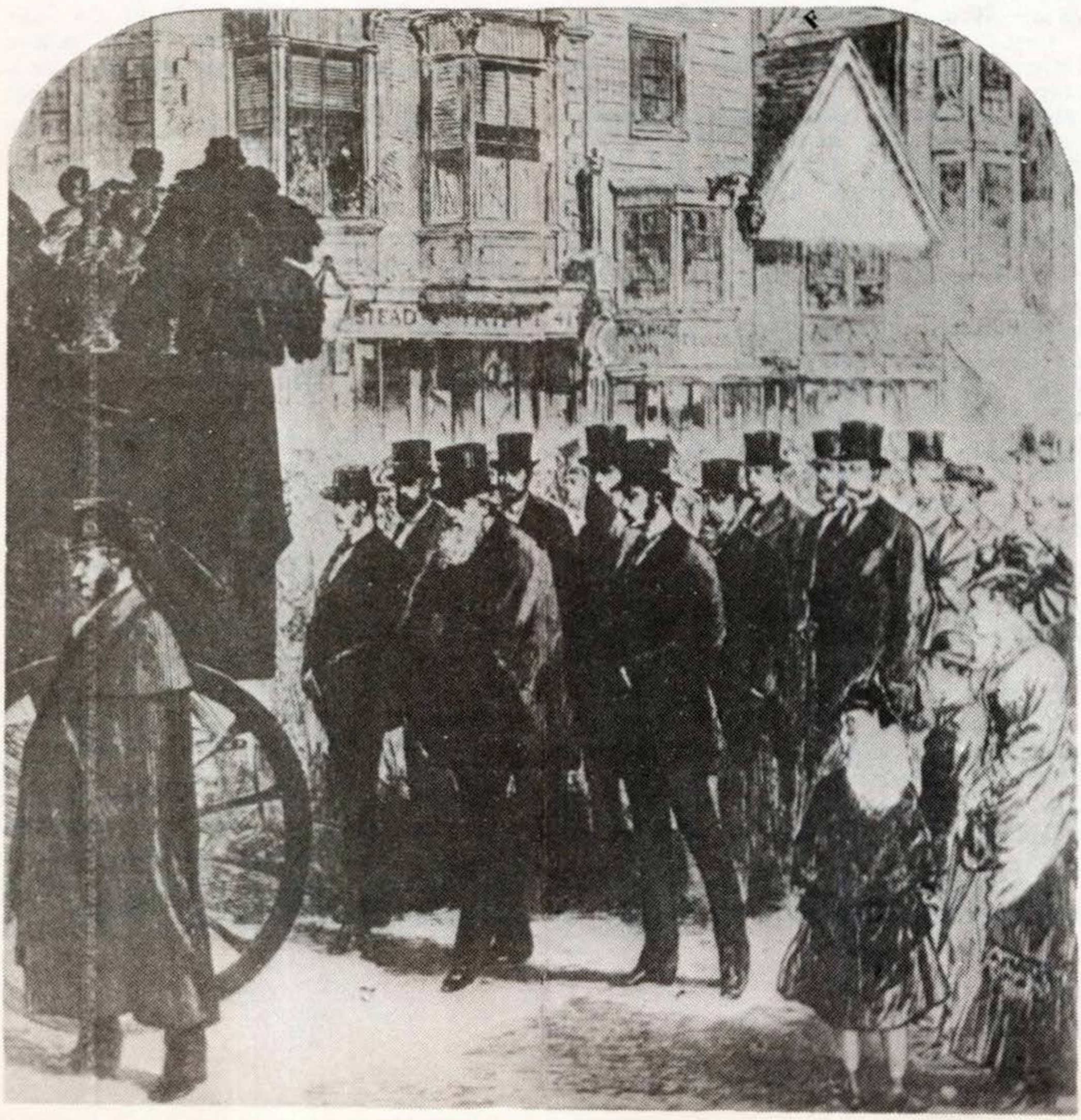

celebrului anatomo-patolog Sir William Fergusson. Amintindu-şi că, în urmă cu trei decenii, un leu fracturase braţul exploratorului, eminentul specialist s-a pronunţat în mod categoric: „O singură privire asupra humerusului drept mi-a fost suficientă; restul examenului mi-a întărit certitudinea că aveam de-a face cu unul din cei mai de seamă reprezentanţi ai umanităţii — David Livingstone".

Înmormîntarea a avut loc la 18 aprilie 1874, cu un fast deosebit, în vestita catedrală londoneză Westminster Abbey, unde sînt înmormîntate personalităţi de frunte din istoria Angliei. Pe piatra lui funerară am putut citi: „Adus de mîini credincioase, de peste ţări şi mări, aici odihneşte David Livingstone, misionar, călător şi filantrop".

Prietenul africanilor

S-ar putea ca ultimul calificativ al inscripţiei să stîrnească mirare: filantrop ? Şi totuşi epitaful nu minte. Livingstone s-a remarcat şi prin această însuşire, luată în înţelesul ei etimologic, manifestîndu-se ca un iubitor de oameni de-a lungul întregii sale vieţi. Dragostea lui s-a concentrat asupra celei mai vitregite categorii umane a epocii: africanii.

Luîndu-le încă de la început apărarea împotriva burilor şi a misionarilor, Livingstone a reacţionat cu atît mai vehement cînd s-a izbit de flagelul sclavagismului, practicat pe scară mare în regiunile centrale ale continentului. Încă din 1854, ochiul lui de medic a fost intrigat de neiertătoarea şi misterioasa maladie care bîntuia printre băştinaşii luaţi prizonieri în sălbaticele raiduri: tineri în aparenţă sănătoşi şi plini de vigoare cădeau într-o inexplicabilă prostraţie şi se stingeau la o săptămînă după capturare — adesea după numai două-trei zile — fără a manifesta nici un simptom patologic. Cînd a înţeles fenomenul, Livingstone l-a adus la cunoştinţa opiniei publice britanice şi europene: motivul fulgerătoarelor decese era profunda demoralizare a celor căzuţi în robie.

Cu timpul, el şi-a dat seama că, în Mozambic, autorităţile portugheze erau complice cu negustorii de sclavi, în majoritatea lor şeici arabi din nordul şi estul Africii. Pentru a-şi verifica suspiciunile, el a „cumpărat" într-un rînd un grup de 84 captivi, cărora le-a redat imediat libertatea; fără să se jeneze, chiar în faţa lui, viceguvernatorul portughez al teritoriului şi-a luat partea cuvenită din preţ.

Livingstone a stăruit consecvent asupra ororilor comerţului cu oameni în multe dintre comunicările şi rapoartele trimise Ministerului de Externe de la Londra, în conferinţele ţinute în Anglia, în cartea publicată în 1857, dar mai ales în lucrarea postumă, apărută în 1874, **Ultimele jurnale ale lui David Livingstone în Africa Centrală.** Cîteva pasaje cutremurătoare demască bestialitatea negustorilor de sclavi. Unul dintre episoade a avut loc în timpul celor patru luni de şedere la Nyangwe, unde i-a fost dat să asiste la un atac prin surprindere: într-o zi de tîrg, o bandă de „vînători" a deschis focul, fără nici un avertisment, împotriva mulţimii de femei strînse în piaţa satului. Sute dintre ele au murit secerate de gloanţe sau înecate în apele Lualabei, în care îşi căutaseră scăparea. „Am avut impresia că mă găsesc în iad", scrie exploratorul, exasperat de neputinţa lui. „Primul meu impuls a fost să scot pistolul şi să trag în asasini".

Un astfel de gest l-ar fi costat viaţa, fără a obţine măcar vreun rezultat. În schimb, relatările sale au trezit o indignare atît de puternică în Anglia, încît guvernul a trebuit să intervină energic pe lîngă sultanul Zanzibarului, stăpînul de atunci al acestei zone din Africa Centrală, obligîndu-l să pună capăt, măcar parţial, infamului comerţ. Ulterior, scrierile lui Livingstone au inspirat pe toţi cei care au luptat pînă la completa stîrpire a sclavagismului.

Pe de altă parte, aşa cum s-a mai văzut, de pe urma lui, Africa a avut nu numai de beneficiat, ci şi de pătimit. Fără să vrea, el a contribuit la punerea în funcţiune a monstruoasei maşini de colonizare a teritoriilor investigate. Lui i se datoreşte faptul că Anglia a luat în stăpînire sau sub „protecţie", imensa întindere pe care au fost create cele două Rhodezii, Tanganika şi Nyasalandul.

Spre cinstea lui, totuşi, trebuie spus că, pentru Livingstone, faza colonizării nu avea decît un caracter temporar: „Cu coloniile se întîmplă ca şi cu copiii, ele acceptă să se supună dintr-un sentiment de slăbiciune [...]; dar, dincolo de un anume răstimp, atunci cînd cer dreptul de a-şi hotărî singure soarta, orice încercare de a permanentiza aservirea lor dă naştere unei uri, ce [...] înăbuşe eventuala recunoştinţă, pe care ar fi capabile să o nutrească".

Deşi naive ca formulare, aceste rînduri aveau un caracter profetic. Livingstone le-a scris în 1852, cu un secol mai înainte ca primele colonii britanice din Africa să-şi redobîndească independenţa.

poşta

LĂCAŞUL DE VECI AL FIULUI

T. NICOLAE-PĂUNESCU *din* Ploieşti, *ne întreabă unde se află mormîntul fiului lui Dimitrie Cantemir*, „scriitorul Antioh Cantemir, al soţiei şi copiilor lor." *După unele informaţii, mormîntul lui Antioh s-ar fi aflat alături de al tatălui său. Cît priveşte al soţiei şi al copiilor, astfel de morminte nu există, pentru simplul motiv că Antioh Cantemir n-a fost căsătorit.*

1673 SAU 1675?

Confruntînd articolul Cantemireştii, *apărut în nr. 10/1973 al revistei noastre, cu lucrarea* Trecute vieţi de doamne şi domniţe *(vol. I), de C. Gane, reeditată de curînd la Iaşi, tov.* TUDOR GHEORGHE *din* Bucureşti, *constată unele nepotriviri în legătură cu anul naşterii lui Dimitrie Cantemir (1673 la noi, 1675 în cartea lui C. Gane) şi anul morţii primei sale soţii, Casandra (1712 la noi, 1713 în cartea lui C. Gane).*

Cea mai veche biografie a lui Cantemir, alcătuită în 1726 şi apărută în revista Studii, *nr. 5/1969, arată că Dimitrie Cantemir s-a născut la 26 octombrie 1673 şi a murit la 21 august 1723, iar soţia sa Casandra a încetat din viaţă în luna mai 1713. Intrucît, după părerea specialiştilor, această biografie este scrisă chiar de Antioh Cantemir, socotim că datele cuprinse în ea sînt corecte.*

DE UNDE ŞTIA LAROUSSE?

MIRCEA DRONIUC *din* Moldova-Sulița, jud. Suceava, *doreşte să ştie:*

1) Între ce ani a domnit Radu de la Afumaţi, deoarece în lucrările de istorie a găsit patru indicaţii: 1522-1523, 1524, 1524-1525, 1525-1529. Toţi aceşti ani sînt corecţi, întrucît domnia lui Radu de la Afumaţi a avut trei întreruperi.

2) Cînd s-a născut Ştefan cel Mare: în nr. 1/1969 al revistei noastre se afirmă că data nu e cunoscută, iar în nr. 10/1973, se arată că primul Larousse *situează acest eveniment în anul 1433.* „Dacă hrisoavele nu menţionează anul de naştere al lui Ştefan", *se întreabă corespondentul nostru, de unde provine data menţionată în* Larousse?

Realitatea e că anul naşterii lui Ştefan nu e cunoscut, întrucît „hrisoavele noastre" nu conţin asemenea date de stare civilă ale voievozilor. Cei care l-au informat pe Pierre Larousse i-au transmis, desigur, o dată aproximativă, dedusă din studierea vieţii şi activităţii marelui domn.

3) Solicitat de noi, în numele dv., prof. dr. doc. D. Tudor vă mulţumeşte pentru urări şi vă transmite că în 1974, îi vor apare mai multe lucrări de istorie, printre care Figuri de împăraţi romani *(2 vol.),* Tratat de arheologie romană, *monografia* Sucidava, Femei vestite din lumea antică *(în limba italiană), volumul 2 din* Cavalerii danubieni *(în limba engleză),* Podurile romane la Dunărea de Jos *(în limba franceză).*

EXPLICAŢII NECESARE

ALICE HAIRABETIAN *din* Bucureşti: „În Capitală, în faţa Dealului Patriarhiei, chiar peste drum de Spitalul Brîncovenesc, se află o cruce mare de piatră, înegrită de cei 260 ani care au trecut peste ea. Mulţi trecători se opresc, vădit interesaţi de a cunoaşte semnificaţia acestui monument, însă curiozitatea le este zadarnică, întrucît nu există acolo nici o plăcuţă care să conţină necesarele date explicative.

Gîndesc că n-ar fi lipsit de interes să se arate, într-o asemenea inscripţie explicativă, că această cruce a fost ridicată, iniţial din lemn, de către Preda Brîncoveanu, în amintirea fiului său Papa (tatăl viitorului domn), ucis la 1655 de seimenii răsculaţi ai lui Constantin vodă Şerban. Dărîmîndu-se, a fost înlocuită la începutul anului 1714 cu actuala cruce de piatră de către beizadea Constantin, fiul lui vodă Brîncoveanu, care a săpat pe ea o inscripţie amintind asasinarea bunicului său. Tot atît de interesant este de ştiut că, pe vremea aceea, pe locul unde este astăzi piaţa, se ridicau casele familiei Brîncoveanu, crucea amintită fiind chiar în dreptul porţii de la intrare".

Subscriem integral la ideea dv. cu privire la necesitatea unei tăblițe explicative pentru acest vestigiu brîncovenesc.

NU DOAR MUSSOLINI

D. CIOBANU *din* Iaşi, *doreşte să lămurească* „noţiunea de fascism", *afirmînd că ea* „trebuie folosită numai pentru Italia, hitlerismul fiind propriu celui de al III-lea Reich [...] Îmi veţi spune că termenul s-a generalizat, dar nu are nici o raţiune..."

Exact — vă spunem că termenul a căpătat şi un sens general. De ce nu ar avea raţiune? Prin fascism se definesc „ideologia ultrareacţionară şi mişcarea politică totalitară, care exprimă interesele celor mai reacţionare, mai şovine şi mai agresive elemente ale capitalismului monopolist şi al cărei obiectiv este instaurarea dictaturii fasciste, forma cea mai brutală a dictaturii burgheziei în imperialism". (Mic dicţionar enciclopedic român, *p. 355).*

Cu alte cuvinte, conţinutul noţiunii de fascism s-a extins dincolo de limitele mişcării mussoliniene — şi nu numai în româneşte, ci în toate limbile pămîntului.

MORMÎNT SAU CENOTAF?

În legătură cu mormîntul lui Matei Basarab (vezi Magazin istoric, *nr. 10/1973, Poşta redacţiei), arhitectul* IANCU ATANASESCU *din* Craiova, *ne comunică:* „În calitate de arhitect al Comisiei monumentelor istorice, am participat, în 1933, la consolidarea şi restaurarea complexului arhitectonic de la Arnota (Vîlcea). Cu acest prilej, am cercetat sarcofagul lui Matei Basarab cu ajutorul undelor electromagnetice, care ar fi trebuit să semnaleze existenţa unor obiecte metalice; aparatul, însă, nu a semnalat nimic".

Corespondentul nostru presupune, de aceea, că sarcofagul de la Arnota este gol; ne-am afla, deci, fie în faţa unui mormînt pregătit, dar neutilizat, fie în faţa unui cenotaf (monument funerar construit în memoria unei persoane decedate într-un loc necunoscut sau înmormîntată în altă parte decît locul în care s-a ridicat acesta). După părerea d-sale, mormîntul lui Matei Basarab trebuie să se afle în vreo altă ctitorie a sa, pe drumul de la Tîrgovişte spre Arnota. Ce părere au specialiştii?

ALBUM DE FAMILIE

SIMION MUNTEAN *din* Bucureşti, *funcţionar în Ministerul Transporturilor şi Telecomunicaţiilor ne scrie:* „Deşi sînt trecut de 50 ani, cînd am ajuns cu lectura numărului 9/1973 la pagina 97 mi s-a oprit respiraţia de emoţie. Fotografia sibienilor condamnaţi la închisoare de către Curtea Marţială din Cluj, în 1916, publicată în acel număr din revista dv. se găseşte şi în albumul nostru de familie. Al doilea din stînga, în rîndul întîi (lîngă Joandrea) este bunicul nostru Iosif Muntean din Ocna Sibiului. Acest om minunat a avut 10 copii, din care astăzi mai trăieşte doar unul, Vasile Muntean, pensionar, în Bucureşti. Dintre urmaşii bunicului, în linie directă, sîntem în viaţă 14 nepoţi 19 strănepoţi şi 3 stră-strănepoţi.

Din cronica de familie păstrată în documente sau transmisă oral, noi, toţi urmaşii săi îl cunoaştem pe Iosif Muntean şi ne străduim să fim demni de amintirea lui".

poșta mi

BAIE DA, LECTURĂ NU!

Pensionarul G. BRÎNDUȘ *din* Buziaș-Băi, jud. Timiș, *ne scrie următoarele:* „Citesc cu multă plăcere revista *Magazin istoric*. Însă aici la Buziaș se primește un număr insuficient de exemplare și, din această cauză, uneori, trebuie să mă duc la Timișoara sau Lugoj spre a mi-o procura. Aș vrea să vă întreb: de ce nu se trimit mai multe exemplare la Buziaș, mai ales în sezonul estival, cînd în această stațiune vin mii de oameni. Mulți din ei sînt din străinătate — Franța, Turcia, Canada — români de origine, și ar dori să citească *Magazin istoric*".

Întrebarea pe care ne-o puneți o transmitem la rîndul nostru celor în drept, respectiv Direcției Generale a Poștelor și Telecomunicațiilor, Serviciul difuzării presei.

NELĂMURIRI... LĂMURITE

Z. BĂRDAȘU *din* Zalău, jud. Sălaj, *își exprimă mirarea pentru existența a trei date diferite în privința bătăliei de la Guruslău* și a asasinării lui Mihai Viteazul. Aceste date calculate după vechiul și noul stil calendaristic, diferă în* Istoria poporului român *față de* Compendiul de istorie a României *și față de unele articole apărute în revista noastră. El semnalează, de asemenea, aceleași diferențe de date care variază între 27 iulie/3 august 1601, 3/13 august 1601 și 9/19 august 1601, în cronicile germană și maghiară folosite uneori ca izvoare pentru elementele respective. Dorința cititorului nostru este ca* „aceste trei date să fie puse de acord și să fie înscrise atît în manualele de școală, cît și în lucrări de specialitate". *Revista noastră nu are nici un mijloc de a realiza acest deziderat, deoarece punctele de vedere și argumentele diferă de la istoric la istoric. Să nu uităm că la începutul secolului XVII nu toate evenimentele își găseau o datare riguroasă, așa cum se petrec lucrurile în cele mai multe cazuri în istoria contemporană.*

GEORGE BUȚOIU *din* Pitești: *în adevăr, Despot Vodă (1561-1563) a înființat la Cotnari un institut de învățămînt superior — Schola latina — care, însă, nu a avut o viață mai lungă de un an, dispărînd odată cu moartea întemeietorului.*

MARIN TĂSLICĂ *din* com. Obîrșia Nouă, jud. Olt, *ne cere: 1) biografia și fotografia lui Ioan Dumitriu, deputat al orașului Caracal în Divanul ad-hoc; 2) amănunte despre* „a doua capitală a lui Mihai Viteazul, care se zice că ar fi fost la Caracal"; *3) de ce nu a participat Iancu Jianu la mișcarea lui Tudor Vladimirescu și unde a fost înmormîntat acest celebru haiduc; 4) dacă Dinu Păturică, eroul romanului* Ciocoii vechi și noi, *de N. Filimon, a participat la aceeași mișcare; 5) biografia, fotografia și locul unde a fost înmormîntată Elena Cuza, soția primului domnitor al României.*

La primele două puncte, răspunsul nostru este negativ: nu cunoaștem biografia deputatului respectiv și nu știm ca orașul Caracal să fi fost vreodată capitala — fie ea și a doua — a Munteniei. Iancu Jianu (1787-1842) a participat la mișcarea lui Tudor, fiind căpitan de panduri; a fost îngropat la Caracal (pentru amănunte, citiți articolul din Magazin istoric, *nr. 6/1967). Dinu Păturică, fiind un erou fictiv, răspunsul îl găsiți în roman. Biografia Elenei Doamna nu se poate rezuma în cîteva cuvinte; vă indicăm lucrarea Luciei Borș, dedicată acestui subiect. Elena Cuza a fost îngropată în satul Solești, la moșia familiei ei (Rosetti).*

COSTACHE PINTILIE com. Matca, jud. Tecuci: *aveți perfectă dreptate. Numele corect al deputatului la care vă referiți este Dumitru Toni; într-adevăr, după cum ne relatați și dv. acesta a deținut printre altele și funcția de președinte al Asociației generale a învățătorilor din România.*

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1973.

DISCORDANȚE INEVITABILE

TEODOR LAZĂR *din* com. Sîntana, satul Caporal Alexe, jud. Arad: *sultanul Mehmed a domnit în 1444-1446, iar apoi în 1451-1481. În ceea ce-l privește pe Skanderbeg, datele cuprinse între paranteze în articolul din* Magazin istoric *se referă la anii vieții sale, iar nu la perioada cînd a condus lupta poporului albanez, ani care corespund cu cei indicați de dv. Nedumeririle în legătură cu anii de domnie ai lui Orkhan I și Bogdan I, provin din faptul că istoricii înșiși nu au căzut de acord din lipsa unor izvoare categorice asupra unor date precise.*

TORPILE UMANE

NICHITA TRAIAN *din* Sibiu. *Mulțumindu-vă pentru cuvintele calde adresate revistei noastre, răspundem întrebărilor dv. pe marginea articolului* Am fost un kamikadze.

Da, au existat asemenea acțiuni și în marina japoneză. Arma corespunzătoare avioanelor de sacrificiu Kamikadze au constituit-o aici torpilele umane Kaiten („plecarea spre cer"). Ele erau prevăzute cu o cabină mică cu geam pentru pilot, care trebuia să conducă torpila pînă la circa 50 metri de țintă. La această distanță, lovitura torpilei nu mai putea fi evitată de nava către care se îndrepta și pilotul se putea salva numai datorită scaunului său ejectabil.

Prototipul Kaiten a fost realizat în ianuarie 1943, dar prima unitate de submarine transportoare (torpilele erau transportate pe puntea unui submarin, care le lăsa noaptea în zona de atac) denumită ki-kumizu, *s-a constituit abia în noiembrie 1944. La primul atac dat în apele Arhipelagului Palaos, două submarine au lansat cinci Kaiten de pe care nu s-a mai întors nici un pilot.*

În atacul următor, la 12 ianuarie 1945, patru Kaiten au fost lansate de submarinul I-58 *asupra navelor americane ancorate la Guam și doar una a scufundat un petrolier, fără ca despre piloți să se afle ceva.*

Torpilele umane japoneze după ce au fost adaptate lansării lor de sub apă, au scufundat cîteva nave americane în marș. În martie 1945, americanii au găsit în peșterile Insulelor Keramos, la sud de Okinawa, vreo 300 torpile neutilizate.

ÎNTRE SCILA ȘI CARIBDA

DAN LUCIAN PICU *din* Brașov: *pe marginea articolului* Robespierre: ultima zi înainte de eșafod *de Max Gallo* (Magazin istoric, *nr. 8/1973*) *facem cîteva precizări, așa cum ne cere spiritul dv. foarte exact.*

În nota la care vă referiți, nu se afirmă că „Roux și Hébert au fost judecați și executați în urma aceluiași proces" *și deci în aceeași zi, ci se relevă doar că lovitura de la 9 thermidor a fost înlesnită de înlăturarea din Convenție a moderaților conduși de Danton și a extremiștilor de stînga („turbații") în frunte cu J. Roux și G. Hébert.*

Cum s-au petrecut lucrurile? Lupta împotriva extremiștilor s-a desfășurat în două etape. În perioada august-septembrie 1793, Convenția iacobină i-a arestat pe „turbați"; printre ei se afla și preotul J. Roux care s-a sinucis în închisoare la 5 septembrie același an. În continuare, politica de adîncire a revoluției a fost preluată de hébertiști, pe care iacobinii din jurul lui Robespierre i-au judecat și ghilotinat în martie 1794, cînd de fapt s-a încheiat această luptă. Istoria a demonstrat că robespierriștii, rousseauiști prin excelență, au încercat să conducă pe o cale de mijloc între moderație și extremă, pînă la urmă prăbușindu-se, loviți de burghezia „noilor îmbogățiți".

MOHÁCS 1526-1541

ATILA NAGY *din* Reşiţa, *elev în clasa VIII-a* Şcoala generală nr. 8, *ne întreabă în urma cărei bătălii a fost împărţită Ungaria, căci a găsit două date diferite în manualul său de istorie şi în revista* Magazin istoric, *nr. 2/1972. Dreptate are revista! La 29 august 1526 are loc dezastrul de la Mohács, cînd armata maghiară este zdrobită de turci care ocupă oraşul Buda. Dar abia peste cincisprezece ani — respectiv la 29 august 1541, tot la Mohács, are loc o nouă mare bătălie, în urma căreia forţele coaliţiei creştine, insuficiente ca număr, au fost zdrobite. Acum oraşul Buda devine paşalîc şi Ungaria este împărţită astfel: partea de nord revine Habsburgilor, cea centrală şi sudică devine paşalîc turcesc, iar Transilvania, Banatul şi Partium se organizează într-un principat autonom sub suzeranitatea Imperiului otoman.*

În ceea ce priveşte prima dv. întrebare, nu sîntem în măsură să vă răspundem. Sperăm că A. Dumas a respectat întru totul adevărul istoric.

ÎNCERCARE DE LOCALIZARE A UNUI CUVÎNT DACIC

GHEORGHE STANCIU *din* Bucureşti, *îşi pune întrebarea : dacă nu cumva simpla adaptare a cuvîntului dacic* tapă *(plural* tape*) la fonetica limbii latine, a făcut loc în istorie unei localităţi (neidentificată pînă în prezent), cunoscută de noi sub numele de Tapae.*

Gheorghe Stanciu, pentru a-şi demonstra ipoteza, porneşte de la cuvîntul tapă — cuvînt întîlnit frecvent în regiunea montană dintre Dîmboviţa, Prahova şi Teleajen. „Pentru ca un copac să fie doborît, se face mai întîi din topor o tăietură în formă de pană, situată şi orientată în direcţia căderii. Apoi se introduce «fierul» (joagărul) în partea opusă şi se taie pînă se ajunge deasupra tăieturii de topor. Tăietura în formă de pană se numeşte tapă. Cuvîntul acesta moştenit din moşi-strămoşi este întrebuinţat şi astăzi în aceste locuri şi — rămîne de văzut — poate şi în alte părţi. Ceea ce ne-a dus la părerea că acest cuvînt a rămas în vorbirea ţăranilor noştri de la îndepărtaţii strămoşi daci a fost şi relatarea ţăranului Stan Gheorghe din com. Domneşti-Ilfov, care arată că în august 1916 se afla ca ostaş în Regimentul 22 «Dîmboviţa», cantonat cu o lună înainte în Munţii Bucegi la «Vama Strunga». Acolo, au amplasat tunurile în spatele unei păduri dese de brad. Ne-am mirat — *spunea Stan Gheorghe* — cum vom putea trage cu tunurile spre inamic, cînd pădurea ne stătea în faţă. Dar... ne-am pus de *am făcut tape* la toţi copacii şi cînd a venit vremea, la 15 august, am doborît cu lovituri de topor copacii din creastă. Aceştia, căzînd peste cei de mai jos ,şi aceia peste alţii, în cîteva minute, o adevărată avalanşă de brazi s-a năpustit la vale, lăsînd cîmp de tragere bateriilor noastre.

Nu găsim oare în această descriere simplă, rezonanţa bătăliei de la Tapae?

Dacii foloseau această tactică a pădurilor doborîte în calea invadatorilor. Folosind «metoda tapelor» dacii nu urmăreau o luptă de amploare, o luptă decisivă, ci numai hărţuirea duşmanului. Aceasta explică şi faptul că ambele bătălii (88 şi 101 e.n.) de la Tapae s-au soldat cu pierderi grele pentru romani, dar nu au adus victoria apărătorilor daci. Este probabil ca în vorbirea curentă dacii să fi indicat locul unde s-a dat bătălia ca fiind la *tape* adică acolo unde s-au făcut tapele în acest scop. Dacă arheologia va găsi totuşi numele acestui străvechi Tapae, atunci rămîne numai bizara coincidenţă dintre numele propriu şi substantivul amintit.

Oricum originea străveche a cuvîntului acesta, folosit şi astăzi în pădurile noastre, poate fi luată în consideraţie".

Folosim ultimul cuvînt la acest prim dialog cu cititorii în 1974 pentru a le mulţumi, lor ca şi colaboratorilor, pentru urările cu care ne-au mişcat sufletele la An nou. Şi să încercăm mai departe să păstrăm cît mai vie această nespus de preţioasă comunicare cu toţi cei care ne citesc.

Cristian POPIŞTEANU

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● Noi lumini asupra statului lui Decebal ● Un voievod nedreptăţit: Ştefăniţă Vodă ● Ianuarie — iulie 1944, autorităţile antonesciene raportează: „glasuri tot mai revoltate şi mai curajoase" ● „Nu cer lumii decît să mă lase să o iubesc şi să o servesc": o scrisoare inedită şi alte mărturii despre Nicolae Titulescu ● Caracalla şi pumnalul „credinciosului" Martialis ● Acum 53 ani: glasul socialiştilor români răsună în Parlament ● Memoriile de front ale lui Eisenhower ● 1922-1924: Coroana în duelul dintre partide ● Răspunsurile la cel de-al treilea concurs cu premii organizat de Magazin istoric **în 1973**

CONTENTS

ION IONAŞCU Stephen the Great, the Valiant Prince of Moldova (1457 1504) 2
MIRCEA MUŞAT The Struggle for the Union of Moldova with Wallachia (1848-1859) 17
WILIAM MARIN Students and Teachers of Timişoara Who Fought Fascism 29
LUCIAN BOIA An Interview of the American Historian Keith Hitchins..... 38
AUGUSTIN DEAC, D. MOLDOVEANU and **MIKHAIL SHATROV** Fifty Years since Lenin's Death 40
A. SIMION October 1940. Hitler's Troops Enter Romania..50
D. ALMAŞ José San Martin..56
ŞTEFAN S. GOROVEI Eudoxiu Hurmuzaki, a Pioneer of Romanian Historiography 62
D.D. EISENHOWER War Memoirs 70
VALERIU BUDURU Socrates before the Tribunal of the Heliastes 82
DOINA MOTAŞ David Livingstone 90

SOMMAIRE

ION IONAŞCU Etienne le grand, le vaillant prince de Moldavie (1457-1504) 2
MIRCEA MUŞAT La lutte pour l'union de la Moldavie et de la Valachie(1848-1859) 17
WILIAM MARIN Les étudiants et les professeurs de Timişoara qui luttèrent contre le fascisme 29
LUCIAN BOIA Une interview de l'historien américain Keith Hitchins 38
AUGUSTIN DEAC, D. MOLDOVEANU et **MIKHAÏL CHATROV** 50 ans depuis la mort de Lénine 40
A. SIMION Octobre 1940: Les troupes hitlériennes entrent en Roumanie 50
D. ALMAŞ José San Martin..56
ŞTEFAN S. GOROVEI Eudoxiu Hurmuzaki, un pionnier de l'historiographie roumaine 62
D.D. EISENHOWER Mémoires de guerre 70
VALERIU BUDURU Socrate devant le tribunal des héliastes..82
DOINA MOTAŞ David Livingstone 90

СОДЕРЖАНИЕ

И. ИОНАШКУ Великий Штефан, храбрый господарь Молдовы (1457-1504) 2
М. МУШАТ Страницы борьбы за воссоединение Молдовы с Мунтенией (1848-1859) 17
В. МАРИН Студенты и профессора Тимишоары против фашизма 29
Л. БОЯ Интервью с американским профессором Кейт Гитчинс 38,
А. ДЕАК, Д. МОЛДОВЯНУ М. ШАТРОВ 50-летие смерти Владимира Ильича Ленина 40
А. СИМИОН Октябрь 1940 г.: гитлеровская армия проникает в Румынию 50
Д. АЛМАШ Хозе Сан Мартин — герой Латинской Америки 56
Ш. С. ГОРОВЕЙ Еудоксиу Хурмузаки — пионер румынской историографии 62
Д. Д. ЭЙЗЕНГОВЕР Военные мемуары 70
В. БУДУРУ Сократ перед Трибуналом Гелиастов 82
Д. МОТАШ Дэвид Ливингстон.....90

INHALT

ION IONAŞCU 1457-1504 — Der Moldau ruhmvoller Fürst, Stephan der Grosse 2
MIRCEA MUŞAT Bruchteile aus dem Kampfe zur Vereinigung der Moldau mit der Walachei (1848-1859) 17
WILIAM MARIN Temesvarer Studenten und Professoren — Gegner des Faschismus 29
LUCIAN BOIA Interview mit dem amerikanischen Historiker Keith Hitchins 38
AUGUSTIN DEAC, D. MOLDOVEANU, MICHAIL SCHATROV 50 Jahre seit Lenin's Tod 46
A. SIMION Oktober 1940. Hitlertruppen dringen in Rumänien ein. 50
D. ALMAŞ Ein Nationalheld Lateinamerikas — José San Martin 56
ŞTEFAN S. GOROVEI Eudoxiu Hurmuzachi — ein Vorgänger rumänischer Geschichtsschreibung 62
D.D. EISENHOWER Kriegserinnerungen 70
VALERIU BUDURU Sokrates vor den griechischen Tribunen 82
DOINA MOTAŞ David Livingstone 90

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Bucureşti, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: **Ioan Dragomirescu, Ştefan** Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: **Valeriu** Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: **Radu Ion Popescu**
TEHNOREDACTOR: **Anton Tănase**
CORECTURA: Constanţa Avram, Ana-Maria Şerbănescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.
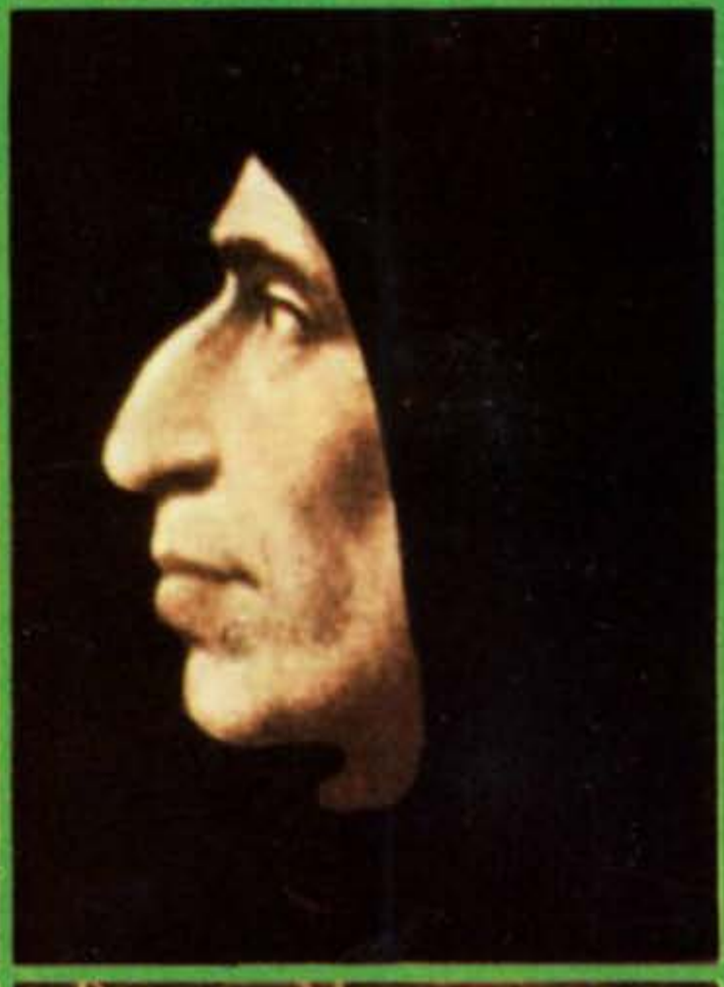
Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti